

Lubelskie

Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego

Regionalna
Polityka Miejska
Województwa
Lubelskiego

Departament Polityki Regionalnej
3 października 2017 r.

Zarząd Województwa Lubelskiego

Departament Polityki Regionalnej Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego w Lublinie

KIEROWNICTWO MERYTORYCZNE I ORGANIZACYJNE

Bogdan Kawałko, Dyrektor DPR UMWL

Waldemar Rudnicki, Z-ca Dyrektora DPR UMWL

ZESPÓŁ AUTORSKI

Zespół redakcyjny: Sylwester Becz, Dariusz Brzozowski, Bogdan Kawałko, Agnieszka Maziarczuk, Elżbieta Mazurek, Emilia Niećko, Waldemar Rudnicki

Koordinacja merytoryczna: Emilia Niećko

Zespoły zadaniowe:

Finansowanie rozwoju miast Województwa Lubelskiego w latach 2010-2015 z udziałem środków Unii Europejskiej: Jacek Ostroga

Diagnoza stanu rozwoju miast: Zofia Audi, Sylwester Becz, Maria Brykowska, Olimpia Ciszewska, Justyna Gorczyca, Aneta Gruszecka, Jacek Herc, Bogusława Iwaniuk, Krzysztof Jóźwik, Agata Kamińska, Marta Kielar, Inga Kulicka, Krystyna Kuśmierz, Elżbieta Łoś, Agnieszka Maziarczuk, Elżbieta Mazurek, Wiaczesław Michalczuk, Witold Mielniczuk, Elżbieta Stefanowicz, Ewelina Turkiewicz-Rejmak, Elżbieta Zalewska, Wiesława Zdanowicz, Iwona Żybura

Instrumenty wsparcia RPMWL: Jolanta Drzas, Marcin Kowalik, Anna Suchorzebska

Współpraca:

Samorządy miast województwa lubelskiego

Samorządy gmin wiejskich w miejskich obszarach funkcjonalnych

Regionalne Obserwatorium Terytorialne Województwa Lubelskiego

Szanowni Państwo,

Problematyka urbanizacji oraz rozwój miast jest ważną częścią krajowej i europejskiej polityki regionalnej. Uwzględnia ona w szczególności zintegrowane podejście do zagadnień rozwojowych, a także wskazuje ważną rolę miast i obszarów

funkcjonalnych w rozwoju kraju i regionów.

Prezentowany dokument Regionalna Polityka Miejska Województwa Lubelskiego został opracowany z inicjatywy Samorządu Województwa jako narzędzie wspomagania rozwoju miast wpisując się jednocześnie w ramy krajowej i regionalnej polityki rozwoju. Wiodącym jej celem jest wzmocnienie koordynacji i integracji na rzecz implementacji różnych polityk i działań, ukierunkowanych na rozwój miast i ich otoczenia.

Podstawą opracowania Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Lubelskiego są zapisy Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 oraz Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego. Dokumenty te, jako nadrzędny cel rozwojowy przyjęły wzmocnienie urbanizacji regionu, wskazując miasta jako bardzo ważne obszary wzrostu, a także kluczowe elementy kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu.

W procesie opracowania dokumentu polityki miejskiej województwa lubelskiego aktywnie i bezpośrednio uczestniczyły samorządy lokalne miast. Współpraca ta pozwoliła na lepszą identyfikację potencjałów oraz trafne rozpoznanie szans i barier rozwojowych, a także wypracowanie sposobów ich przewyżczenia. Ze względu na złożony charakter problemów społeczno-gospodarczych występujących w przestrzeni urbanizowanej, dla wzmocnienia i dalszego rozwoju ośrodków miejskich wypracowano propozycje konkretnych zindywidualizowanych rozwiązań i mechanizmów wsparcia procesów rozwojowych.

Przekazując Państwu dokument Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Lubelskiego, wyrażam przekonanie, że będzie on pomocny w podejmowaniu działań służących realizacji celów strategii, sprzyjać będzie poprawie jakości przestrzeni miast województwa oraz lepszej skuteczności wykorzystywania instrumentów wsparcia tak w obecnej, jak i przyszłej perspektywie programowania, a także wyznaczy nową jakościowo płaszczyznę współpracy w regionie.

Sławomir Sosnowski
Marszałek Województwa Lubelskiego

**UCHWAŁA NR CCXIX/4288/2017
ZARZĄDU WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO**

z dnia 3 października 2017 r.

**w sprawie przyjęcia dokumentu „Regionalna Polityka Miejska Województwa
Lubelskiego”**

Na podstawie art. 41 ust. 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2016 r. poz. 486, z późn. zm.) oraz art. 38 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1073) w związku z realizacją Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 - 2020 (z perspektywą do 2030 r.) – Zarząd Województwa Lubelskiego uchwala, co następuje.

§ 1. Przyjmuje się dokument pn. „Regionalna Polityka Miejska Województwa Lubelskiego”, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Marszałkowi Województwa Lubelskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia.

Wicemarszałek

Krzysztof Grabczuk

Marszałek Województwa

Sławomir Sosnowski

Spis treści

1.	Wprowadzenie	7
2.	Metodyka opracowania RPMWL	7
3.	Założenia Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Lubelskiego	9
3.1.	Cele i charakter dokumentu RPMWL	9
3.2.	Regionalna polityka miejska w aspekcie kompetencji samorządu województwa	12
3.3.	Miasta w świetle rekomendacji europejskiej polityki rozwoju	13
3.4.	Regionalna polityka miejska w kontekście wdrażania Krajowej Polityki Miejskiej	15
3.5.	Miasta w Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR)	16
3.6.	Polityka rozwoju miast w podstawowych dokumentach regionalnych	22
4.	Wyzwania dla RPMWL	25
5.	Podstawowe uwarunkowania regionalnej polityki miejskiej	27
5.1.	Specyfika sieci miejskiej województwa lubelskiego	27
5.2.	Uwarunkowania demograficzne	32
5.3.	Uwarunkowania funkcjonalno-przestrzenne i gospodarcze	33
5.4.	Uwarunkowania komunikacyjne	35
5.5.	Dostępność do usług ponadlokalnych	37
5.6.	Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne	39
5.7.	Priorytety lokalnych polityk rozwoju	43
5.8.	Wykorzystanie zewnętrznych unijnych instrumentów wsparcia rozwoju miast w latach 2010-2015	44
5.9.	Problemy rozwojowe miast	46
6.	Karty Miast w procesie formułowania RPMWL	51
6.1.	Założenia i przebieg konsultacji Kart Miast	51
6.2.	Wynik konsultacji Kart Miast – Rdzeń LOM	52
6.3.	Wynik konsultacji Kart Miast – Miasta subregionalne	56
6.4.	Wynik konsultacji Kart Miast – Miasta lokalne pełniące ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego rekomendowane do wzmacniania i rozwoju funkcji subregionalnych	57
6.5.	Wynik konsultacji Kart Miast – Miasta lokalne pełniące ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego	59
6.6.	Wynik konsultacji Kart Miast – Miasta wskazane do wzmacniania krajowych i regionalnych funkcji specjalistycznych	61
6.7.	Wynik konsultacji Kart Miast – Miasta koncentrujące funkcje podstawowe i wskazane do rozwoju ponadlokalnych funkcji specjalistycznych, w tym wspomagające dyfuzję potencjału metropolitalnego	63
7.	Debata publiczna jako podstawa wspólnego uzgadniania działań RPMWL	65
8.	Obszary i kierunki działań RPMWL	67
9.	Pakiety działań RPMWL	71
9.1.	Pakiet działań dla ośrodka metropolitalnego Lublina oraz współuczestniczącego w rozwoju funkcji metropolitalnych Świdnika	72
9.2.	Pakiet działań dla ośrodków subregionalnych: Biała Podlaska, Chełm, Puławy, Zamość	82
9.3.	Pakiet działań dla ośrodków miejskich lokalnych pełniących ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego rekomendowanych do wzmacniania i rozwoju funkcji subregionalnych: Biłgoraj, Janów Lubelski, Kraśnik, Łuków, Włodawa, Hrubieszów	91
9.4.	Pakiet działań dla ośrodków miejskich lokalnych pełniących ważną funkcję sektora publicznego: Krasnystaw, Lubartów, Łęczna, Międzyrzec Podlaski, Opole Lubelskie, Parczew, Radzyń Podlaski, Ryki, Tomaszów Lubelski	102

9.5. Pakiet działań dla ośrodków miejskich wskazanych do wzmocnienia krajowych i regionalnych funkcji specjalistycznych: Kazimierz Dolny, Zwierzyniec, Nałęczów, Krasnobród i Poniatowa oraz Dęblin, Terespol, Rejowiec Fabryczny, Szczepleszyn	115
9.6. Pakiet działań dla miast koncentracji funkcji podstawowych i rozwoju ponadlokalnych funkcji specjalistycznych: Annopol, Józefów, Kock, Modliborzyce, Ostrów Lubelski, Stoczek Łukowski, Łaszczów, Tyszowce, Tarnogród, Frampol, Urzędów, Lubycza Królewska, Siedliszcze, Rejowiec, a także miast wspomagających dyfuzję potencjału metropolitalnego: Piaski, Bychawa, Bełżyce	129
9.7. Pakiet działań dla gmin wiejskich położonych w miejskich obszarach funkcjonalnych	141
10. Priorytety działań RPMWL	145
11. Instrumenty wsparcia RPMWL	149
11.1. Podstawowe źródła finansowania służące realizacji celów Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Lubelskiego	149
11.2. Główne rodzaje instrumentów finansowych na realizację Regionalnej Polityki Miejskiej	152
12. Wnioski i rekomendacje RPMWL	154
13. Założenia monitorowania procesów rozwojowych w miastach i ich obszarach funkcjonalnych	157
14. Wykaz wykorzystanych dokumentów i opracowań	159

ZAŁĄCZNIKI

- 1. Finansowanie rozwoju miast Województwa Lubelskiego w latach 2010-2015 z udziałem środków Unii Europejskiej**
- 2. Diagnoza stanu rozwoju miast**
- 3. Karty Miast**
- 4. Karty Miast – Raport z konsultacji RPMWL**
- 5. Katalog instrumentów wsparcia**

1. Wprowadzenie

Ukierunkowanie polityki rozwoju na wspieranie i wzmocnienie miast jest wynikiem zmiany paradygmatu polityki regionalnej UE, promującego zintegrowane podejście do zagadnień rozwojowych, a także uznanie kluczowej roli miast i obszarów funkcjonalnych w rozwoju kraju i regionów. Przyjęta w dniu 20 października 2015 r. przez Radę Ministrów *Krajowa Polityka Miejska 2023* (KPM) wyraża potrzeby prowadzenia spójnej polityki rozwoju miast na wszystkich szczeblach zarządzania.

Podstawą opracowania Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Lubelskiego (RPMWL) są zapisy dokumentów określających cele i warunki rozwoju regionu, tj.: Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.), która jako jeden z celów strategicznych wskazuje *Wzmocnienie urbanizacji regionu* oraz Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego identyfikującego miasta jako kluczowe elementy kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa. Mając na uwadze powyższe Zarząd Województwa Lubelskiego na posiedzeniu w dniu 16 lutego 2016 r. podjął Uchwałę Nr LXXXIII/1735/2016 w sprawie opracowania dokumentu Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Lubelskiego.

2. Metodyka opracowania RPMWL

Realizując Uchwałę Zarządu Województwa w sprawie opracowania dokumentu Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Lubelskiego, przyjęte zostały fazy jego sporządzania, które obejmowały:

- 1. Opracowanie założeń dokumentu RPMWL**, uwzględniających określenie:
 - metodologii opracowania dokumentu, gwarantującej aktywne zaangażowanie samorządów lokalnych,
 - celów i charakteru dokumentu RPMWL,
 - zakresu dokumentu RPMWL w kontekście kompetencji samorządu województwa,
 - europejskich, krajowych i regionalnych uwarunkowań regionalnej polityki miejskiej.
- 2. Pogłębienie diagnozy w zakresie przestrzennych i społeczno-gospodarczych uwarunkowań rozwoju miast i miejskich obszarów funkcjonalnych**, w tym przede wszystkim identyfikacja:
 - specyfiki sieci miejskiej województwa lubelskiego,
 - uwarunkowań demograficznych,
 - potencjałów rozwojowych miast,
 - barier rozwojowych miast,
 - dostępności komunikacyjnej,
 - zdolności finansowych miast do kreowania rozwoju,
 - priorytetów lokalnych polityk rozwoju,
 - kierunków rozwoju przestrzennego wynikających z ustaleń dokumentów planistycznych na szczeblu regionalnym (PZPWL) i lokalnym (suikzp).
- 3. Zdefiniowanie wyzwań rozwojowych wynikających z wielopłaszczyznowej roli ośrodków miejskich, a także przyjętych celów rozwoju w wymiarze europejskim, krajowym i regionalnym.**
- 4. Określenie obszarów i kierunków działań oraz rekomendacji regionalnej polityki miejskiej**, w tym przede wszystkim:

- pakietów działań dla grup miast charakteryzujących się zbliżonym potencjałem rozwojowym oraz rolą pełnioną w obsłudze regionu (zgodnie z typologią określoną w PZPWL),
- działań priorytetowych w polityce rozwoju miast i obszarów ich oddziaływania,
- rekomendacji do podmiotów uczestniczących w kreowaniu i realizacji przedsięwzięć rozwojowych na obszarach urbanizowanych.

5. Analizę dostępnych instrumentów wsparcia w aspekcie realizacji działań RPMWL.

6. Określenie założeń monitorowania procesów rozwojowych w miastach i ich obszarach funkcjonalnych.

7. Przygotowanie projektu dokumentu Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Lubelskiego.

Prace nad założeniami polityki miejskiej, których jednym z elementów stało się sformułowanie „Kart Miast” jako narzędzia zaangażowania miast w tworzenie dokumentu polityki miejskiej trwały od sierpnia do grudnia 2016 roku. Na podstawie przyjętych kierunków polityki rozwoju województwa określonych w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do roku 2030) i Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego, a także analiz polityk rozwojowych przyjętych w miejskich strategiach rozwoju oraz dostępnych informacji dotyczących stanu zagospodarowania przestrzeni miejskich, zaproponowane zostały główne kierunki działań oraz uszczegółowione działania, w trzech zdefiniowanych obszarach wymagających wsparcia polityki miejskiej.

OBSZARY WYMAGAJĄCE WSPARCIA POLITYKI MIEJSKIEJ

1. rozwoju zewnętrznych funkcji miast wynikający z roli poszczególnych ośrodków miejskich województwa w obsłudze regionu,
2. wzmacniania bazy ekonomicznej miast służącej poprawie ich konkurencyjności,
3. podnoszenia atrakcyjności miast jako obszaru życia mieszkańców.

Przedstawionym fazom opracowania dokumentu RPMWL towarzyszył proces szerokich konsultacji i dyskusji publicznej, w ramach których przeprowadzono:

- dyskusję ekspercką dotyczącą założeń regionalnej polityki miejskiej, w której uczestniczyli reprezentanci samorządów lokalnych województwa lubelskiego oraz przedstawiciele lubelskiego środowiska naukowego,
- dyskusję ekspercką poświęconą aspektom kreowania polityki rozwoju miast województwa lubelskiego w kontekście wyzwań rozwojowych kraju, w której uczestniczyli naukowcy IGiPZ PAN,
- konsultacje działań regionalnej polityki miejskiej z samorządami miast i gmin podmiejskich oparte o indywidualne uzgadnianie zakresu tzw. „Kart Miast”,
- spotkania z przedstawicielami samorządów lokalnych poświęcone dyskusji nad propozycją pakietów działań oraz rekomendacjami RPMWL.

Spotkania z przedstawicielami samorządów lokalnych w ramach zorganizowanych konferencji uzgodnieniowo-konsultacyjnych stanowiły najważniejszy etap dyskusji publicznej o potrzebach i problemach rozwojowych obszarów urbanizowanych. W trakcie spotkań, wypracowane propozycje pakietów działań, priorytetów oraz rekomendacji, zostały przedstawione i przedyskutowane z przedstawicielami samorządów lokalnych. Spotkania zorganizowane zostały w układzie podregionalnym w 5 miastach, tj.:

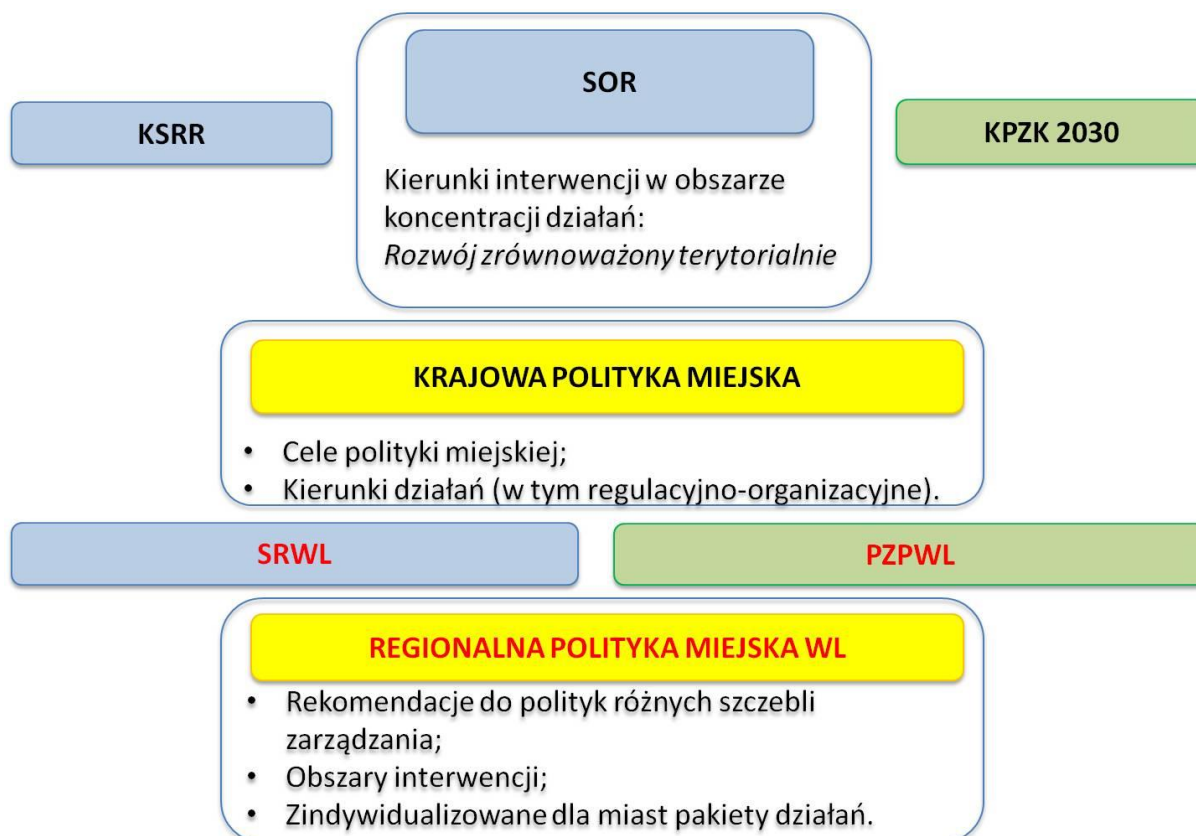
- 10 maja 2017 r. w Zamościu, na które zaproszeni zostali przedstawiciele samorządów lokalnych: m. Zamość, m. Biłgoraj, m. Hrubieszów, m. Tomaszów Lubelski, m. Frampol, m. Józefów, m. Tarnogród, m. Lubycza Królewska, m. Łaszczów, m. Tyszowce, m. Krasnobród, m. Szczepietyn, m. Zwierzyniec, gm. Biłgoraj, gm. Hrubieszów, gm. Zamość, gm. Sitno, gm. Łabunie;
- 16 maja 2017 r. w Białej Podlaskiej, na które zaproszeni zostali przedstawiciele samorządów lokalnych: m. Biała Podlaska, m. Łuków, m. Parczew, m. Radzyń Podlaski, m. Międzyrzec Podlaski, m. Terespol, m. Stoczek Łukowski, gm. Biała Podlaska, gm. Łuków;
- 24 maja 2017 r. w Chełmie, na które zaproszeni zostali przedstawiciele samorządów lokalnych: m. Chełm, m. Krasnystaw, m. Łęczna, m. Włodawa, m. Rejowiec Fabryczny, m. Rejowiec, m. Siedliszcze, gm. Chełm, gm. Kamień, gm. Włodawa;
- 31 maja 2017 r. w Puławach, na które zaproszeni zostali przedstawiciele samorządów lokalnych: m. Puławy, m. Janów Lubelski, m. Kraśnik, m. Opole Lubelskie, m. Ryki, m. Annopol, m. Dęblin, m. Kazimierz Dolny, m. Modliborzyce, m. Nałęczów, m. Poniatowa, m. Urzędów, gm. Puławy, gm. Janowiec, gm. Końskowola, gm. Żyrzyn, gm. Kraśnik, gm. Dzierzkowice;
- 7 czerwca 2017 r. w Lublinie, na które zaproszeni zostali przedstawiciele samorządów lokalnych: m. Lublin, m. Lubartów, m. Świdnik, m. Bełżyce, m. Bychawa, m. Kock, m. Ostrów Lubelski, m. Piaski, gm. Garbów, gm. Głusk, gm. Jabłonna, gm. Jastków, gm. Konopnica, gm. Lubartów, gm. Mełgiew, gm. Niedzwica Duża, gm. Niemce, gm. Spiczyn, gm. Strzyżewice, gm. Wojciechów, gm. Wólka.

3. Założenia Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Lubelskiego

3.1. Cele i charakter dokumentu RPMWL

Zadaniem *Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Lubelskiego* jest ukierunkowanie działań na rzecz efektywnego wykorzystania potencjałów rozwojowych miast z uwzględnieniem znaczenia poszczególnych ośrodków, jakie pełnią w obsłudze regionu. Stanowiąc rozwinięcie zapisów *Strategii* i *Planu* służy ona wspieraniu rozwoju jakościowego i ilościowego miast. Zgodnie z przyjętymi założeniami jest narzędziem koordynacji szerokiego spektrum działań na rzecz wzmocnienia ośrodków miejskich, realizowanych w ramach polityki rozwoju prowadzonej przez samorząd województwa, a także inne jednostki publiczne na poziomie regionalnym i lokalnym.

Ryc. 1. Najważniejsze dokumenty poziomu krajowego i regionalnego dla realizacji RPMWL.

Krąg interesariuszy RPMWL wynika z jej zakresu przedmiotowego, który uwzględnia zakres kompetencji poszczególnych poziomów zarządzania, a także miejsca realizacji zadań. Skupiać się ona będzie na sferach i działaniach mających priorytetowe znaczenie dla rozwoju miast jako elementów regionalnego systemu osadniczego. **Ze względu na koordynacyjny charakter RPMWL jako kluczowych adresatów rekomendacji w zakresie potrzeb rozwojowych należy uznać:**

- **samorządy miast**, w aspekcie:
 - celów i priorytetów lokalnych polityk rozwoju społeczno-gospodarczego (strategie rozwoju miast), a także istotnych przedsięwzięć o znaczeniu ponadlokalnym,
 - priorytetów rozwoju przestrzennego (studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego);
- **gminy wiejskie w obszarach oddziaływania miast**, w aspekcie:
 - lokalnych priorytetów rozwoju społeczno-gospodarczego wynikających z bezpośredniego sąsiedztwa z miastem (strategie rozwoju gmin),
 - wzmacniania powiązań funkcjonalnych, w tym przede wszystkim komunikacyjnych i komunalnych oraz krystalizowanie układów osadniczych (studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego);
- **samorządy powiatów**, w aspekcie:
 - wzmacniania i rozwoju funkcji publicznych o znaczeniu ponadlokalnym, w tym m.in. w sferze komunikacji, szkolnictwa, zdrowia, kultury,
 - ponadlokalnych powiązań transportowych w obszarach oddziaływania miast;

- **departamenty merytoryczne UMWL oraz wojewódzkie samorządowe jednostki organizacyjne realizujące zadania własne samorządu województwa**, w aspekcie:
 - kreowania i realizacji polityk sektorowych rozwoju województwa, w tym m.in. sferze transportu, kultury, sportu, turystyki, zdrowia;
- **podmioty publiczne realizujące zadania krajowe w województwie**, w aspekcie:
 - powiązań transportowych (krajowi zarządcy infrastruktury transportowej),
 - bezpieczeństwa energetycznego (zarządcy i operatorzy sieci),
 - nauki i szkolnictwa wyższego (uczelnie, instytuty).

Nie mniej ważne od zaangażowania w polityce miejskiej podmiotów samorządowych, jest stworzenie przez RPMWL sprzyjających warunków do pobudzania aktywności społecznej w sferze rozwoju miast. Zgodnie z obecnym zintegrowanym podejściem do polityki regionalnej, realizacja jej priorytetów nie może odbywać się z pominięciem partnerów społecznych i przedsiębiorców. Wzmocnienie współpracy powinno odbywać się w oparciu o dialog społeczny, partycypację mieszkańców oraz ścisłą współpracę z nauką i biznesem.

Podstawą formułowania rekomendacji jest zróżnicowane znaczenie poszczególnych ośrodków miejskich w obsłudze regionu, co wynika z przyjętych w PZPWL kierunków wykorzystania policentrycznej struktury osadniczej.

Ranga ośrodków miejskich zgodnie z ustaleniami PZPWL

- **ośrodek metropolitalny** wskazany do wzmacniania funkcji międzynarodowych i krajowych: Lublin,
- **ośrodki subregionalne**: Biała Podlaska, Chełm, Puławy i Zamość,
- **ośrodki lokalne**:
 - współuczestniczące w rozwoju funkcji metropolitalnych: Świdnik,
 - pełniące ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego: Biłgoraj, Hrubieszów, Janów Lubelski, Krasnostaw, Kraśnik, Lubartów, Łęczna, Łuków, Międzyrzec Podlaski, Opole Lubelskie, Parczew, Radzyń Podlaski, Ryki, Tomaszów Lubelski, Włodawa,
- **pozostałe miasta**:
 - wspomagające dyfuzję potencjału metropolitalnego: Piaski, Bychawa, Bełżyce,
 - wskazane do wzmacniania krajowych i regionalnych funkcji specjalistycznych: Kazimierz Dolny, Zwierzyniec, Nałęczów, Krasnobród, Dęblin, Szczepieszyn, Terespol, Poniatowa, Rejowiec Fabryczny,
 - koncentracji funkcji podstawowych i rozwoju ponadlokalnych funkcji specjalistycznych: Anapol, Józefów nad Wisłą, Kock, Modliborzyce, Ostrów Lubelski, Stoczek Łukowski, Łaszczów, Urzędów, Tyszowce, Tarnogród, Frampol.

Ponadto PZPWL wskazuje potrzebę uzupełnienia struktury policentrycznej poprzez:

- przywracanie lub nadanie praw miejskich miejscowościom, w szczególności takim jak: Bełżec, Janów Podlaski, Kodeń, Kurów, Piszczac, Sławatycze, Werbkowice;
- wzmacnianie i rozwój funkcji regionalnych w istniejących ośrodkach subregionalnych tj.: Białej Podlaskiej, Chełmie, Puławach i Zamościu;
- wzmacnianie i rozwój funkcji subregionalnych w ośrodkach lokalnych położonych na obszarach o utrudnionym dostępie do usług, w tym publicznych wyższego rzędu (przede wszystkim

specjalistycznych usług medycznych, usług ponadpodstawowych i wyższego rzędu w zakresie edukacji, w tym wyższego szkolnictwa zawodowego, usług kultury wysokiej oraz rynku pracy) w:

- Biłgoraju, Janowie Lubelskim, Kraśniku – dla obsługi zachodniej i południowo-zachodniej części województwa,
- Łukowie – dla obsługi północno-zachodniej części województwa,
- Włodawie – dla obsługi wschodniej części województwa,
- Hrubieszowie – dla obsługi południowo-wschodniej części województwa.

3.2. Regionalna polityka miejska w aspekcie kompetencji samorządu województwa

Przy stale rosnącej konkurencyjności ośrodków miejskich w skali globalnej, rozwój miast województwa staje się wyzwaniem i koniecznością. Aktywne i odpowiedzialne za przyszłość miast, gotowe do współpracy, powinny być władze na każdym szczeblu - krajowym, regionalnym i lokalnym. Adekwatnie do możliwości winny one dostarczać innowacyjnych bodźców i rozwiązań dla realizacji polityki miejskiej.

Wyrazem aktywnego zaangażowania Zarządu Województwa w kreowanie procesów rozwojowych, wynikających z szerokiej kompetencji samorządu województwa, było podjęcie decyzji o potrzebie rozwinięcia regionalnej polityki rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego w zakresie wzmacniania ośrodków miejskich i ich obszarów funkcjonalnych. Delegacje w tym zakresie wynikają przede wszystkim z:

1. Ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2016 r. poz. 446 z późn. zm.)

Zgodnie z Art. 11 ust. 2 ustawy, samorząd województwa prowadzi politykę rozwoju województwa, na którą składa się:

- 1) tworzenie warunków rozwoju gospodarczego, w tym kreowanie rynku pracy;
- 2) utrzymanie i rozbudowa infrastruktury społecznej i technicznej o znaczeniu wojewódzkim;
- 3) pozyskiwanie i łączenie środków finansowych: publicznych i prywatnych, w celu realizacji zadań z zakresu użyteczności publicznej;
- 4) wspieranie i prowadzenie działań na rzecz podnoszenia poziomu wykształcenia obywateli;
- 5) racjonalne korzystanie z zasobów przyrody oraz kształtowanie środowiska naturalnego, zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju;
- 6) wspieranie rozwoju nauki i współpracy między sferą nauki i gospodarki, popieranie postępu technologicznego oraz innowacji;
- 7) wspieranie rozwoju kultury oraz sprawowanie opieki nad dziedzictwem kulturowym i jego racjonalne wykorzystywanie;
- 8) promocja walorów i możliwości rozwojowych województwa;
- 9) wspieranie i prowadzenie działań na rzecz integracji społecznej i przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu.

Wykonywanie zadań związanych z rozwojem regionalnym na obszarze województwa należy do samorządu województwa (art. 11 ust. 5). Ustawodawca określając kompetencje samorządu województwa w zakresie prowadzenia polityki rozwoju wymienia najważniejsze aspekty oddziaływania i kreowania wyzwań regionu. W tym kontekście kluczowe znaczenie ma koncentracja i ukierunkowanie działań na ośrodki miejskie, jako motorów rozwoju całego regionu.

2. Ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2017 r. poz. 1376 z późn. zm.)

Polityka miejska stanowi zespół działań prawnych, finansowych i planistycznych na rzecz zrównoważonego rozwoju miast i ich obszarów funkcjonalnych, mających na celu wykorzystanie potencjału miast i ich obszarów funkcjonalnych w procesach rozwoju kraju, wzmocnienie zdolności miast i ich obszarów funkcjonalnych do pobudzania wzrostu gospodarczego i tworzenia trwałych miejsc pracy oraz poprawy jakości życia mieszkańców (art. 21a).

3. Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2017 r. poz. 1073)

Organy samorządu województwa sporządzają plan zagospodarowania przestrzennego województwa, prowadzą analizy i studia oraz opracowują koncepcje i programy, odnoszące się do obszarów i problemów zagospodarowania przestrzennego odpowiednio do potrzeb i celów podejmowanych w tym zakresie prac, a także sporządzają audyt krajobrazowy (art. 38).

Samorząd Województwa Lubelskiego określając politykę rozwoju przestrzennego w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego (Uchwała Nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r.) **uznaje miasta jako:**

- kluczowe elementy struktury funkcjonalno-przestrzennej wymagające szczególnych rozwiązań przestrzennych zapewniających bezkolizyjny rozwój społeczno-gospodarczy,
- przestrzeń kulturowa podlegająca dużej dynamice przemian cywilizacyjnych,
- organizmy o złożonej strukturze podlegającej dynamicznemu rozwojowi, którego skutki nie ograniczają się do granic administracyjnych.

3.3. Miasta w świetle rekomendacji europejskiej polityki rozwoju

Wymiar miejski stanowi przedmiot wieloletniego zainteresowania polityki rozwoju Unii Europejskiej. Pierwsze komunikaty Komisji Europejskiej poświęcone rozwojowi miast ukazały się już w latach 90-tych, w 1990 r. – „Zielona Księga o Środowisku Miejskim”, w 1992 r. „Urbanizacja i Funkcje Miast we Wspólnocie Europejskiej”, a w 1997 roku – „Towards an urban agenda in the European Union”. W dokumentach tych zwraca się uwagę na wyzwania stojące przed miastami, które dotyczą przede wszystkim aspektów społecznych, takich jak: bezrobocie i wykluczenie społeczne, aspektów demograficznych, związanych z nierównomiernym rozwojem ekonomicznym miast, a także problematyki środowiska naturalnego w przestrzeni zurbanizowanej. Podkreśla się również wagę budowania poczucia wspólnej tożsamości, co istotnie wpływa na zwiększenie aktywnego udziału mieszkańców w rozwoju miast. W ramach europejskiej współpracy międzyrządowej, w 2007 r. przyjęto Kartę Lipską, a w 2010 r. Deklarację z Toledo. Karta Lipska zwraca uwagę na uwzględnianie strategii zrównoważonego rozwoju w polityce miejskiej, konieczność tworzenia zintegrowanych strategii rozwoju miast oraz poświęcenia szczególnej uwagi dzielnicom zdegradowanym. Deklaracja z Toledo łączy Kartę Lipską ze strategią Europa 2020, wskazując jako cel polityki miejskiej – rozwój inteligentny, zrównoważony i sprzyjający włączeniu społecznemu.

Szczególne znaczenie dla uznania kluczowej roli miast w rozwoju regionów oraz potrzeby lepszego dostosowania polityki UE do realiów miejskich miało forum CITIES, podczas którego zapoczątkowano debatę na temat konieczności opracowania agendy miejskiej UE. Efektem przeprowadzonej dyskusji było skierowanie w dniu 18.07.2014 r. Komunikatu Komisji Europejskiej do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, w którym przedstawiono aktualną sytuację miast w UE, bieżącą politykę miejską Europy, postulaty opracowania agendy miejskiej UE, globalny wymiar rozwoju obszarów miejskich oraz potencjalne sposoby dalszego działania.

Aktualne cele i założenia europejskiej polityki rozwoju ustanawia Pakt Amsterdamski, przyjęty 30 maja 2016 podczas nieformalnego spotkania odpowiednich ministrów krajów członkowskich UE oraz przedstawicieli różnych organów europejskich związanych z rozwojem przestrzeni miejskich. W dokumencie określone zostały ramy europejskiej polityki miejskiej w postaci Programu dla Miast i Terenów Miejskich Unii Europejskiej (Agendy Miejskiej UE) przyjętego formalnie 24 czerwca 2016 przez Radę do Spraw Ogólnych.

Podstawowym założeniem Agendy Miejskiej jest włączenie miast nie tylko w sam proces wdrażania polityk, ale również w proces ich tworzenia na szczeblu unijnym oraz krajowym. Podjęcie wielopoziomowej współpracy służyć ma realizacji przyjętych postanowień, w tym przede m.in. w zakresie tworzenia spójnych, przejrzystych i powszechnie dostępnych procedur.

Cele programu ujęto w trzech filarach:

- lepsze prawo europejskie dla miast (Program dla Miast UE ma proponować poprawki w już istniejących regulacjach bez konieczności tworzenia nowych), które sprzyjać ma ograniczeniu legislacji europejskiej i jej wpływu na tereny miejskie oraz organy władz miejskich,
- identyfikacja, wsparcie, integracja obecnie istniejących środków finansowych przeznaczonych dla przestrzeni miejskich (nie przewiduje się tworzenia nowych instrumentów finansowania), co sprzyjać ma poprawie dostępu do środków finansowych UE dla organów władz miejskich,
- integracja i wymiana wiedzy związanej z rozwojem terenów miejskich, co zapewni lepszy dostęp do wiedzy i dobrych praktyk dla organów zarządzających miastami.

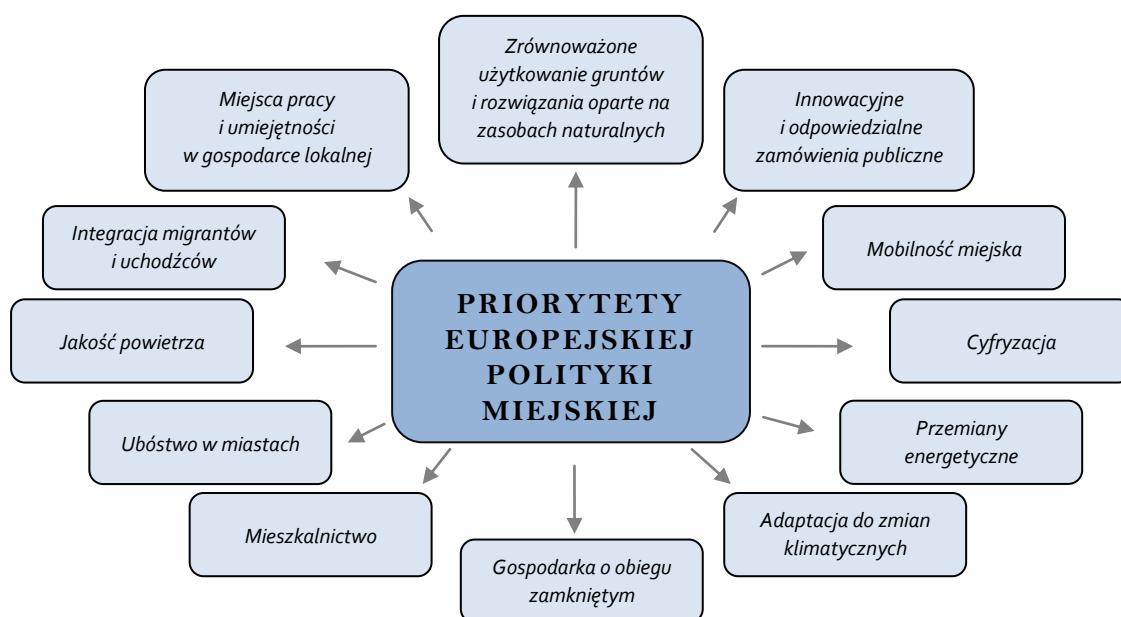
Agenda wskazuje 12 priorytetów europejskiej polityki miejskiej. Każdy z priorytetów (tematów) będzie realizowany przez jedno partnerstwo utworzone przez miasta europejskie, kraje członkowskie, instytucje UE oraz inne podmioty, jak organizacje pozarządowe i partnerzy biznesowi. Partnerstwa opracują i wdrożą 12 planów działań ukierunkowanych, zgodnie z przyjętymi celami na poprawę regulacji prawnych, ulepszenie instrumentów finansowych oraz wzbogacenie bazy wiedzy i wzmocnienie wymiany doświadczeń.

Istotnym elementem Agendy Miejskiej jest określenie roli najważniejszych podmiotów europejskiej polityki miejskiej w procesie jej realizacji. W ramach dobrowolnej współpracy wskazuje się:

- kraje członkowskie - do wdrażania idei Programu dla Miast i Terenów Miejskich, spotkania się odpowiednich ministrów nie rzadziej niż raz na 18 miesięcy, uwzględnieniu konkluzji konferencji ONZ Habitat III;
- władze miast - do bardziej aktywnego udziału w działaniach związanych z głównymi celami Programu dla Miast i Terenów Miejskich. Zachęca się je również do korzystania z wiedzy i zasobów Europejskiej sieci Wiedzy o Miastach oraz zaciśnięcia współpracy w ramach stowarzyszeń EUROCITIES i im podobnym;

- Komisję Europejską - do podjęcia aktywnej roli kontynuowania implementacji Programu w ramach istniejącego budżetu, uwzględniania rekomendacji członków Programu przy tworzeniu nowej legislacji, instrumentów i inicjatyw oraz do zaciśnięcia współpracy z organami władz miejskich;
- Parlament Europejski - do przyjęcia rekomendacji Partnerów Programu przy tworzeniu lub zmianach legislacji UE;
- Europejski Bank Inwestycyjny - do dalszego wsparcia rozwoju terenów miejskich przy użyciu obecnych rozwiązań i korzystania z wiedzy pozyskanej w ramach Programu na temat zrównoważonego rozwoju terenów miejskich.

Ryc. 2. Priorytety europejskiej polityki miejskiej.

3.4. Regionalna polityka miejska w kontekście wdrażania Krajowej Polityki Miejskiej

Krajowa Polityka Miejska służy celowemu ukierunkowaniu działań państwa na rzecz zrównoważonego rozwoju miast i ich obszarów funkcjonalnych oraz wykorzystaniu ich potencjałów w procesach rozwoju kraju. Dokument wskazuje istotną rolę samorządu województwa dla realizacji przyjętych w nim celów. Samorząd województwa jest podmiotem odpowiedzialnym za przygotowanie i realizację strategii rozwoju województwa oraz powiązanego z nią planu zagospodarowania przestrzennego województwa. W planie województwa określa się obszary poszczególnych miejskich ośrodków funkcjonalnych w regionie (co wynika z zalecenia KPZK), w tym m. in. miejski obszar funkcjonalny ośrodka wojewódzkiego (wymóg ustawy). KPM zakłada, że zdefiniowane działania na szczeblu krajowym zostaną uzupełnione i dostosowane do potrzeb miast położonych w obszarze każdego województwa.

Zgodnie z założeniami Krajowej Polityki Miejskiej:

- Samorząd województwa uczestniczy w tworzeniu i działaniu mechanizmów współpracy w ramach miejskich obszarów funkcjonalnych, w których współdziałają: samorząd miasta oraz

- samorządy otaczających go gmin (tworzących razem miejskie obszary funkcjonalne), przedstawiciele administracji rządowej w terenie, przedstawiciele wojewódzkich oddziałów instytucji rządowych mających w swoich zadaniach realizację składowych polityki rozwoju;
- Zachęca się władze województw, jako najlepiej znające lokalne wyzwania i problemy, do tworzenia swoich własnych, regionalnych polityk miejskich. Regionalna polityka miejska tym różni się od KPM, że nie wprowadza rozwiązań systemowych i nie zobowiązuje Rady Ministrów do konkretnych działań, a jednocześnie szczegółowo zajmuje się sytuacją poszczególnych kategorii miast w województwie dla właściwego ukierunkowania działań województwa na rzecz wykorzystania potencjału miast w rozwoju regionu;
 - Samorząd województwa poprzez rozwijanie współpracy z miastami i gminami w ramach miejskiego obszaru funkcjonalnego, powinien odgrywać aktywną rolę wspierając rozwój wszystkich miast w regionie wraz z ich obszarami funkcjonalnymi. Regionalne polityki miejskie mogą stać się ważną podstawą określania polityki rozwoju regionów po roku 2020 (w tym priorytetów wsparcia w ramach następnej puli funduszy europejskich i w ramach następnej edycji kontraktów terytorialnych).

3.5. Miasta w Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju (SOR)

Ze względu na charakter SOR, działania w ramach określonych priorytetów obejmują przede wszystkim przygotowanie rozwiązań systemowych (prawnych, organizacyjnych i metodologicznych) tworzących warunki dla rozwoju miast. Odnosząc się do zakresu działań przewidzianych w SOR, samorząd województwa postrzega się jako podmiot uczestniczący w procesie kreowania sposobu ich realizacji uwzględniając zróżnicowaną specyfikę regionalną, a także jako podmiot uczestniczący w ich wdrażaniu z uwzględnieniem kompetencji ustawowych.

Zgodnie z dokumentem SOR, zrównoważony rozwój społeczny i regionalny to harmonijny rozwój całego kraju, wrażliwy na terytorialną różnorodność i jej atuty, a jednocześnie dbający o zapewnienie całemu społeczeństwu wysokiej jakości życia. Efektywność działań rozwojowych jest uwarunkowana adekwatnym dostosowaniem ich zakresu i mechanizmu wdrażania do specyfiki poszczególnych obszarów: indywidualnych potencjałów, deficytów i wzajemnych zależności. W tym kontekście, w dokumencie zwraca się uwagę na szczególną rolę samorządów regionalnych i lokalnych, co wynika z kompetencji w zakresie działań związanych z dostępem do usług publicznych na szczeblu lokalnym, w tym w obszarze edukacji, zdrowia, zatrudnienia i zabezpieczenia społecznego.

W określonym w SOR, nowym modelu zarządzania głównymi procesami rozwojowymi w kraju, miasta traktuje się jako jeden z obszarów przestrzennej koncentracji wyzwań rozwojowych. Wiele ośrodków miejskich, ze względu na koncentrację czynników społeczno-gospodarczych negatywnie wpływających na dynamikę rozwoju, nie w pełni wykorzystuje swoje możliwości rozwojowe.

Najważniejszymi problemami rozwojowymi miast wg. SOR są m.in.:

- skutki przemian technologicznych i organizacyjnych w przemyśle,
- zaniedbania w zakresie utrzymania infrastruktury technicznej i mieszkaniowej,
- problemy społeczne, tj. bezrobocie, ubóstwo, patologie społeczne, rozpad więzi społecznych i rodzinnych, migracje za pracą,
- zanieczyszczenie powietrza będące wynikiem użytkowania przestarzałych źródeł ciepła (wykorzystujących paliwa niskiej jakości do ogrzewania mieszkań i domów),
- suburbanizację i związane z nią niekontrolowane rozprzestrzenianie zabudowy.

Obok zdefiniowanych problemów, które występują we wszystkich miastach niezależnie od ich wielkości, SOR wskazuje również zróżnicowane uwarunkowania rozwojowe, które cechują grupy miast dużych, średnich i małych, a także miejskie obszary funkcjonalne.

Największe miasta Polski, które stanowią najbardziej rozwinięte rynki pracy oraz centra regionalnych usług (biznesowych, administracyjnych, kulturalnych) oraz obszary koncentracji ludności, inwestycji i działań inwestycyjnych są jednocześnie obszarem występowania czynników hamujących rozwój w zakresie budowania europejskich powiązań funkcjonalnych.

Do najważniejszych czynników hamujących rozwój dużych miast w Polsce SOR zalicza m. in.:

- ograniczone uczestnictwo w europejskiej sieci powiązań transportowych,
- słabość ośrodków naukowych i badawczych,
- niska pozycja konkurencyjna na tle UE.

Najważniejsze bariery rozwojowe miejskich obszarów funkcjonalnych według SOR:

- ograniczona dostępność transportowa wewnątrz obszarów funkcjonalnych,
- niezadawalająca jakość środowiska,
- niska efektywność zarządzania strategicznego i niewystarczający stopień współpracy sąsiadujących JST (m.in. w ograniczaniu ekspansji na obszary niezabudowane oraz w realizacji strategii niskoemisyjnych i adaptacji do zmian klimatu, czy organizacji transportu zbiorowego).

W odniesieniu do części miast średnich (powyżej 20 tys. mieszkańców z wyłączeniem miast wojewódzkich oraz mniejsze, z liczbą ludności pomiędzy 15-20 tys. mieszkańców będące stolicami powiatów – wg typologii KPZK kategoria ta obejmuje miasta regionalne, subregionalne i powiatowe) obserwuje się wyraźne osłabienie ich znaczenia społeczno-gospodarczego (w tym przede wszystkim w większości dawnych miast wojewódzkich):

Przyczyny osłabienia znaczenia społeczno-gospodarczego miast średnich:

- spadek liczby ludności (zwłaszcza wykształconej, w wieku produkcyjnym) oraz starzenia się populacji,
- niedopasowanie podaży do popytu na rynku pracy,
- osłabienie bazy ekonomiczno-budżetowej samorządów,
- niewystarczająca dostępność transportowa (w tym powiązania transportem zbiorowym z innymi miastami i regionami).

Małe miasta (poniżej 20 tys. mieszkańców, z wyłączeniem miast 15 tys.-20 tys. będących stolicami powiatów) traktuje się jako ośrodki jednoznacznie powiązane funkcjonalnie z obszarami wiejskimi. W grupie tej, SOR wyróżnia strefy (głównie w pasie północnej i wschodniej części kraju) zagrożone trwałą marginalizacją, na których występuje kumulacja problemów społecznych i ekonomicznych. Obszary te charakteryzuje m.in. głębokie niezrównoważenie między popytem, a podażą na rynku pracy związane m.in. z nadwyżkami siły roboczej w rolnictwie i niewielką liczbą miejsc pracy poza nim, nasiloną emigracją osób w wieku produkcyjnym oraz ograniczonym dostępem do usług.

Uwzględniając zidentyfikowane problemy rozwoju miast, a także spodziewane kierunki zmian w polityce regionalnej UE po roku 2020 oraz zmieniające się wyzwania rozwojowe dla krajowej polityki rozwoju, SOR wskazuje potrzebę bardziej trafnego dopasowania zakresu interwencji polityki regionalnej do potencjałów i wyzwań rozwojowych różnych typów obszarów funkcjonalnych, w tym wiejskich i miejskich oraz udoskonalenia i poprawy skuteczności mechanizmów i instrumentów wykorzystywanych w tej polityce (organizacyjnych, prawnych i finansowych). W związku z tym podkreśla się, że realizacja polityk ukierunkowanych terytorialnie, w zdecentralizowanym systemie zarządzania polityką rozwoju potrzebuje silnego współdziałania rządu z samorządami województw, które zgodnie z zasadą subsydiarności są odpowiedzialne za prowadzenie i koordynację polityki rozwoju w granicach regionów, a także pełniejsze włączenie w procesy programowania rozwoju lokalnych samorządów terytorialnych oraz szeroko pojętego społeczeństwa obywatelskiego, środowiska biznesu i przedstawicieli nauki.

W tym kontekście zakłada się, że na samorządach lokalnych spoczywać będzie większa niż dotychczas odpowiedzialność za rozwój gospodarczy, przełamywanie barier we współpracy z innymi samorządami, jak również poprawę dialogu z przedsiębiorcami i mieszkańcami, natomiast na samorządach wojewódzkich - aktywna rola inicjatora, koordynatora i mentora działań rozwojowych w regionie, także w układach funkcjonalnych. Dla poziomu krajowego przewiduje się zaangażowanie w przełamywaniu silosowości polityk realizowanych w sposób sektorowy, rozwijaniu instrumentów terytorialnych, premiowaniu partnerstw wielosektorowych oraz budowaniu atmosfery współpracy nie tylko pomiędzy jednostkami administracji terytorialnej, ale również różnymi sektorami: przedsiębiorcami, inwestorami, uczelniami, organizacjami społecznymi i mieszkańcami.

Działania rozwojowe skoncentrowane na obszarach miejskich stanowią jeden z podstawowych warunków realizacji przyjętego celu szczegółowego SOR, pn.: *Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony*. Podkreśla się, że działania przewidziane do realizacji w ramach miejskiego wymiaru Strategii są spójne z priorytetami wskazanymi w Krajowej Polityce Miejskiej 2023 (KPM) i w dokumentach międzynarodowych. Koncentrują się one na wspieraniu rozwoju wszystkich miast bez względu na ich wielkość, położenie, czy pełnione funkcje społeczne, gospodarcze i administracyjne, jednak szczególna uwaga poświęcona jest trzem obszarom oddziaływania, tj.: największym aglomeracjom, miastom średnim tracącym funkcje społeczne i gospodarcze oraz obszarom zagrożonym trwałą marginalizacją. W związku z tym, w ramach przyjętego kierunku interwencji nr 3 pn. *Aktywne gospodarczo i przyjazne mieszkańcom miasta* wyodrębniono 3 grupy działań oraz związane z nimi projekty strategiczne.

Grupy działań SOR na rzecz miast aktywnych gospodarczo i przyjaznych mieszkańcom:

1. Poprawa warunków rozwojowych polskich miast.
2. Pełniejsze wykorzystanie potencjału największych polskich aglomeracji.
3. Aktywizacja potencjałów miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze.

Działania w zakresie poprawy warunków rozwojowych polskich miast:

- Wypracowanie i upowszechnianie elastycznych rozwiązań organizacyjnych i prawnych, ułatwiających współpracę pomiędzy miastami oraz wewnątrz miejskich obszarów funkcjonalnych;
- Usprawnienie systemu monitorowania i diagnozowania sytuacji społeczno-gospodarczej i przestrzennej na poziomie miejskich obszarów funkcjonalnych, w tym dostosowanie metodologii statystyki publicznej, rozbudowa lokalnych, regionalnych i krajowych centrów wiedzy nt. obszarów miejskich;
- Upowszechnianie zasad partycypacji społecznej w podejmowaniu decyzji i zarządzaniu miastami i ich obszarami funkcjonalnymi. Istotne jest dążenie do uwzględniania potrzeb różnych użytkowników przestrzeni miejskich;
- Wspieranie realizacji zintegrowanych działań rewitalizacyjnych na podstawie programów rewitalizacji ukierunkowanych na przekształcenie obszarów zdegradowanych (w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym, przestrzenno-funkcjonalnym, technicznym);
- Realizacja niskoemisyjnych strategii miejskich i związanych z poprawą jakości powietrza oraz przystosowanie do zmian klimatycznych obszarów miejskich, w powiązaniu z działaniami wskazanymi w obszarach SOR dotyczących energetyki i środowiska naturalnego;
- Realizacja strategii zrównoważonej mobilności miejskiej w powiązaniu z działaniami dotyczącymi kompleksowych programów rozbudowy infrastruktury systemów transportu publicznego;
- Poprawa dostępu do różnego typu usług publicznych o charakterze rozwojowym (w tym społecznych związanych m.in. z edukacją, zdrowiem, kulturą oraz gospodarczych - związanych m.in. ze wsparciem przedsiębiorczości, przeciąganiem inwestycji prywatnych);
- Tworzenie krajowej sieci współpracy miast umożliwiającej wymianę wiedzy i najlepszych praktyk nt. zrównoważonego rozwoju miast, usprawnień w zarządzaniu, koordynacji i realizacji innowacyjnych projektów;
- Włączenie i wsparcie miast oraz związków reprezentujących miasta w partnerstwa Agencji Miejskiej Unii Europejskiej, w celu wypracowania rekomendacji dla polityki miejskiej i jej instrumentów na poziomie UE;
- Wzmocnienie koordynacji prowadzonej dotychczas polityki miejskiej w powiązaniu z polityką regionalną na wszystkich szczeblach zarządzania oraz wzmocnienie współpracy pomiędzy podmiotami zaangażowanymi w kształtowanie rozwoju obszarów funkcjonalnych.

Projekty strategiczne:

- ✓ Partnerska Inicjatywa Miast – program wymiany oraz promocji wiedzy między miastami oraz innymi podmiotami, zaangażowanymi w kształtowanie i realizację polityki miejskiej. Program służyć będzie identyfikacji dobrych praktyk stosowanych przy kluczowych wyzwaniach rozwojowych i rozpowszechnianiu ich na poziomie lokalnym, wzajemnemu uczeniu się, a także przełożeniu wniosków i rekomendacji w zakresie poszczególnych zagadnień na poziom krajowy (finansowany ze środków POPT 2014-2020);
- ✓ Pakiet działań na rzecz wsparcia samorządów w programowaniu i realizacji rewitalizacji – upowszechnianie rewitalizacji jako ważnego elementu rozwoju miast, zapewniającego trwałość zasad i instrumentów, kompleksowość, mechanizmy finansowania, usprawnienia prawno-instytucjonalne oraz przejrzysty system monitorowania i ewaluacji (dedykowane programy z POPT) oraz budowa systemu bieżącego monitorowania działań rewitalizacyjnych.

Działania w zakresie pełniejszego wykorzystania potencjału największych polskich aglomeracji:

- Wprowadzenie w życie ustawy o związku metropolitalnym w województwie śląskim oraz intensyfikacja prac nad uregulowaniem kwestii dotyczących tworzenia związków metropolitalnych;
- Wprowadzenie preferencji i zachęt przyczyniających się do zmian dotychczasowych zachowań mobilnych obywateli na rzecz użytkowania transportu zbiorowego, jako podstawowego środka komunikacji w obszarach miejskich i ich strefach podmiejskich;
- Tworzenie warunków do rozwoju elektromobilności m.in. poprzez ułatwienia w lokalizowaniu stacji do ładowania pojazdów elektrycznych, zakup elektrycznych autobusów itp. oraz wspieranie miast w rozwoju niskoemisyjnego transportu zbiorowego;
- Zwiększenie efektywności i usprawnienie wdrażania obecnie realizowanego instrumentu ZIT;
- Wspieranie miast w wymianie taboru transportu miejskiego na ekologiczny i niskoemisyjny (np. autobusy elektryczne we wszystkich miastach wojewódzkich);
- Stwarzanie warunków do łatwego i szybkiego wprowadzania rozwiązań innowacyjnych poprawiających jakość życia w mieście oraz dalszego funkcjonowania instytucji działających w obszarze zaawansowanych technologii.

Projekty strategiczne:

- ✓ Zintegrowane Inwestycje Terytorialne PLUS – optymalizacja realizacji ZIT w Polsce. Projekt zostanie podzielony na dwa etapy: do roku 2020 koncentrując się na zwiększeniu efektywności i usprawnieniu wdrażania obecnie realizowanego instrumentu ZIT, po roku 2020 nastąpi koncentracja na wypracowaniu zasad realizacji ZIT 2020+ z funduszy unijnych oraz rozwiązań krajowych umożliwiających sprawną współpracę JST i realizację wspólnych strategii rozwojowych w miejskich obszarach funkcjonalnych. Rozwiązania te będą dotyczyły kreowania rozwoju metropolitalnego, poprawy zarządzania, wypracowania usprawnień organizacyjnych w dostarczaniu usług aglomeracyjnych i prowadzenia analiz rozwojowych w miejskim obszarze funkcjonalnym, integrujących działania finansowane z różnych źródeł, w szczególności podejmowaniu działań wykraczających poza zadania dotyczące wdrażania funduszy unijnych.

Działania w zakresie aktywizacji potencjałów miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze:

- Opracowanie i wprowadzenie systemu koordynacji działań rozwojowych w formie Pakietu działań dla miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze oraz pilotażu pakietów zintegrowanych przedsięwzięć rozwojowych. Poprawa jakości zarządzania rozwojem obszarów miejskich, w szczególności poprzez zwiększenie zdolności do dialogu oraz współpracy w miejskich obszarach funkcjonalnych (z udziałem interesariuszy) i współpracę z innymi samorządami terytorialnymi;
- Wsparcie rozwoju przedsiębiorczości, w szczególności w sektorach stanowiących o specjalizacji gospodarczej danego miasta, w tym wsparcie rozwoju kadr dla sektora usług dla biznesu;
- Pobudzenie aktywności inwestycyjnej w miastach średnich przy wykorzystaniu istniejących instrumentów krajowych, regionalnych i lokalnych;
- Stworzenie miastom średnim i ich spółkom komunalnym możliwości skorzystania z nowych rozwiązań w obszarze finansowania inwestycji samorządowych, oferowanych w ramach grupy Polskiego Funduszu Rozwoju (PFR), o charakterze kapitałowym lub kapitałowo-dłużnym oraz rozpowszechnienie stosowania partnerstwa publiczno-prywatnego;
- Aktywizacja lokalnej społeczności na rzecz pobudzania rozwoju społeczno-gospodarczego w zakresie podnoszenia kompetencji i umiejętności mieszkańców;
- Kompleksowe działania zachęcające do zamieszkania oraz osiedlania się w średnich miastach (zwłaszcza osób młodych i wykształconych), z wykorzystaniem instrumentów mieszkaniowych oraz podnoszenia jakości świadczonych usług publicznych;
- Rozwiązanie kwestii środowiskowych, w tym zmniejszenie problemu zanieczyszczeń powietrza i emisji gazów cieplarnianych oraz dostosowanie/adaptacja obszarów zurbanizowanych do zmian klimatu;
- Poprawa dostępu do usług publicznych i optymalizacja zagospodarowania przestrzennego w skali miast i ich otoczenia, wzmocnienie roli ośrodków w świadczeniu ponadlokalnych usług publicznych i reorganizacja sieci usług na skutek spodziewanych zmian demograficznych;
- Rozwijanie i integrowanie systemów transportu zbiorowego usprawniających jakość połączeń w miastach, między nimi a ich wiejskim otoczeniem i ważnymi sąsiadującymi ośrodkami.

Projekty strategiczne:

- ✓ Pakiet działań dla średnich miast tracących funkcje społeczno-gospodarcze do roku 2020 w obszarze m.in.: wsparcia innowacyjnych projektów przedsiębiorstw, zwiększenia atrakcyjności inwestycyjnej miast średnich dla potencjalnych inwestorów, podnoszenia jakości kapitału ludzkiego oraz pobudzania lokalnych inicjatyw gospodarczych i społecznych, mieszkalnictwa, a także wsparcia inwestycji samorządowych o charakterze prorozwojowym na zasadach oferowanych w ramach programów krajowych oraz instrumentów kapitałowych PFR. Celem podejmowanych działań jest osiągnięcie wymiernych efektów gospodarczych związanych z odbudową bazy gospodarczej oraz wzmocnieniem miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze, jako ważnych centrów aktywności społeczno-gospodarczej. Pakiet działań realizowany będzie przy użyciu dostępnych i nowych źródeł finansowych – głównie krajowych i regionalnych programów operacyjnych 2014-2020 (dostosowania PO do potrzeb miast średnich, warianty: zmiana kryteriów wyboru projektów, odrębne środki w istniejących działaniach, wydzielenie nowych

działań, inne w zależności od specyfiki regionalnej i istniejących już instrumentów terytorialnych), Funduszu Norweskiego i EOG 2014-2021 oraz innych przedsięwzięć rozwojowych, finansowanych ze środków krajowych (w tym polityk sektorowych m.in. Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, Polskiego Funduszu Rozwojowego czy w ramach mechanizmu wyrównawczego, tzw. janosikowe, w zależności od możliwości ich włączenia w realizację Programu), regionalnych i lokalnych.

- ✓ Program ponadregionalny skierowany do najsłabszych gospodarczo obszarów 2020+ - jego adresatami będą m.in. obszary zagrożone trwałą marginalizacją oraz miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze. Celem realizacji Programu będzie osiągnięcie wymiernych efektów gospodarczych związanych z rozwojem przedsiębiorczości i ze wzrostem poziomu inwestycji prywatnych. W ramach programu realizowany będzie kompleksowy pakiet działań z zakresu m.in.: rozwoju lokalnej przedsiębiorczości, aktywizacji lokalnych zasobów ludzkich, pobudzania lokalnych inicjatyw gospodarczych i społecznych oraz poprawy dostępu mieszkańców do podstawowych usług publicznych. Program będzie dostosowany do potrzeb i uwarunkowań terytorialnych najsłabszych obszarów i do powiązań przestrzennych pomiędzy nimi oraz realizowany przy użyciu pakietów zintegrowanych przedsięwzięć rozwojowych, z wykorzystaniem doświadczeń z pilotażu na obszarach zmarginalizowanych i w średnich miastach, w ramach odnowionego kontraktu terytorialnego.

Działania podejmowane dla realizacji celów polityki miejskiej będą integrowane z szeregiem działań sektorowych i projektów strategicznych podejmowanych w ramach innych obszarów SOR, np. z zakresu reindustrializacji, spójności społecznej, skutecznego państwa czy infrastruktury.

Wpisując się w podstawowe założenia nowej polityki rozwoju kraju, Regionalna Polityka Miejska Województwa Lubelskiego uwzględni podstawowe działania SOR w układzie zdefiniowanych w RPMWL płaszczyzn działań.

3.6. Polityka rozwoju miast w podstawowych dokumentach regionalnych

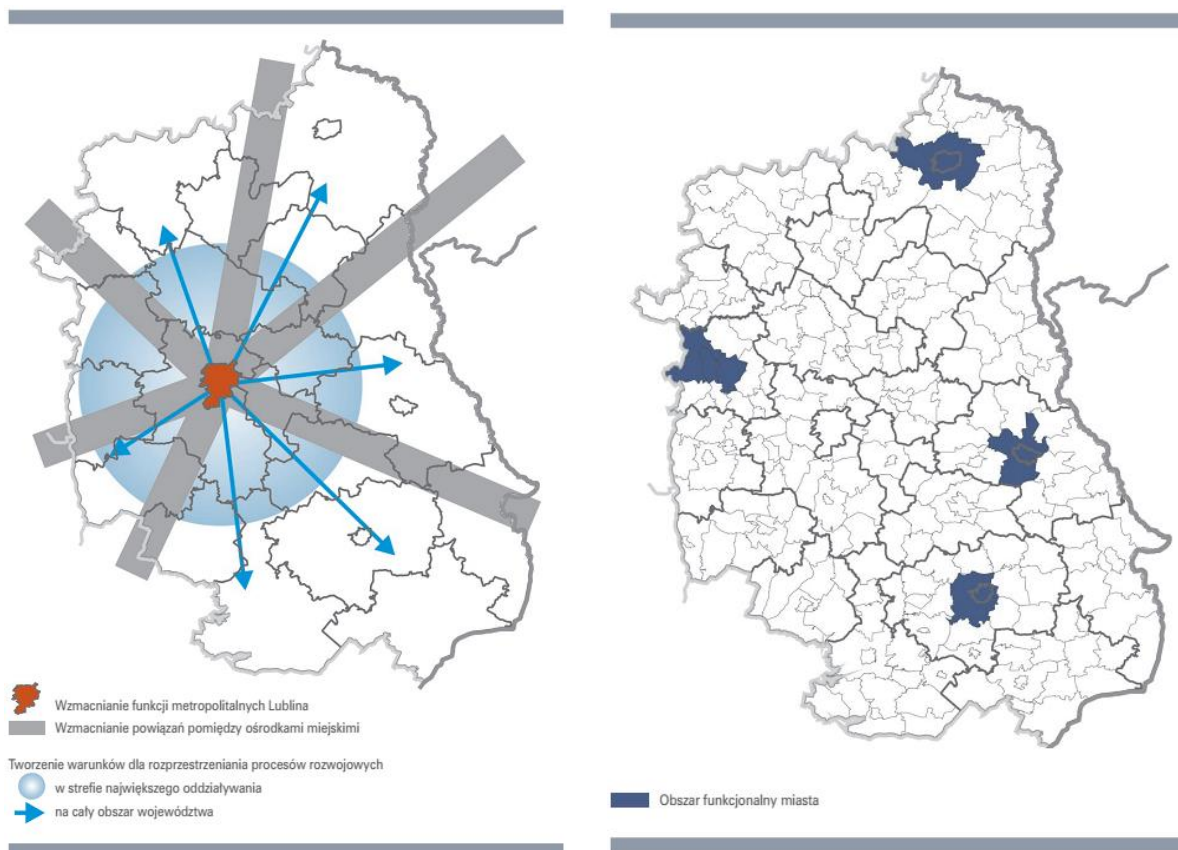
W województwie lubelskim rozwój sieci miejskiej stanowi istotną podstawę treści dokumentów diagnostycznych, strategicznych i programowych. Kluczowymi dokumentami w aspekcie kreowania regionalnej polityki rozwoju są:

- **Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)** przyjęta Uchwałą Nr XXXIV/559/2013 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 24 czerwca 2013 r.,
- **Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego** przyjęty Uchwałą Nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r.

Za podstawowe wytyczne *Strategii* dla RPMWL należy uznać:

- realizację Celu strategicznego 1 - **Wzmacnianie urbanizacji regionu**, obejmującego cele operacyjne, tj.:
 - rozwijanie funkcji metropolitalnych Lublina,
 - wspieranie ponadlokalnych funkcji miast,
 - poprawę skomunikowania Lublina z obszarami metropolitalnymi Polski i zagranicy;
- realizację Celu strategicznego 3 – **Selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu**, obejmującego cele operacyjne, tj.:
 - wspieranie najbardziej perspektywicznych kierunków badań i komercjalizacji ich wyników,
 - wspieranie kierunków kształcenia na poziomie wyższym, szczególnie istotnych dla przyszłego rynku pracy regionu oraz mających unikatowe znaczenie w skali ponadregionalnej,
 - stworzenie systemu wsparcia naukowego, eksperckiego i wdrożeniowego na rzecz rozwoju wybranych sektorów gospodarki,
 - rozwijanie systemu kształcenia dostosowanego do specyfiki regionu,
 - wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw,
 - rozwój społeczeństwa informacyjnego;
- realizację Celu strategicznego 4 – **Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu**, obejmującego cele operacyjne, tj.:
 - poprawę skomunikowania wewnętrznego regionu,
 - wspieranie włączenia społecznego,
 - wzmacnianie społecznej tożsamości regionalnej i rozwijanie więzi i współpracy wewnątrzregionalnej,
 - przełamywanie niekorzystnych efektów przygranicznego położenia regionu,
 - racjonalne i efektywne wykorzystywanie zasobów przyrody dla potrzeb gospodarczych i rekreacyjnych przy zachowaniu i ochronie walorów środowiska przyrodniczego;
- **ukierunkowanie wsparcia w Obszarach Strategicznej Interwencji** w tym przede wszystkim dla:
 - Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego,
 - Miast subregionalnych,
 - Obszarów przygranicznych.

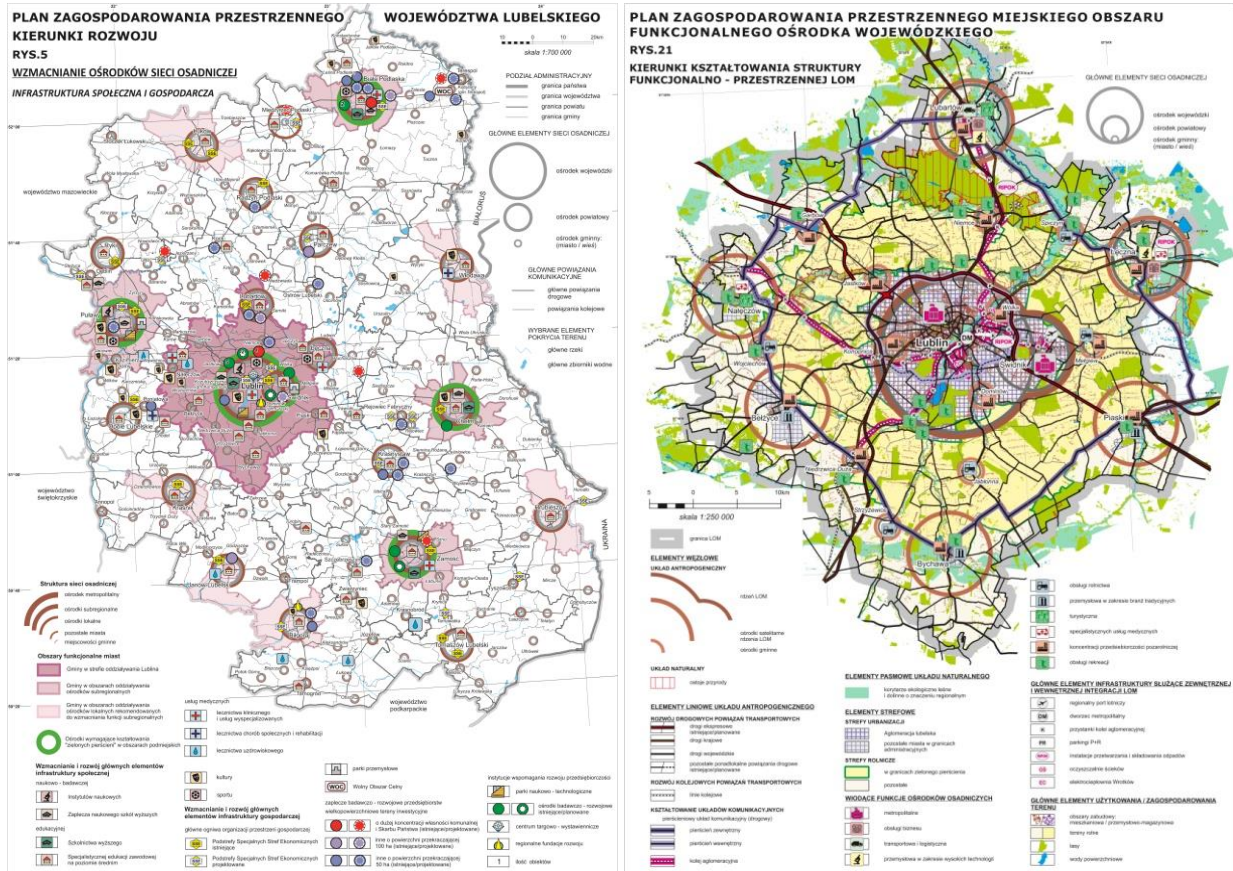
Ryc. 3. Obszary Strategicznych Interwencji (OSI) w SRWL – Lubelski Obszar Metropolitalny i Miasta Subregionalne.

Za podstawowe ustalenia Planu stanowiące wytyczne dla RPMWL uznaje się:

- **kierunki rozwoju przestrzennego miejskiej sieci osadniczej i infrastruktury społecznej** wraz z określonymi przestrzennymi warunkami ich realizacji oraz rekomendacjami dla podmiotów realizujących politykę przestrzenną w regionie, obejmujące:
 - wzmacnianie potencjału miast (w tym bazy ekonomicznej) z uwzględnieniem roli poszczególnych ośrodków miejskich w obsłudze regionu,
 - wspomaganie procesów dyfuzji aktywności społeczno-gospodarczej na obszar województwa poprzez wzmacnianie powiązań funkcjonalnych (w tym infrastrukturalnych),
 - wspieranie rozwoju ośrodków o funkcjach wyspecjalizowanych,
 - uzupełnianie sieci miast,
 - rewitalizacja zdegradowanych obszarów miast,
 - wzmacnianie funkcji publicznych (rozwój infrastruktury społecznej i usług publicznych, kształtowanie przestrzeni publicznych) służących poprawie jakości życia,
- **rozwój zagospodarowania w obszarach funkcjonalnych** w tym przede wszystkim w:
 - Miejskim obszarze funkcjonalnym ośrodka wojewódzkiego – Lubelski Obszar Metropolitalny,
 - Miejskich obszarach funkcjonalnych ośrodków subregionalnych.

Ryc. 4. Kierunki rozwoju w PZPWL – Wzmacnianie ośrodków sieci osadniczej i Struktura Funkcjonalno-przestrzenna Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego.

4. Wyzwania dla RPMWL

Wyzwania Regionalnej Polityki Miejskiej wynikają z wielopłaszczyznowej roli ośrodków miejskich, a także przyjętych celów rozwoju w wymiarze europejskim, krajowym i regionalnym, których realizacja warunkowana jest właściwym kierunkowaniem działań w obszarach zurbanizowanych. Zapisane w dokumentach strategicznych cele i kierunki działań wyznaczają dla miast, w wymiarze horyzontalnym, priorytety rozwoju oraz długookresowe kierunki działań. Stan rozwoju regionalnej sieci osadniczej, a także jej poszczególnych ogniw determinuje zakres i wagę zadań niezbędnych do realizacji na szczeblu regionalnym i lokalnym. Istotne znaczenie przy właściwym doborze przedsięwzięć i ich priorytetyzacji mają aspekty związane z jednej strony z przeciwdziałaniem zagrożeniom, z drugiej zaś – ze stymulowaniem procesów wykorzystania potencjałów rozwojowych.

KLUCZOWE WYZWANIA REGIONALNEJ POLITYKI MIEJSKIEJ

Zbudowanie przestrzeni miejskiej atrakcyjnej i przyjaznej mieszkańcom:

stwarzającej warunki dla odwrócenia niekorzystnych procesów demograficznych

realizującej ideę „miasta proekologicznego” przygotowanego na skutki zmian klimatu i zanieczyszczeń środowiska

rozwiązującej problemy zatłoczenia komunikacyjnego

zapewniającej dostępność funkcji rekreacyjnej i wypoczynkowej

umożliwiającej zrównoważony rozwój wielofunkcyjny (odpowiedzialne i racjonalne planowanie przestrzenne)

Wykreowanie konkurencyjnej przestrzeni społeczno – gospodarczej:

wykorzystującej potencjał infrastruktury naukowo-badawczej

wykorzystującej potencjał akademicki i specjalistycznego szkolnictwa zawodowego w procesach zmieniającego się rynku pracy

ukierunkowanej na dziedziny działalności stanowiące inteligentne specjalizacje regionu

wykorzystującej rentę położenia (w ciągach europejskich korytarzy transportowych) i środowiskowy potencjał endogeniczny

o skoncentrowanej i zdywersyfikowanej bazie ekonomicznej (zapewniającej dużą odporność potencjału gospodarczego)

zapewniającej możliwości prowadzenia efektywnej polityki proinwestycyjnej

wykorzystującej potencjał turystyczno-rekreacyjny jako kierunek specjalizacji gospodarczej

Zoptymalizowanie dostępności funkcji miejskich w regionie:

kształtując ruszt funkcjonalny ośrodków miejskich

wykorzystując potencjał rozwojowy ośrodka metropolitalnego

zwiększając mobilność mieszkańców

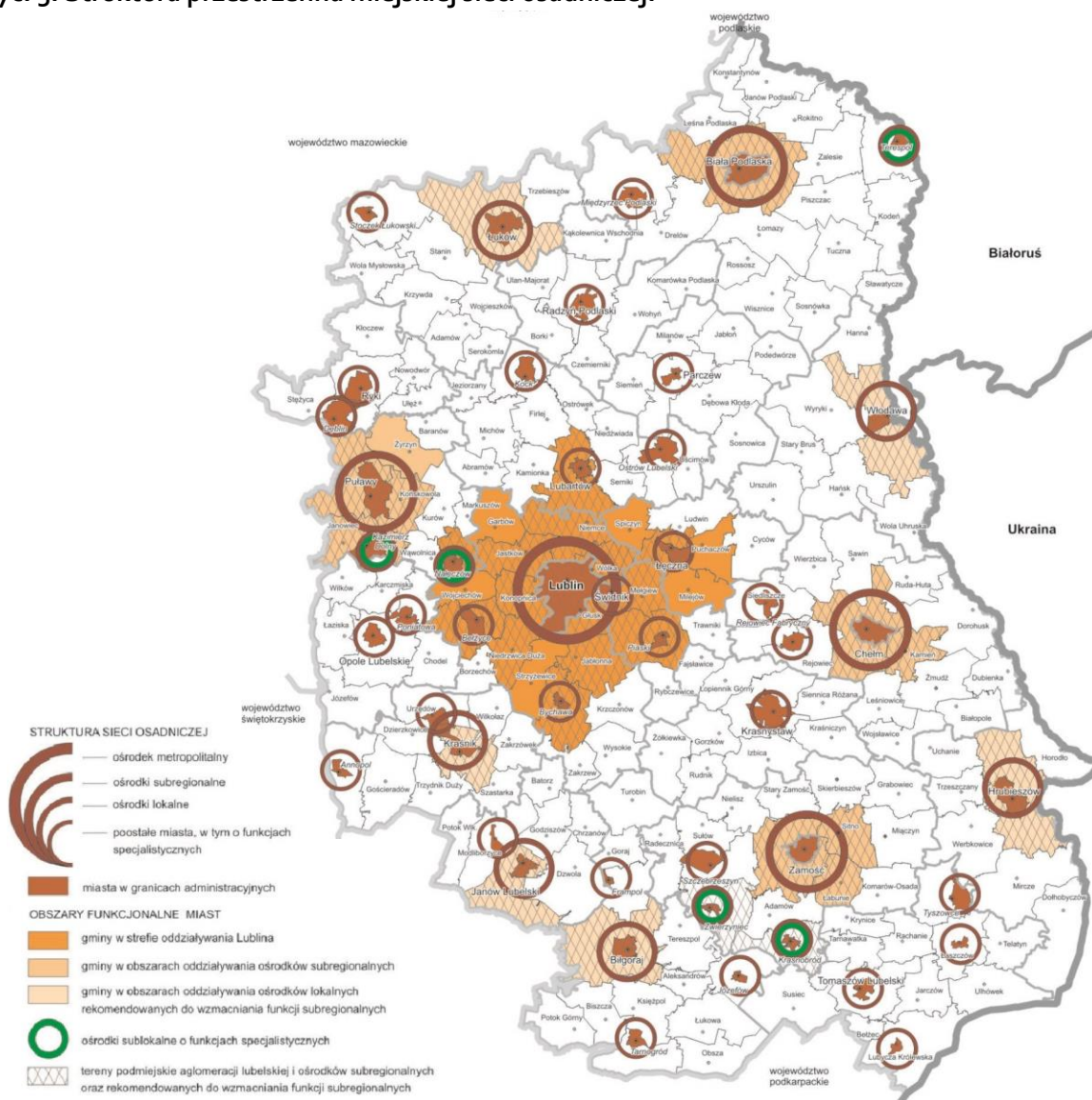
5. Podstawowe uwarunkowania regionalnej polityki miejskiej

5.1. Specyfika sieci miejskiej województwa lubelskiego

Charakterystyka sieci miejskiej

Sieć miejska województwa lubelskiego obejmuje 46¹ miast. Województwo jest jednym z najslabiej zurbanizowanych regionów w Polsce. Wskaźnik umiastowienia wynosił ponad 18 miast/ 10 tys. km² przy średniej dla kraju ponad 29 miast/ 10 tys. km². Jedno miasto obsługuje obszar o powierzchni 546 km² (w kraju - 340 km²). Rozmieszczenie miast jest nierównomierne, ich gęstość maleje z zachodu na wschód. Najmniejsze zagęszczenie miast wykazuje podregion bialski – 6 miast, gdzie na jedno miasto przypada obszar o powierzchni 996,17 km², dwukrotnie większy niż w podregionie lubelskim – 469 km² (9 miast) i puławskim – 433 km² (14 miast) i o ponad jedną trzecią większy niż w regionie chełmsko-zamojskim – 546,5 km² (17 miast).

Ryc. 5. Struktura przestrzenna miejskiej sieci osadniczej.

¹ Stan w dniu 01.01.2016 r. W dniu 01.01.2017 r. prawa miejskie uzyskał Rejowiec.

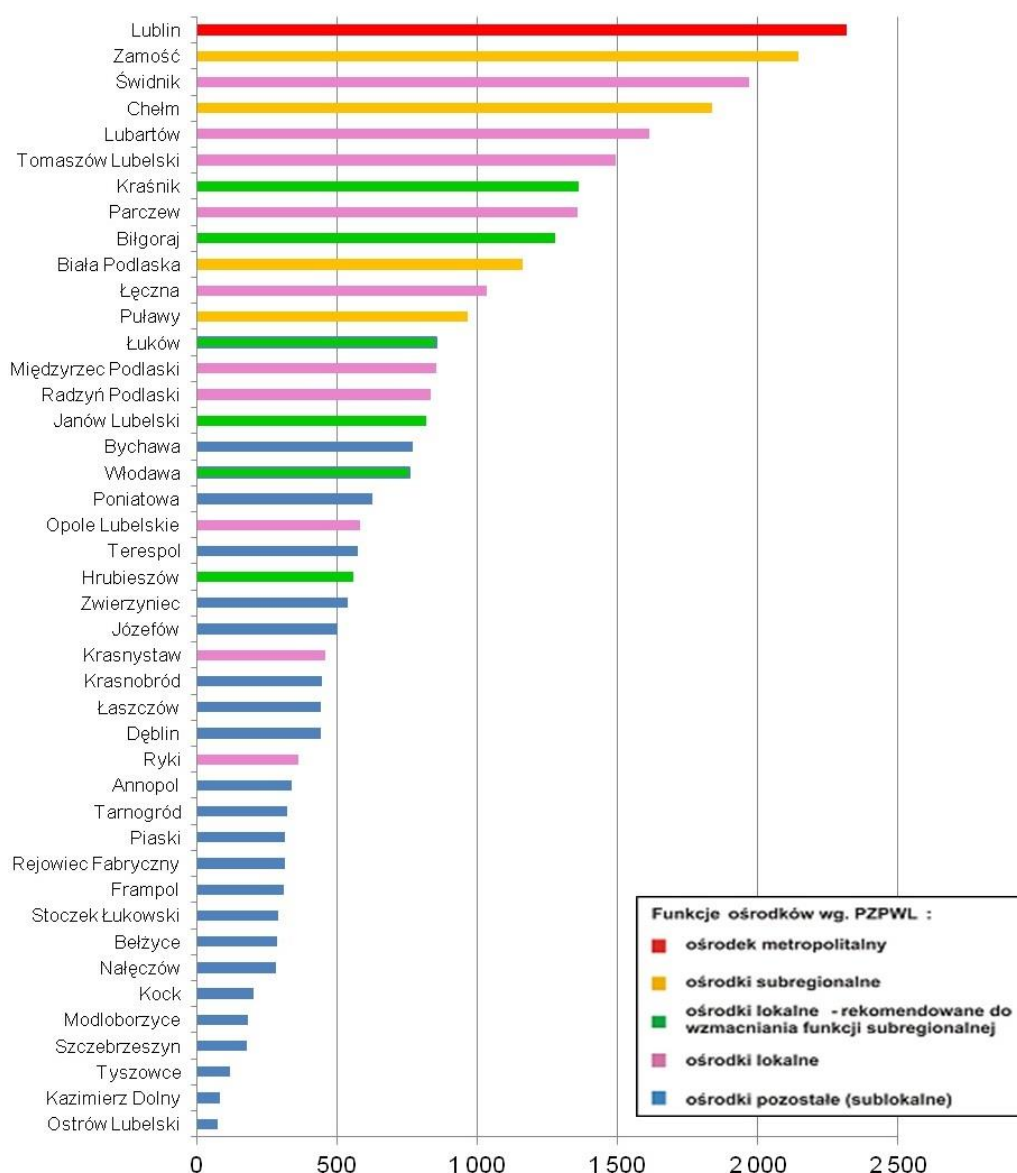
Ludność miast i gęstość zaludnienia

Liczba mieszkańców miast województwa lubelskiego w 2014 r. wynosiła 992,8 tys. i w stosunku do roku 2010 uległa zmniejszeniu o 20,2 tys. mieszkańców, tj. o 2,0% (w kraju o 0,9%). Wskaźnik urbanizacji w regionie wynosił 46,2% (w kraju - 60,3%). Lublin jako największe miasto regionu z liczbą 341,7 tys. mieszkańców, zajmuje 9 miejsce w kraju pod względem liczby ludności, jednocześnie w mieście tym nastąpił największy w regionie spadek liczby ludności od 2010 r. – o 7728 osób, tj. o 2,2%. Liczba mieszkańców w obszarze metropolitalnym w 2014 roku wynosiła 712,1 tys. co stanowiło 33,2% ogółu ludności województwa.

Największą gęstością zaludnienia charakteryzuje się: Lublin (2317 osób/km²), a spośród ośrodków subregionalnych Zamość (2144 osób/km²). Najniższą gęstością zaludnienia cechują się miasta sublokalne (najniższa wartość 74 osób/km² w Ostrowie Lubelskim).

W miastach województwa przeważa ludność autochtoniczna. Wyjątek stanowią miasta, takie jak Łęczna i Świdnik. Jest to efekt wzmożonego napływu pracowników do dużych zakładów pracy.

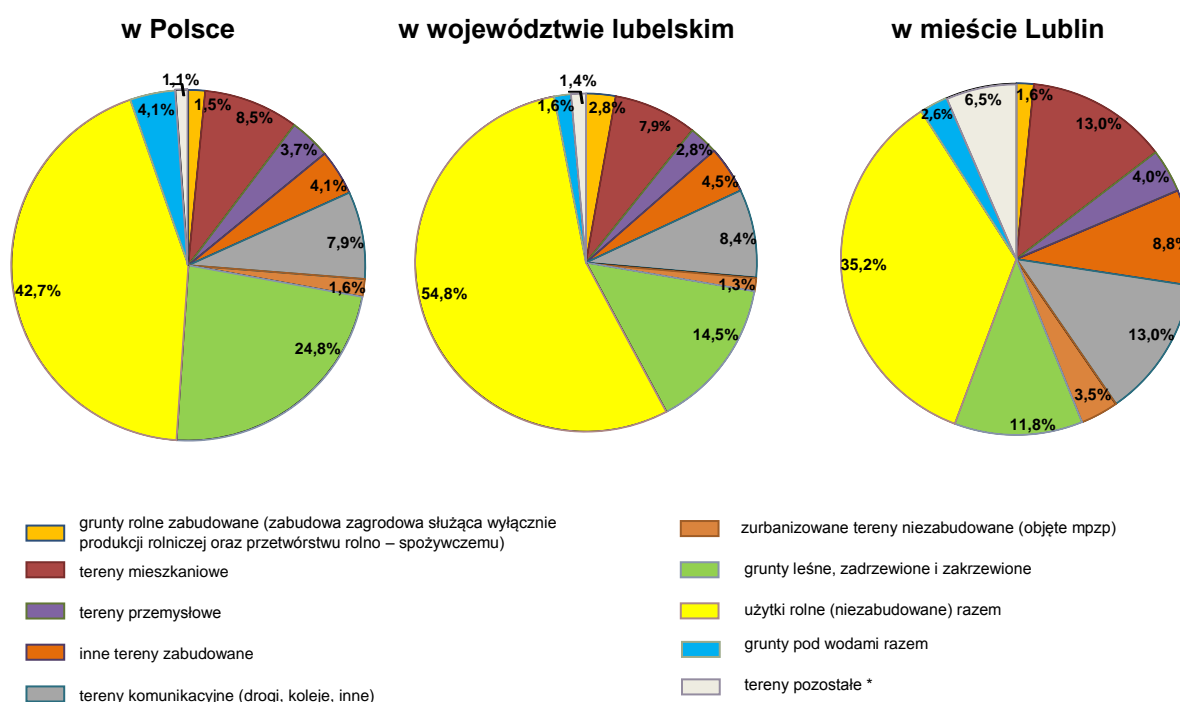
Ryc. 6. Gęstość zaludnienia miast w 2014 r. (osób/ km²).

Użytkowanie gruntów

Struktura użytkowania gruntów miast województwa lubelskiego wykazała, wyższy od analogicznego wskaźnika dla miast w kraju, udział powierzchni gruntów rolnych niezabudowanych oraz niższy udział terenów zabudowanych i zurbanizowanych. Wyjątek w tym zakresie stanowi miasto Lublin. Jednocześnie zróżnicowane cechy struktury użytkowania gruntów zaobserwowano w poszczególnych grupach funkcjonalnych miast. Miasta subregionalne w strukturze użytkowania gruntów charakteryzuje wysoki udział terenów przemysłowych, mieszkaniowych i komunikacyjnych oraz niski udział gruntów leśnych, zadrzewionych i zakrzewionych, w miastach powiatowych dominują tereny mieszkaniowe i grunty rolne zabudowane, natomiast miasta lokalne cechuje wyższy niż w innych miastach udział gruntów rolnych zabudowanych i użytków rolnych.

Ryc. 7. Użytkowanie gruntów w miastach w 2014 roku.

* tereny pozostałe obejmują tereny rekreacyjno - wypoczynkowe, użytki kopalne i nieużytki

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Banku Danych Lokalnych

Specjalizacja funkcjonalna miast

Większość miast województwa to ośrodki wielofunkcyjne, dysponujące zróżnicowanym potencjałem społeczno-gospodarczym. Najsilniej ukształtowane funkcje zewnętrzne posiadają Lublin oraz miasta subregionalne, lecz o różnych dominujących branżach z zakresu: działalności naukowo-badawczej, obsługi biznesu, pośrednictwa finansowego, edukacji, handlu, hoteli i restauracji (obsługi turystyki), ochrony zdrowia, przemysłu i budownictwa oraz transportu.

Słabiej ukształtowane funkcje zewnętrzne posiadają miasta lokalne. Wśród nich, wyróżniają się: Biłgoraj, Tomaszów Lubelski, Świdnik, Kraśnik, Lubartów i Łuków. Pozostałe miasta o słabych funkcjach zewnętrznych, w większości nie posiadają wyraźnie ukształtowanych specjalizacji.

Wyjątek stanowią tu miasta Nałęczów i Krasnobród o silnej specjalizacji związanej z ochroną zdrowia oraz Krasnobród, Nałęczów, Kazimierz Dolny i Zwierzyniec – związanej z obsługą turystyki.

Pod względem funkcjonalnym miasta regionu charakteryzują się:

- widoczną specjalizacją Lublina w sferze obsługi biznesu, działalności naukowo – badawczej, ochrony zdrowia i edukacji, posiadającą znaczenie ponadregionalne i międzynarodowe,
- słabym uprzemysłowieniem, zwłaszcza ośrodków subregionalnych: Biała Podlaska, Chełm, Zamość oraz lokalnych (Hrubieszów, Łęczna, Opole Lubelskie, Włodawa, Parczew),
- słabym stopniem specjalizacji w dziedzinie obsługi nieruchomości i firm ośrodków, takich jak: Biała Podlaska i Chełm oraz niektórych miast lokalnych,
- słabym poziomem rozwoju usług rynkowych w ośrodkach z przewagą funkcji przemysłowej, tj. Kraśniku, Janowie Lubelskim, Rykach, Radzyniu Podlaskim, Krasnymstawie, Świdniku oraz w Tyszowcach, Krasnobrodzie, Kocku i Zwierzyńcu;
- specjalizacją ośrodków miejskich w obszarze nadgranicznym w dziedzinie handlu i transportu (Terespol, Biała Podlaska, Hrubieszów, Chełm, Tomaszów Lubelski, Zamość);
- słabym poziomem rozwoju bazy ekonomicznej większości ośrodków sublokalnych i dominacją usług nierynkowych.

Analiza uwarunkowań oraz stanu i trendów rozwoju przedsiębiorczości w miastach², pozwala na wyodrębnienie typów ośrodków pod względem ich potencjału inwestycyjnego, warunków dla rozwoju przedsiębiorczości i atrakcyjności inwestycyjnej miejskich terenów aktywności gospodarczej:

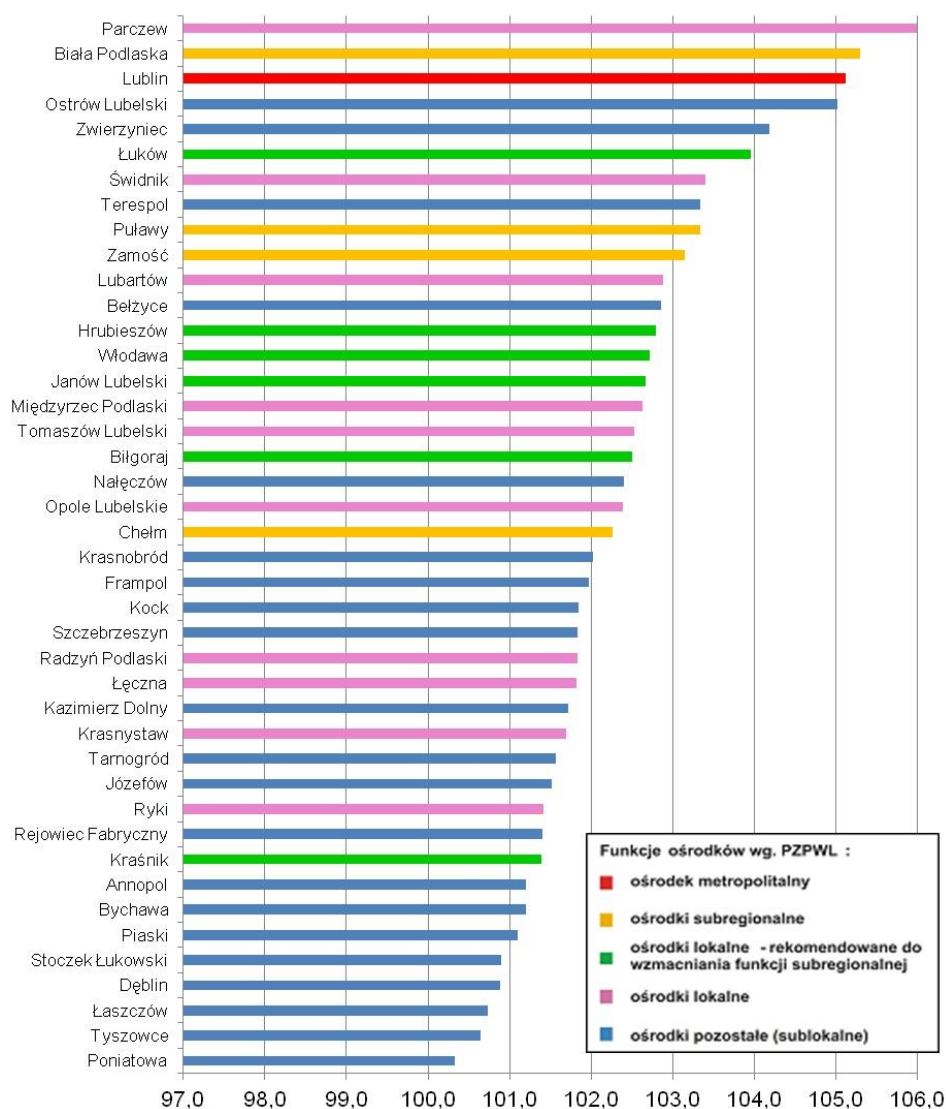
- Lublin i Puławy są ośrodkami wiodącymi wyższego rzędu, posiadającymi najbardziej atrakcyjne warunki dla lokalizacji działalności gospodarczej w województwie lubelskim. Ich konkurencyjność może być porównywana z innymi ośrodkami w kraju.
- Świdnik, Lubartów, Zamość, Biała Podlaska, Ryki, Chełm, Biłgoraj i Międzyrzec Podlaski stanowią znaczące w skali regionu ośrodki miejskie, posiadające duży potencjał w generacji miejsc pracy i kumulowania inwestycji.
- Parczew, Dęblin, Kraśnik, Tomaszów Lubelski i Łuków to miasta posiadające mniej korzystne położenie w skali województwa lub słabsze warunki do prowadzenia działalności gospodarczej, ale w przypadku poprawy dostępności lub atrakcyjności oferty, mają szansę stać się wiodącymi w regionie.
- Kock, Radzyń Podlaski, Łęczna, Bełżyce, Poniatowa, Opole Lubelskie, Janów Lubelski, Hrubieszów i Kazimierz Dolny są ośrodkami, które posiadając potencjał dla rozwoju lokalnej przedsiębiorczości nie mogą jednak liczyć na napływ dużych inwestorów ze względu na niekorzystne położenie i niekonkurencyjną ofertę terenów inwestycyjnych.
- Krasnystaw, Rejowiec Fabryczny, Terespol, Nałęczów, Stoczek Łukowski, Bychawa, Krasnobród, Zwierzyniec, Łaszczów, Szczepieszyn, Frampol to miasta o niskiej randze w systemie osadniczym, słabej dostępności komunikacyjnej, nie oferujące atrakcyjnej przestrzeni dla inwestycji.
- Ostrów Lubelski, Piaski, Tarnogród, Tyszowce, Annopol, Józefów, Włodawa i Modliborzycy należą do miast o przeważającej funkcji rolniczej, o bardzo słabych predyspozycjach do rozwoju przedsiębiorczości.

² Na podstawie dokumentu „Analiza struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz jej wpływ na rozwój przedsiębiorczości w miastach województwa lubelskiego”, Ecorys, Warszawa 2015.

Zasoby mieszkaniowe

W 2014 roku ludność w miastach województwa lubelskiego zamieszkiwała w 382 530 lokalach mieszkalnych. Od 2010 roku liczba lokali mieszkalnych w miastach wzrosła o 3,8 %. Jednocześnie we wszystkich miastach w badanym okresie wzrosła powierzchnia użytkowa mieszkań mierzona ogółem, jak i średnia 1 mieszkania (z 64,9 m² w 2010 roku do 65,4 m² w 2014). Najwyższy wskaźnik liczby mieszkań przypadających na 1 km² obszaru miasta, obrazujący intensywność zabudowy, odnotowuje się w Lublinie i Świdniku oraz w miastach subregionalnych - średnio 816 mieszkań na 1 km², najniższe wskaźniki intensywności występują w miastach sublokalnych o małej liczbie mieszkańców i wahają w granicach 25-65 mieszkań/km².

Ryc. 8. Zmiana liczby mieszkań w miastach – dynamika zmian 2014/2010 (%).

W miastach regionu 1 mieszkanie zamieszkiwało 2,59 osoby. Wskaźnik ten w porównaniu z wcześniejszymi latami ulegał zmniejszeniu. Pomimo przyrostu liczby mieszkań, od dłuższego czasu obserwuje się spadek ogólnej liczby mieszkań oddawanych do użytku. W 2014 r. liczba ta wynosiła 2 865 i w porównaniu do 2010 r. zmalała o 16%. Na poprawę wskaźników mieszkaniowych we wszystkich miastach województwa obok stopniowego przyrostu mieszkań wpływ ma także zmniejszająca się liczba mieszkańców miast.

Istotny wpływ na warunki mieszkaniowe ma ich wyposażenie w podstawowe instalacje i urządzenia. Wyposażenie mieszkań w wodociąg we wszystkich miastach województwa przekracza 90%. Bardziej zróżnicowany jest poziom wyposażenia mieszkań w ustęp splukiwany i łazienkę, a także w centralne ogrzewanie. Najniższym standardem sanitarnym mieszkań cechują się miasta najmniejsze pod względem liczby mieszkańców, a w szczególności te położone w południowej części województwa, z kolei najwyższym standardem najludniejsze miasta regionu. Największa poprawa standardów wyposażenia mieszkań, w latach 2010-2014, nastąpiła w miastach najmniejszych. Zmniejszeniu uległy również dysproporcje w wyposażeniu mieszkań w poszczególnych miastach.

5.2. Uwarunkowania demograficzne

Zmiany ludnościowe

Zachodzące w ostatnich latach procesy demograficzne miast regionu są niekorzystne. W okresie 2010–2014 miasta województwa straciły łącznie 31 tys. mieszkańców (tj. 1,4 %). Spadek liczby ludności następował we wszystkich miastach regionu. W obszarze rdzeniowym LOM-u dochodziło do spadku potencjału demograficznego na rzecz terenów podmiejskich. Podobne tendencje zauważalne są w miejskich obszarach funkcjonalnych miast subregionalnych. Inaczej sytuacja wyglądała w większości pozostałych miast, w których zmniejszeniu populacji w miastach towarzyszył równoczesny regres liczby ludności na sąsiadujących obszarach wiejskich.

Migracje

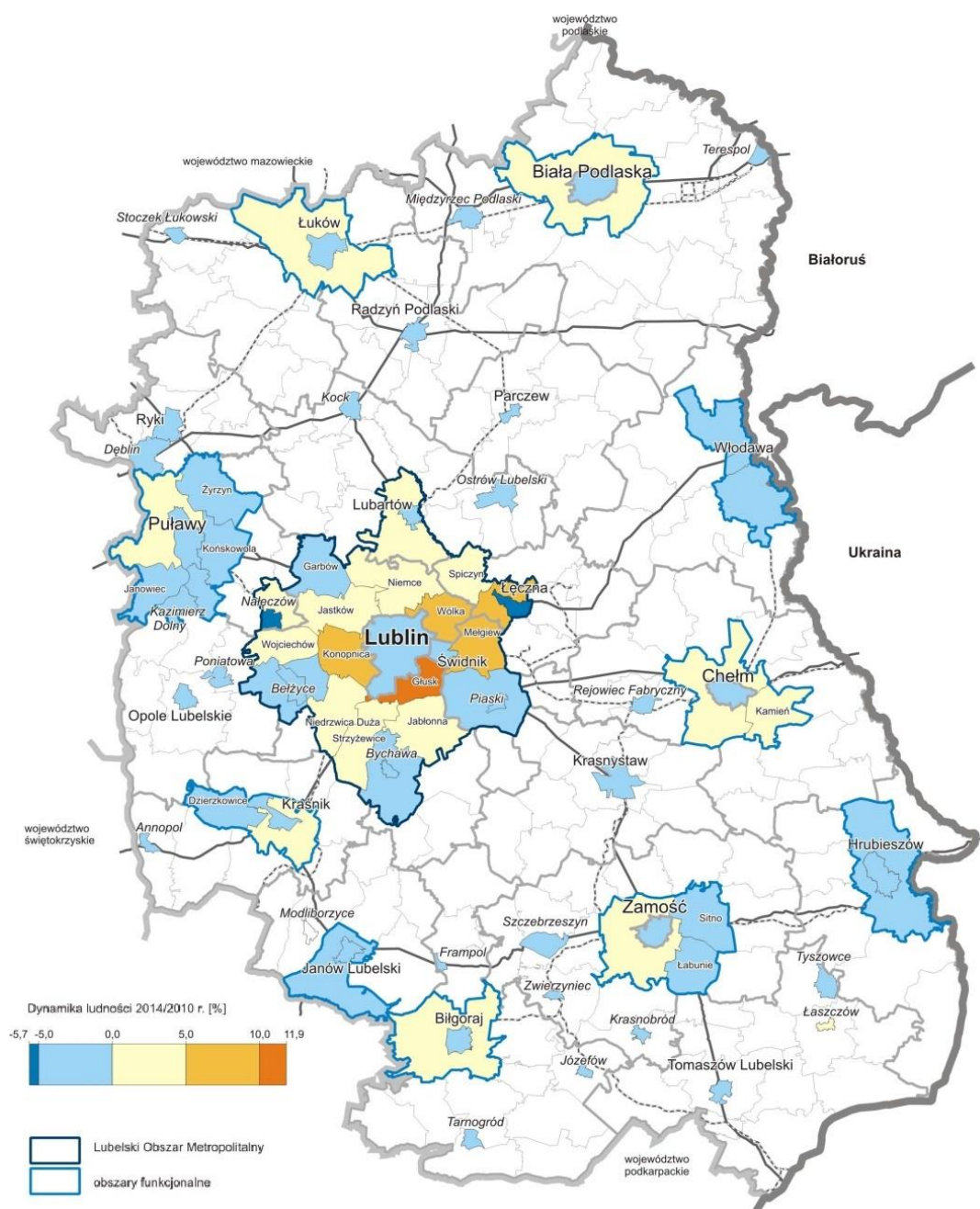
W miastach województwa lubelskiego saldo migracji utrzymuje się od wielu lat na poziomie ujemnym. Na koniec 2014 r. wynosiło -4,77‰ i było wyższe niż średnie w województwie lubelskim (-2,7‰). Analiza migracji w latach 2010-2014 wykazała, że od 2010 roku zmalała liczba ludności napływowej, także saldo migracji dotyczące przemieszczeń między terenami miejskimi i wiejskimi dla większości miast było ujemne. Również analizy migracji zagranicznych, w tych latach, wyraźnie wskazują na gwałtowny (czterokrotny) wzrost ludności, która wyemigrowała za granicę. Najwyższym odpływem ludności za granicę charakteryzowało się miasto Lublin, miasta subregionalne oraz ośrodki powiatowe.

Zmiany struktury wieku ludności

W miastach województwa lubelskiego systematycznie maleje liczba dzieci i młodzieży (0-14 lat), a równocześnie wzrasta liczba ludności starszej (65 i więcej lat). Wartość indeksu starości demograficznej obrazującej relacje między udziałem osób starszych, a dzieci i młodzieży wskazywał, iż najkorzystniejszymi wartościami wskaźnika cechowały się miejskie obszary funkcjonalne. W wyniku zachodzących zmian demograficznych od 2010 roku zmalał udział ludności w wieku produkcyjnym o 2,7% (o 34 594 osoby) i przedprodukcyjnym o 0,7% (o 10 307 osób), wzrost natomiast o 3,4% (o 29 740 osób) udział ludności w wieku poprodukcyjnym.

Zgodnie z prognozami demograficznymi (GUS 2014-2050) niekorzystne procesy demograficzne w miastach województwa lubelskiego będą się utrzymywać i pogłębiać. Liczba ludności miast w 2050 r. będzie o 27,6% niższa niż w 2013 r. Wg prognozy województwo lubelskie znalazło się wśród województw w Polsce, w których proces starzenia się społeczeństwa przebiegać będzie najszybciej.

Ryc. 9. Zmiany ludnościowe w miastach i ich obszarach funkcjonalnych w latach 2010-2014 r.

5.3. Uwarunkowania funkcjonalno-przestrzenne i gospodarcze

Przestrzenie publiczne

Najliczniej występującymi i najintensywniej użytkowanymi w miastach przestrzeniami publicznymi są place miejskie. Położone w centralnych częściach miast, często stanowią dziedzictwo kulturowe i historyczne danego obszaru oraz posiadają potencjał: ekonomiczny - poprzez nagromadzenie obiektów usług publicznych i komercyjnych (lokalizacja punktów handlowych i gastronomicznych), turystyczny (nagromadzenie obiektów zabytkowych), społeczny (sprzyjają integracji i spędzaniu wolnego czasu) oraz posiadają symboliczne znaczenie dla tożsamości mieszkańców. Place miejskie w dużym stopniu przesądzają o jego atrakcyjności. Wśród miast województwa lubelskiego

najwyższy potencjał głównych przestrzeni publicznych posiada Lublin, ośrodki subregionalne i miasta powiatowe oraz miasta o funkcji turystycznej, bądź uzdrowiskowej. Zlokalizowane w tych ośrodkach place miejskie cechują się wyższymi walorami architektonicznymi, kompozycyjnymi i funkcjonalnymi.

Istotną rolę w strukturze miasta odgrywają przestrzenie publiczne w zespołach mieszkaniowych, stwarzające możliwość integracji mieszkańców oraz ich udziału w licznych inicjatywach społecznych. Potencjał tych przestrzeni posiada wymiar społeczny (świadczący o jakości życia mieszkańców danego osiedla) oraz ekonomiczny (wysoka atrakcyjności inwestycyjna i wzrost cen mieszkań w zabudowie osiedlowej). Przestrzenie towarzyszące osiedlom mieszkaniowym pochodzącym z lat 60 i 70 w wielu miastach wymagają podejmowania licznych działań rewitalizacyjnych.

Znaczącą rolę w strukturze funkcjonalnej miasta pełnią tereny zielone. Potencjał terenów zielonych w miastach regionu oceniany na podstawie powierzchni terenów zielonych przypadających na jednego mieszkańca był niższy niż średni w kraju (36,8 m²/os.) i wynosił - 32,3 m²/os.

W wielu miastach funkcję przestrzeni publicznych pełnią tereny nadwodne, które zaspakajają potrzeby społeczne mieszkańców w zakresie wypoczynku oraz sportu i rekreacji, ale także stanowią miejsca integracji lokalnej społeczności. Rozwój tego rodzaju przestrzeni publicznych jest uwarunkowany lokalizacją na terenie miasta zbiorników wodnych lub rzek, ale też dostępnością do nich poprzez właściwe kształtowanie struktury funkcjonalno-przestrzennej miasta, w sposób umożliwiający rozwój harmonijnego związku pomiędzy miastem, a rzeką, czy zbiornikiem wodnym.

Przestrzeń rekreacyjno-wypoczynkowa

Miasta województwa lubelskiego cechuje zróżnicowany stopień możliwości zaspokojenia potrzeb ludności w zakresie wypoczynku i rekreacji, określany przez takie parametry, jak: dostępność do miejskich terenów leśnych, parków spacerowo-wypoczynkowych oraz innych terenów zieleni urządzonej, w sposób istotny wpływające na miejską jakość życia. Średnie wskaźniki dla miast regionu kształtują się na poziomie: lesistość – 11,6%, powierzchnia parków spacerowo-wypoczynkowych w przeliczeniu na 1 mieszkańca – 10 m²/osobę, udział innych terenów zieleni urządzonej 1,7%. Najwyższy potencjał rekreacyjno-wypoczynkowy wśród miast wyróżnia miasta: Puławy, Opole Lubelskie, Dęblin, Nałęczów, Zwierzyniec, Krasnobród, Stoczek Łukowski i Kock, w których wielkości powyższych wskaźników znacznie przekraczały wartości średnie dla miast województwa.

Tereny otwarte

Struktura przestrzenna miast województwa lubelskiego charakteryzuje się stosunkowo dużym udziałem terenów niezainwestowanych. Dotyczy to w szczególności miast najmniejszych pod względem liczby ludności. Wpływ na to ma przede wszystkim brak presji inwestycyjnej w miastach, które cechują się niskim potencjałem ekonomicznym. Nie bez znaczenia są również działania samorządów miast kształtujących świadomie przestrzeń, z uwzględnieniem terenów wolnych od zabudowy i pełniących funkcje ekologiczne. Dzięki terenom otwartym (doliny rzeczne, lasy oraz tereny rolne) miasta te posiadają wysokie walory zamieszkiwania, wynikające z zachowania naturalnych struktur ekologicznych i jakości środowiska miejskiego.

Przestrzeń aktywności gospodarczej

Pomimo, że miasta województwa nie posiadają wystarczającej siły przyciągania nowych dużych inwestycji przemysłowych, na którą wpływ ma szeroko rozumiany potencjał ekonomiczny i nie są dość konkurencyjne w skali kraju, dysponują one znacznym potencjałem planistycznym terenów dla rozwoju działalności gospodarczej. Na potencjał ten składają się tereny poprzemysłowe (pozostałości po upadku państwowych przedsiębiorstw, w wyniku przemian społeczno-gospodarczych początku lat 90-tych), które nie zostały na nowo zagospodarowane. Ich dobre warunki obsługi komunikacyjnej i wyposażenie w infrastrukturę techniczną oraz skoncentrowana forma stanowią, że są to obecnie często najatrakcyjniejsze pod względem inwestycyjnym tereny, jakim dysponują miasta. Atutem tych terenów są niezmiennione warunki inwestowania i to pomimo trwającej w ostatnich latach silnej presji inwestycyjnej zabudowy mieszkaniowej. W sąsiedztwie tych terenów zazwyczaj powstają nowe tereny przemysłowe i przemysłowo-usługowe, tworząc zwarte „dzielnice przemysłowo-składowe”.

Potencjał gospodarczy w zakresie inteligentnych specjalizacji

Miasto Lublin stanowi ośrodek miejski posiadający odpowiednią bazę ekonomiczną i badawczo-rozwojową do rozwoju praktycznie wszystkich dziedzin inteligentnych specjalizacji województwa. Wystarczającym zapleczem w postaci działających podmiotów gospodarczych, instytucjonalnych, w tym badawczych dla rozwoju wybranych specjalizacji gospodarczych dysponują także miasta subregionalne. W miastach subregionalnych i innych powiatowych, spośród wyodrębnionych inteligentnych specjalizacji województwa aktualnie dominuje biogospodarka, głównie w dziedzinach należących do sektora niskiej techniki – branży spożywczej, drzewnej i meblarskiej. Z kolei w branżach należących do sektora średnio-wysokich i wysokich technologii, znacznym potencjałem dysponują, oprócz Lublina, takie miasta, jak: Puławy, czy Świdnik. Szczególnie dużym potencjałem rozwojowym w branży lotniczej, maszynowej i elektronicznej, wspartym zapleczem badawczym, wyróżnia się Świdnik.

Bazą podmiotów w dziedzinie medycyny i ochrony zdrowia o statusie potencjału rozwojowego dla rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu dysponuje Nałęczów. Potencjał sektora medycznego dostrzegalny jest także w miastach subregionalnych (w szczególności w Zamościu) oraz w wielu ośrodkach lokalnych powiatowych. Istotne znaczenie w tym zakresie ma medycyna oparzeniowa w Łęcznej oraz medycyna lotnicza w Dęblinie.

Budowanie przewagi konkurencyjnej miast opartej na inteligentnych specjalizacjach regionu praktycznie we ośrodkach miejskich regionu wymaga wsparcia oraz podejmowania działań prorozwojowych, m.in. poprzez umiędzynarodowianie działalności, rozwój oraz pogłębiania współpracy w ramach inicjatyw klastrowych, wdrażanie polityki inwestycyjnej oraz innych instrumentów dostępnych w ramach programów operacyjnych i polityk sektorowych państwa.

5.4. Uwarunkowania komunikacyjne

Dostępność drogowa do miast

Miasta województwa charakteryzują się zróżnicowanym poziomem dostępności drogowej do ośrodka wojewódzkiego. Najbardziej peryferyjnym pod tym względem obszarem (izochrony dojazdu 120 min i więcej) jest południowo-wschodnia i północno-wschodnia części regionu, z najgorszymi czasami dojazdów z miast: Łaszczów, Tyszowce, Lubycza Królewska, Biała Podlaska,

Terespol. Z kolei spośród wszystkich miast województwa lubelskiego najkrótszy czas dojazdu do Lublina, mieszczący się w granicach 30 minut posiadają miasta: Świdnik, Piaski i Łęczna.

Stosunkowo równomierne rozmieszczenie miast subregionalnych na obszarze województwa sprzyja dobrej do nich dostępności drogowej z poziomu otaczających je miast lokalnych. Najlepszą dostępność wśród ośrodków subregionalnych, biorąc pod uwagę liczbę ośrodków miejskich, z których można dojechać (w czasie do 60 minut) posiada miasto Zamość (13 miast), a w dalszej kolejności Puławy (10 miast). Najsłabsza dostępność do miast subregionalnych dotyczy głównie równoleżnikowych układów drogowych, tj. pasma w północnej części województwa, rozciągającego się od Stoczka Łukowskiego w stronę wschodniej granicy przez Łuków, Radzyń Podlaski, Kock i Parczew oraz pasma w południowo-zachodniej części regionu od Annopola przez Urzędów, Kraśnik, Janów Lubelski, Biłgoraj, Tarnogród, Lubyczę Królewską i Łaszczów. W przestrzeni województwa najbardziej peryferyjnym miastem wśród miast subregionalnych jest Biała Podlaska, do której dojazd z 12 miast regionu przekracza czas 3 godzin.

Najlepszą dostępnością wśród miast powiatowych z poziomu otaczających je terenów wiejskich cechują się: Włodawa, Hrubieszów, Łuków i Parczew, natomiast wśród miast małych Frampol, co wynika przede wszystkim z gęstości siatki dróg o dobrych parametrach, jej przepustowości oraz rozmieszczenia w granicach danego miasta.

Najbardziej peryferyjnym obszarem województwa pod względem dostępności do miast to pasmo biegnące wzdłuż wschodniej granicy. Jest to obszar o najmniejszym zagęszczeniu ośrodków miejskich.

Dostępność kolejowa do miast

Z uwagi na słabo rozwiniętą sieć kolejową w obrębie województwa lubelskiego oraz malejącą liczbę obsługiwanych kolejowych połączeń pasażerskich, miasta regionu, w tym Lublin generalnie nie charakteryzują się dobrą dostępnością kolejową. Miastami położonymi w izochronie 45 minut dojazdu kolejową do Lublina są jedynie: Puławy, Nałęczów, Świdnik, Rejowiec Fabryczny, Lubartów i Kraśnik. Najbardziej peryferyjnym obszarem pod względem dostępności kolejowej do ośrodka wojewódzkiego jest, podobnie jak w przypadku dostępności drogowej, północno-wschodnia i południowo-wschodnia części województwa lubelskiego.

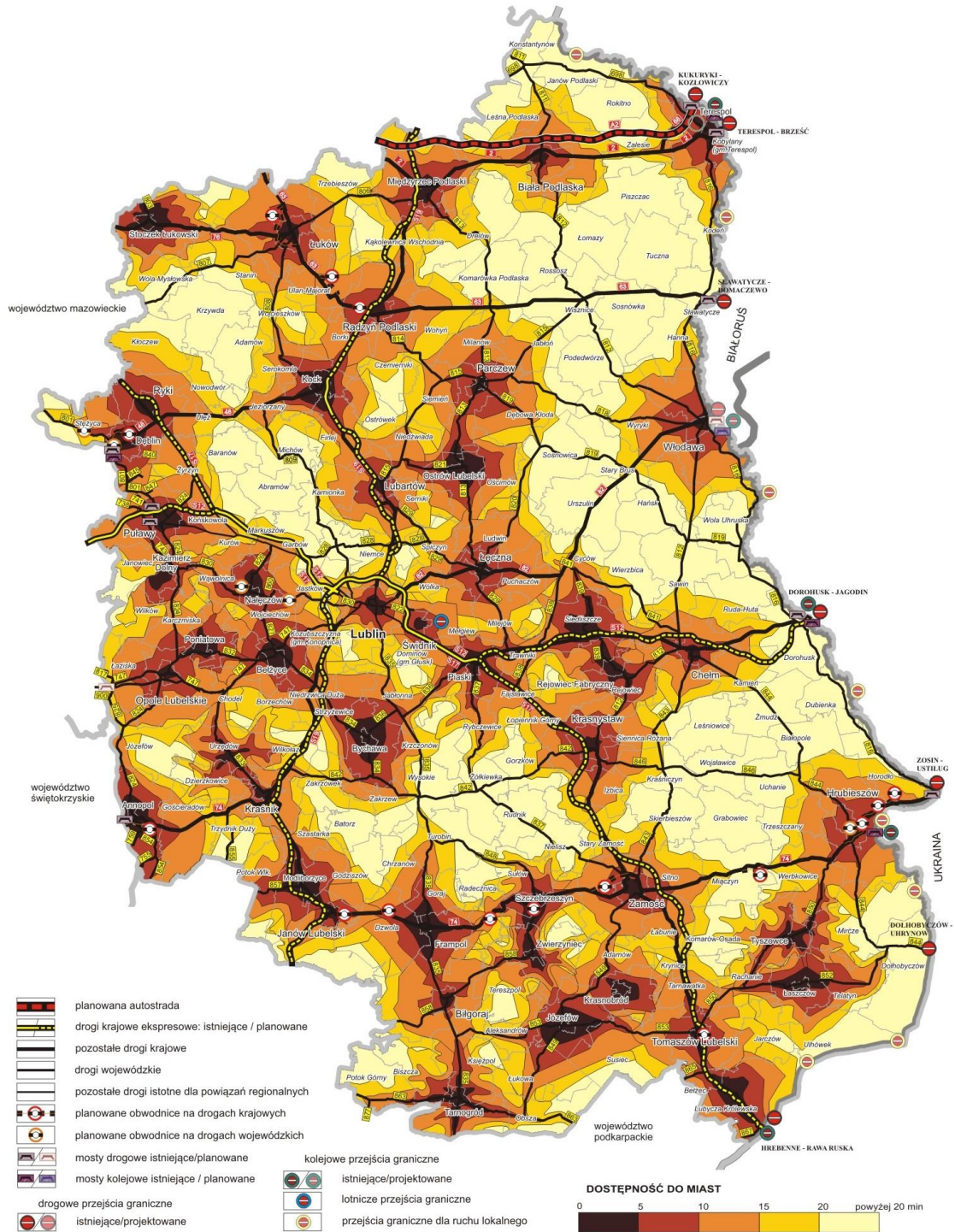
Relatywnie najlepszą dostępnością kolejową w skali województwa cechują się miasta położone w najbliższej odległości od głównych węzłów kolejowych znaczenia krajowego, tj. Lublina, Dębłina i Łukowa.

Infrastruktura transportowo-logistyczna

Szlaki komunikacyjne przebiegające przez obszar województwa odgrywają ważną rolę w obsłudze transportu międzynarodowego zarówno w układzie wschód–zachód, jak i północ–południe. Miasta położone przy istniejącej sieci dróg tranzytowych, w tym wchodzących w skład sieci TEN-T posiadają sprzyjające warunki rozwoju usług transportu i logistyki. Potencjałem rozwojowym dla miast jest również infrastruktura transportu kolejowego w postaci zespołu terminali przeładunkowych w Małaszewiczach i Linia Hutnicza Szerokotorowa (LHS) możliwa do wykorzystania w transkontynentalnych przewozach kontenerowych w relacji Azja – Europa.

W głównych węzłach sieci kolejowej zlokalizowanych w miastach województwa lubelskiego funkcjonuje infrastruktura przeładunkowa w postaci ramp, placów przeładunkowych, itp., na bazie której mogą być tworzone i rozwijane terminale transportu kombinowanego, a w dalszej perspektywie regionalne centra logistyczne. Znaczący potencjał w tym zakresie posiadają miasta: Lublin, Puławy, Łuków, Chełm, Hrubieszów, Zamość, Szczebrzeszyn, Międzyrzec Podlaski, Lubartów oraz Włodawa.

Ryc. 10. Drogowa dostępność miast w przestrzeni wiejskiej województwa.

5.5. Dostępność do usług ponadlokalnych

Administracja

Dostępność do usług publicznych w ośrodkach miejskich związana jest z ich statusem w hierarchii administracyjnej kraju. Miasta województwa charakteryzują się różnym poziom wyposażenia w instytucje administracji publicznej, na których lokalizacje realny wpływ mają władze państwowe i samorządowe.

Lublin z racji statusu stolicy regionu jest siedzibą najważniejszych organów administracji rządowej i samorządowej w województwie oraz innych jednostek im podległych. Miasta subregionalne charakteryzują się różnym ale zbliżonym poziomem wypełnienia w ponadlokalne usługi administracji publicznej. Większe zróżnicowanie w zakresie wyposażenia w ponadlokalne usługi administracji publicznej występują w miastach powiatowych oraz pozostałych lokalnych.

Ośrodki akademickie i naukowo badawcze

W województwie funkcjonuje 18 uczelni wyższych, na których studiuje 82 tys. studentów, tj. 5,6% liczby wszystkich studiujących w szkołach wyższych w kraju. Od kilku lat liczba studentów systematycznie maleje, co związane jest głównie z problemami demograficznymi regionu, w tym emigracją. Wzrasta natomiast systematycznie udział obcokrajowców w ogólnej liczbie studiujących. Lublin jest prężnym ośrodkiem akademickim Polski Wschodniej, na terenie którego swoją siedzibę ma 9 uczelni wyższych skupiających ponad 88% ogółu studentów w województwie. Pod tym względem najważniejsze szkoły wyższe to: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Politechnika Lubelska, Uniwersytet Przyrodniczy i Uniwersytet Medyczny. Lublin jest jedynym ośrodkiem metropolitalnym w kraju bez samodzielnej uczelni artystycznej. Uczelnie i ich oddziały znajdują się również w mniejszych ośrodkach, tj.: Zamościu, Chełmie, Białej Podlaskiej, Dęblinie, Puławach, a także Łukowie, Rykach, Tomaszowie Lubelskim i Biłgoraju. Główny potencjał badawczo – rozwojowy województwa skoncentrowany jest wokół uczelni i Instytutów PAN w Lublinie, infrastruktury PZL Świdniku oraz instytutów badawczych w Puławach.

Kultura i sztuka

Województwo lubelskie, w skali kraju, charakteryzuje się niskim dostępem do form działalności kulturalnej w teatrach i instytucjach muzycznych, a także niskim udziałem przemysłów kreatywnych³ i przemysłów kultury⁴.

Większość instytucji kulturalnych oraz imprez muzycznych i teatralnych o znaczeniu ogólnopolskim i międzynarodowym zlokalizowana jest w Lublinie, w którym znajdują się takie instytucje kulturalne, jak: teatry, filharmonia oraz muzea, w tym o znaczeniu państwowym. W stolicy regionu działa Regionalny Ośrodek Telewizji Polskiej oraz Regionalna Rozgłośnia Polskiego Radia.

Ważnymi ośrodkami życia kulturalnego w regionie są także ośrodki subregionalne, w których działają muzea o znaczeniu regionalnym, a także odbywają się cykliczne imprezy o znaczeniu ogólnopolskim i międzynarodowym.

Znaczącą rolę w życiu kulturalnym regionu pełnią również niektóre miasta lokalne (Janów Lubelski, Włodawa) i sublokalne (Kazimierz Dolny, Nałęczów, Dęblin) ze względu na funkcjonowanie w nich instytucji kultury (w tym państwowych) lub odbywające się w nich cyklicznie znaczące wydarzenia kulturalne.

Ochrona zdrowia

Ponadlokalny charakter usług z zakresu ochrony zdrowia dotyczy głównie lecznictwa stacjonarnego w szpitalach. Największa w województwie koncentracja placówek lecznictwa stacjonarnego

³ Przemysły kreatywne – profesjonalizowany system wytwarzania dóbr przeznaczonych do sprzedaży, które są efektem jednostkowej lub zbiorowej kreatywności oraz mają charakter innowacyjny (np.: projekty architektoniczne i designerskie, scenariusze filmowe, kuratorskie koncepcje wystaw, reklamy, klipy muzyczne, filmowe trailery).

⁴ Przemysły kultury – profesjonalizowany system wytwarzania dóbr kulturowych, które przeznaczone są do sprzedaży albo takich, które mogą zostać użyte jako środek produkcji w innych niż kultura sektorach życia (np.: działalność wydawnicza, wystawiennicza, filmowa, radiofoniczna i telewizyjna, muzyczna a także tworzenie gier komputerowych czy multimedialnych oraz sieciowych dóbr kultury).

występuje w Lublinie. Szpital występuje w każdym powiecie, przy czym prawie połowa miejsc szpitalnych skupionych jest w Lublinie, Chełmie, Zamościu i Białej Podlasce. Specjalistyczną opiekę szpitalną o zasięgu ponadregionalnym realizują szpitale kliniczne w Lublinie oraz szpitale specjalistyczne w Lublinie, Białej Podlaskiej, Chełmie, Zamościu, Łęcznej, Lubartowie i Puławach.

Sport i rekreacja

W miastach województwa skoncentrowana jest duża część infrastruktury sportowo-rekreacyjnej regionu, m.in. 17 stadionów wyposażonych w co najmniej 1000 miejsc siedzących oraz 42 kryte pływalnie. W przypadku infrastruktury sportowej jedynie niewielka liczba obiektów spełnia odpowiednie standardy pozwalające na organizację zawodów sportowych o znaczeniu krajowym i międzynarodowym.

Pod względem stanu rozwoju infrastruktury sportowo-rekreacyjnej wyróżnia się miasto Lublin, w którym działają m.in.: nowoczesny stadion piłkarski, 2 hale lekkoatletyczne oraz 15 krytych pływalni, w tym basen olimpijski. Pozostałymi miastami, w którym zlokalizowane są obiekty sportowo-rekreacyjne o znaczeniu ponadlokalnym są: Biała Podlaska, Chełm, Puławy, Zamość, Łęczna i Świdnik.

Usługi komercyjne wyższego rzędu

Usługi wyższego rzędu w przeważającej części skoncentrowane są w Lublinie, w którym znajdowało się 11 274 podmiotów je świadczących (zaliczone do sekcji PKD J-N), co stanowiło 47,8% ich liczby we wszystkich miastach województwa. Wysokim udziałem firm (z sekcji J-N) wyróżniają się także: Zamość, Puławy, Biała Podlaska, Tomaszów Lubelski, Lubartów i Biłgoraj. Największa dynamika wzrostu liczby podmiotów reprezentujących usługi wyższego rzędu dotyczy głównie miast obszaru metropolitalnego, a także niektórych ośrodków lokalnych i sublokalnych. Z kolei spadek ich liczby obserwuje się jedynie w kilku miastach.

5.6. Planowanie i zagospodarowanie przestrzenne

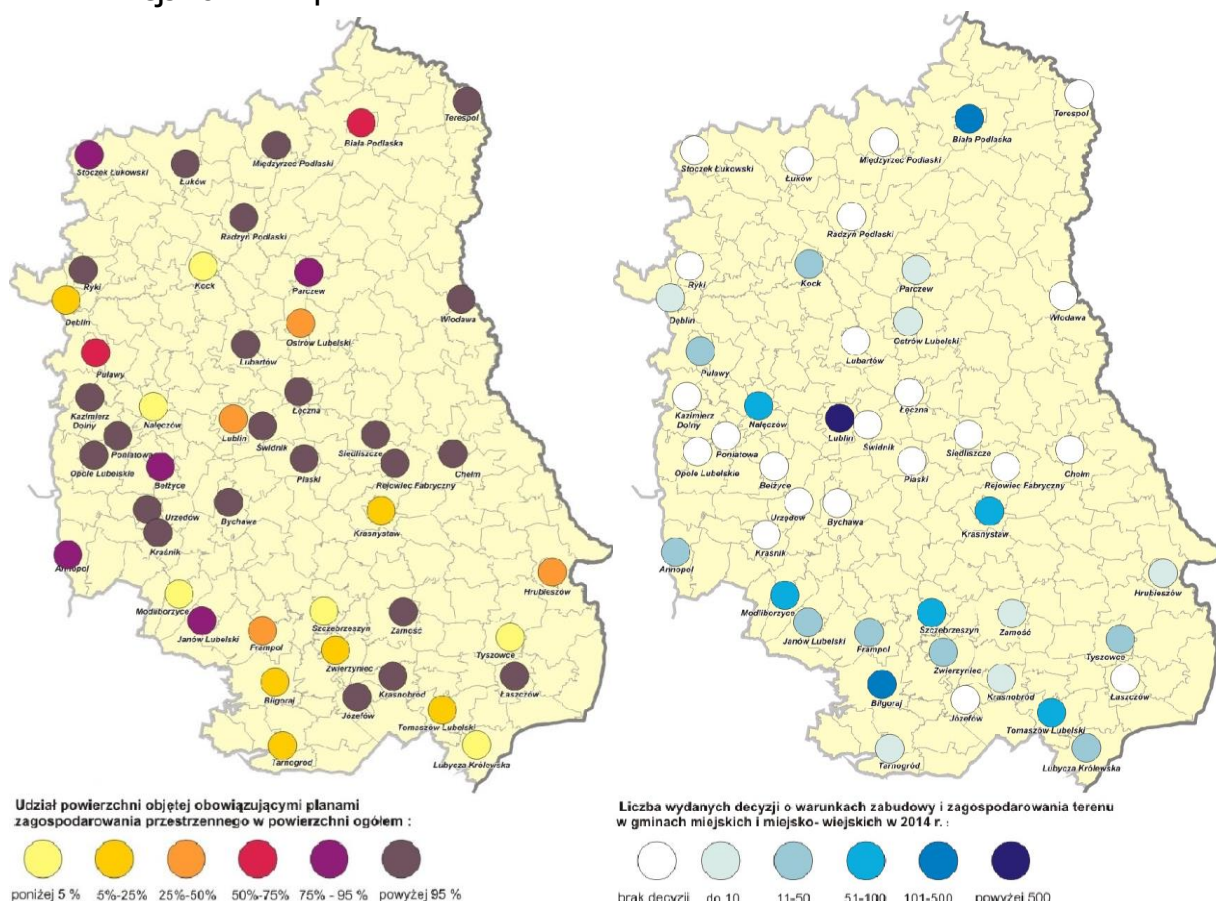
Dokumenty planistyczne

Polityka kształtowania przestrzeni miejskiej uwzględniającej społeczno-gospodarcze uwarunkowania rozwoju, realizowana jest przez miasta, poprzez opracowywanie studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego w większości miast województwa sporządzone zostały przed 2003 r, a więc w oparciu o przepisy nieobowiązującej już ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym. Dokumenty te poddawane były licznym częściowym zmianom, co niekorzystnie wpływa na rozwój struktury przestrzennej miasta, wywołując nieuzasadnioną segregację obszarów oraz potencjalne kolizje i konflikty przestrzenne, a przede wszystkim nie stanowią o kompleksowej i trwałej polityce rozwoju przestrzennego miast. Częściowym aktualizacjom studiów często nie towarzyszą analizy dotyczące ewentualnych zmian w rozwiązaniach komunikacyjnych, ani analizy dotyczące komplementarności lokalizowanych nowych i istniejących funkcji.

Podstawowym narzędziem koordynującym i porządkującym procesy inwestycyjne w miastach są miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Blisko połowa gmin miejskich i miejsko-wiejskich pokryta jest w całości lub prawie w całości planami miejscowymi. Na zdecydowanej większości obszarów (73,8%) obowiązują jednak plany sporządzone na podstawie nieobowiązującej

ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. o zagospodarowaniu przestrzennym. Lokalizacje inwestycji na podstawie decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu odbywają się w 23 gminach miejskich i miejsko-wiejskich. Zarządzanie przestrzenią w tych miastach jest w znacznym stopniu utrudnione i przede wszystkim nie jest prowadzone w zgodzie z polityką przestrzenną określoną w studiach.

Ryc. 11. Udział powierzchni pokrytej planami miejscowymi oraz liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu w gminach miejskich i miejsko-wiejskich w 2014 r.

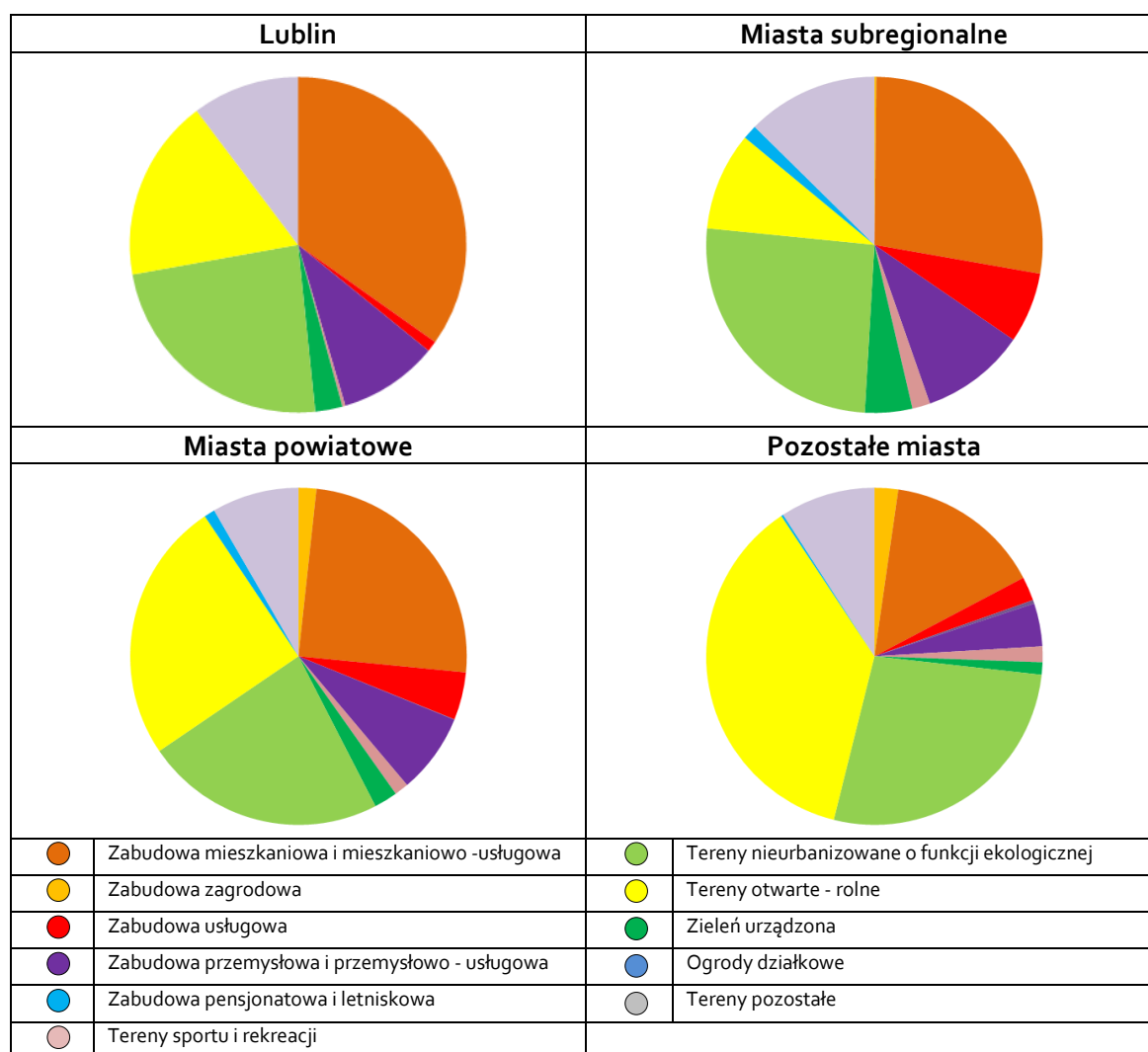
Korzystniej od miast w zakresie skali pokrycia obszarów miejscowymi planami wypadają gminy wiejskie położone w miejskich obszarach funkcjonalnych. Gminy podmiejskie (z wyjątkiem gminy Biała Podlaska, Zamość, Włodawa, Biłgoraj, Głusk, Konopnica i Mełgiew), w których występuje 100% lub blisko 100% pokrycie obszarów planami, pod warunkiem, że zastosowano w nich racjonalne i odpowiedzialne rozwiązania planistyczne, posiadają przewagę, w porównaniu do innych gmin, w kontrolowaniu procesów związanych ze zjawiskiem suburbanizacji.

Planowana struktura funkcjonalno-przestrzenna w studiach

Pod względem rozwoju struktury funkcjonalno-przestrzennej, dokonanej na podstawie analizy studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, ośrodki miejskie województwa można podzielić na grupy miast, charakteryzujące się wspólnymi cechami i podobieństwem struktur przestrzennych. Miasto Lublin oraz ośrodki subregionalne wyróżniają się wyraźnie zaakcentowanym centrum miasta wraz z otaczającą go wielofunkcyjną strefą śródmiejską,

rozległymi obszarami zabudowy mieszkaniowej sięgającymi granic administracyjnych oraz niewielką ilością otwartych terenów rolniczych. Miasta lokalne powiatowe oraz rekomendowane do rozwoju funkcji subregionalnych posiadają głównie koncentryczny przestrzenny układ urbanistyczny i zbliżone cechy struktury funkcjonalno-przestrzennej do miast subregionalnych. Miasta te nie charakteryzują się jednak tak silnymi powiązaniem z obszarami podmiejskimi. W ich strukturach przestrzennych obecna jest większość zidentyfikowanych funkcji, których wielkość oraz proporcje wynikają z istniejących uwarunkowań przestrzennych, środowiskowych i potencjału ludnościowego. Odmianą strukturą charakteryzują się miasta najmniejsze, w których wyodrębnia się strefę centralną o funkcji mieszkaniowo-usługowej. Cechą struktur przestrzennych w większości tych miast jest zabudowa pasmowa wzdłuż dróg oraz duży udział funkcji rolniczych.

Ryc. 12. Udział struktur funkcjonalnych w przestrzeni miast na podstawie analizy SUIKZP.

Wyposażenie struktur przestrzennych miast w tereny sportu i rekreacji oraz w tereny publicznej zieleni urządzonej (parków miejskich, zieleńców, promenad itp.) stanowi o potencjale miasta w zakresie podnoszenia jakości życia w mieście. W większości miast wydzielone w strukturze przestrzennej tereny sportu i rekreacji powiązane są z istniejącymi lub planowanymi zbiornikami wodnymi i infrastrukturą sportową. Przeznaczenie terenów na cele rekreacyjne stanowi również sposób na zagospodarowanie terenów zdegradowanych.

W strukturze wszystkich miast wyodrębnione zostały większe tereny zieleni urządzonej, które pełnią funkcję rozgraniczającą strefy o różnym przeznaczeniu, głównie mieszkaniową od strefy aktywności gospodarczej. Zieleni urządzona, mająca formę parków miejskich, w wielu miastach towarzyszy terenom o funkcji ekologicznej np. dolinom rzecznych lub lasom, tworząc wraz z nimi spójne Systemy Przyrodnicze Miast. W studiach części miast nie wyodrębniono terenów zieleni urządzonej, co wynika z ogólności ich ustaleń i braku posiadania zwartych dużych terenów zieleni, jak i również przypisywaniu podobnych funkcji występującym w miastach dolinom rzecznych lub terenom leśnym.

W strukturze przestrzennej miast tereny aktywności gospodarczej zlokalizowane są w sposób generalnie niekolizyjny z terenami o innych funkcjach i w szczególności w przypadku miast dużych, nie wykazują nadmiernego rozproszenia. W większości miast tereny przeznaczone pod funkcje przemysłowe i przemysłowo-usługowe umiejscawiane są w sąsiedztwie planowanych lub istniejących głównych tras komunikacyjnych, na peryferiach miast, również w odizolowaniu od stref mieszkaniowych terenami gruntów rolnych, terenami dolin rzecznych, lasów.

Analiza wielkości stref aktywności gospodarczej w miastach wykazała, że w miastach województwa średnio na 1 ha takich terenów przypada 182 mieszkańców. Największa liczba mieszkańców przypadająca na 1 ha powierzchni terenów przemysłowych i przemysłowo-usługowych występuje w miastach o dominującym rozwoju funkcji turystycznych i uzdrowiskowych. W przestrzeni miast regionu istnieje duży, w niektórych przypadkach znacznie przekraczający potrzeby, potencjał terenowy dla rozwoju różnych form działalności gospodarczych, w tym inwestycji terenochłonnych. Przy czym największy zasób wyznaczonych w studium terenów przemysłowych i przemysłowo-usługowych dotyczy miast najmniejszych.

Zwartości i chłonności miasta

Wiodącą zasadą polityki zagospodarowania przestrzennego województwa jest „zasada oszczędnego gospodarowania terenami”, która powinna być realizowana poprzez koncentrację ludzi i funkcji miejskich celem m.in. zmniejszenia potrzeb infrastrukturalnych i transportowych miasta oraz ograniczania ekspansji terenów inwestycyjnych na tereny otwarte o wysokich walorach krajobrazowo-przyrodniczych. Zwarte struktury funkcjonalno-przestrzenne sprzyjają osiągnięciu korzyści ekonomicznych, społecznych i środowiskowych w funkcjonowaniu miast.

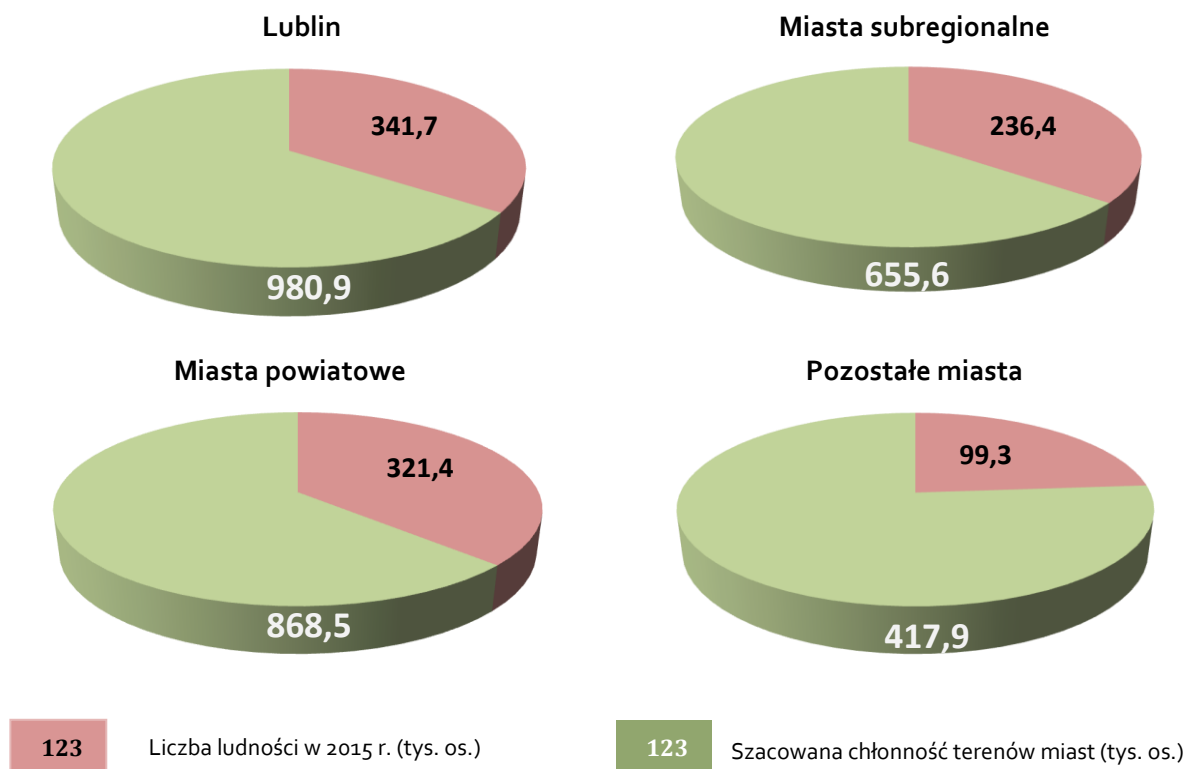
Najniższą zwartością struktur przestrzennych, przyjętą na podstawie gęstości ludności, w odniesieniu do terenów przeznaczonych w studiach pod funkcje mieszkalne, cechują się miasta sublokalne, z kolei najwyższą przede wszystkim Lublin i ośrodki subregionalne oraz niektóre miasta lokalne (Łęczna, Świdnik, Biłgoraj).

Gęstość ludności przypadającej na tereny przeznaczone pod funkcje mieszkaniowe świadczy o poziomie zwartości struktur przestrzennych, intensywności zabudowy, ale także o skali przeinwestowania w funkcje mieszkalne struktury przestrzennej wyznaczonej studium. Ich analiza przy określonych założeniach, uwzględniających wielkość poszczególnych jednostek miejskich oraz zasady urbanistyki w zakresie projektowania miast pozwala na szacunkowe obliczenie chłonności terenów przeznaczonych pod funkcje mieszkaniowe.

Wyniki analizy świadczą o bardzo dużej terenochłonności funkcji mieszkaniowej wyznaczonej w studiach, a w konsekwencji ustalonej w planach miejscowych. Dowodzi to, że polityka kształtowania przestrzeni w miastach generalnie nie jest ukierunkowana w wystarczającym stopniu na uzupełnianie istniejących struktur przez dogęszczanie zabudowy (plomby), lecz na rozrost nowych struktur osiedleńczych, głównie w formie zabudowy mieszkaniowej ekstensywnej. O skali powyższego zjawiska świadczą również dane dotyczące procentowego udziału powierzchni terenów

mieszkańczych zabudowanych w całkowitej powierzchni terenów zabudowy mieszkaniowej wyznaczonej w studiach poszczególnych miast. Wskaźnik ten waha się od 1,6 % w Łaszczowie do 69,5% w mieście Biała Podlaska. Niski udział powierzchni zabudowanej w docelowej strukturze przestrzennej o dużych rezerwach terenów mieszkaniowych, dotyczy głównie miast małych, a najbardziej zrównoważone proporcje pomiędzy powierzchnią terenów mieszkaniowych zabudowanych, a niezabudowanych występuje w Lublinie i miastach powiatowych.

Ryc. 13. Szacowana chłonność terenów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową w SUiKZP.

5.7. Priorytety lokalnych polityk rozwoju

Prowadzenie polityki rozwoju przez samorządy lokalne jest obowiązkiem prawnym wynikającym z ustawy z dnia 6 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Podstawowym narzędziem służącym realizacji polityki rozwoju miast są lokalne strategie rozwoju – spójne ze strategią rozwoju województwa oraz z planem zagospodarowania przestrzennego województwa, w których definiowane są główne cele i priorytety rozwoju miast dotyczące przede wszystkim rozwoju gospodarczego oraz podniesienia jakości życia mieszkańców.

W Strategii rozwoju Lublina miasto kreowane jest na silny ośrodek metropolitalny, a główne cele strategiczne dla wzmocnienia funkcji metropolitalnych dotyczą rozwoju funkcji akademickiej, rozwoju relacji i powiązań zewnętrznych miasta, włączanie w międzynarodowe sieci współpracy, tworzenie oferty turystycznej, budowa wspólnego systemu komunikacyjnego Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego (LOM), a także promocja potencjału gospodarczego sektora przemysłowego w Lublinie i Lubelskim Obszarze Metropolitalnym.

Miasta subregionalne (Biała Podlaska, Chełm, Zamość i Puławy) są ośrodkami lokalizacji i wzmocnienia funkcji o znaczeniu regionalnym, koncentrujących funkcje gospodarcze i społeczne oraz stanowiących ważne miejsce dostarczania usług i uzupełniania oferty i funkcji miasta Lublina, w tym usług publicznych o znaczeniu ponadlokalnym oraz usług świadczonych na zewnątrz regionu. Rozwój zewnętrznych subregionalnych funkcji miast, w strategiach lokalnych, opiera się:

- w Zamościu – na rozwijaniu konkurencyjności przedsiębiorstw na rynkach zewnętrznych, zwiększaniu ich innowacyjności oraz rozwoju szkolnictwa wyższego,
- w Chełmie – na rozbudowie infrastruktury transportowej i logistycznej służącej obsłudze handlu ze wschodnimi sąsiadami Polski,
- w Białej Podlaskiej – na stymulowaniu napływu inwestycji zewnętrznych, aktywnej promocji oraz rozwoju współpracy międzynarodowej miasta,
- w Puławach – na rozwoju powiązań zewnętrznych i promocji miasta, rozwoju innowacyjności i kultury oraz podnoszeniu jakości oferty edukacyjnej.

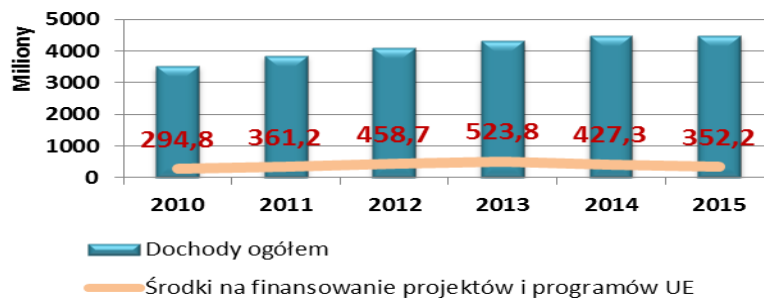
Głównym kierunkiem rozwoju miast powiatowych jest wzmocnienie funkcji ponadlokalnych, a dla miast: Biłgoraja, Janowa Lubelskiego, Kraśnika, Łukowa, Włodawy i Hrubieszowa – również wzmocnienie funkcji regionalnych. Rozwój w tych miastach usług wyższego rzędu i związana z tym koncentracja pozarolniczych miejsc pracy, ma duże znaczenie w aktywizacji gospodarczej całego regionu. W politykach lokalnych miast powiatowych przyjmowane są cele rozwojowe w obszarach z zakresu integracji i współpracy społecznej oraz przestrzenno-gospodarczej w ramach obszarów funkcjonalnych, współpracy zewnętrznej miast, prowadzenia marketingu gospodarczego, promocji i rozwoju funkcji turystycznej, rekreacyjnej miast, w tym bazy infrastruktury turystyki i rekreacji, rozwoju zintegrowanych produktów turystycznych o znaczeniu ponadregionalnym, wspierania przedsiębiorczości i kreowania nowoczesnej gospodarki, a także rozwoju funkcji transgranicznych, oraz podnoszenia dostępności komunikacyjnej.

Polityki rozwoju najmniejszych lokalnych ośrodków miejskich (miast niebędących siedzibą powiatów) dotyczą głównie podnoszenia atrakcyjności życia mieszkańców poprzez rozwijanie lokalnej infrastruktury i komunikacji oraz podstawowych usług społecznych, w mniejszym stopniu gospodarki i przedsiębiorczości. Nieliczne ponadlokalne cele rozwojowe w najmniejszych miastach dotyczą głównie obszarów rozwoju turystyki i przedsiębiorczości transgranicznej związane z wykorzystaniem istniejących zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego oraz potencjału przygranicznego położenia.

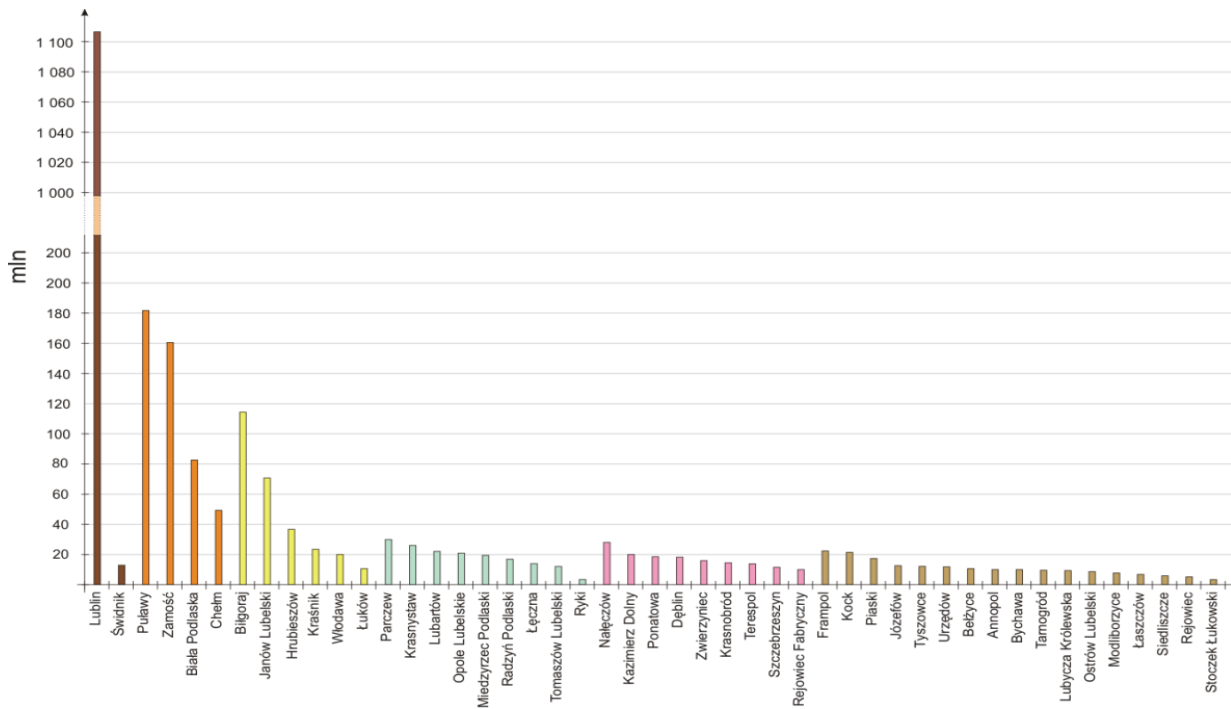
5.8. Wykorzystanie zewnętrznych unijnych instrumentów wsparcia rozwoju miast w latach 2010-2015

W latach 2010 – 2015 miasta województwa lubelskiego pozyskały na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów realizowanych ze środków funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE, na finansowanie i współfinansowanie programów ze środków bezzwrotnych pochodzących z Unii Europejskiej oraz na realizację płatności, których źródłem jest budżet środków europejskich ponad 2,42 mld zł (kwota uzyskana przez gmin miejskie i gminy miejsko – wiejskie). Wartość ta stanowiła ponad 61% środków pozyskanych na wyżej wymienione cele w województwie lubelskim. Najwyższą wartość odnotowano w 2013 roku, kiedy to kwota środków na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów unijnych przekroczyła 0,5 mld zł. Najwięcej analizowanych środków w wartościach bezwzględnych pozyskało m. Lublin - ponad 1,1 mld złotych, co stanowi 46% wszystkich środków w miastach regionu.

Ryc. 14. Wartość i udział środków przekazanych na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów realizowanych ze środków funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE w dochodach ogółem miast województwa lubelskiego (mln zł).

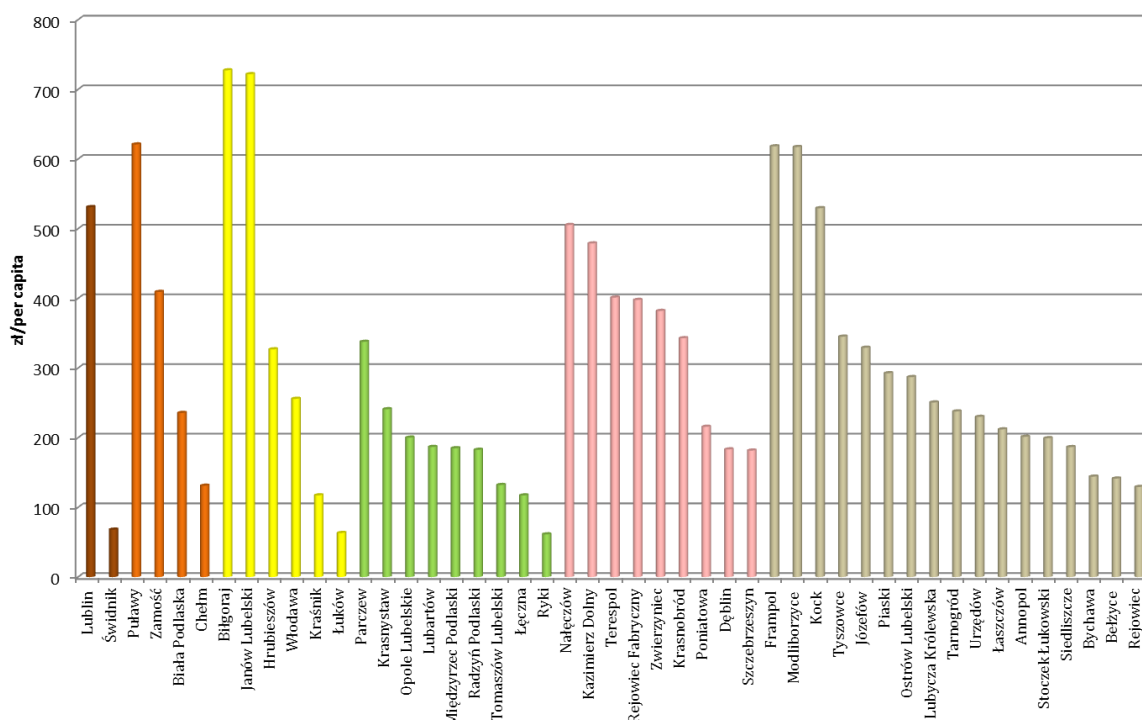

Ryc. 15. Wartość środków przekazanych na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów realizowanych ze środków funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE w poszczególnych miastach województwa.

Analizując wielkość środków w przeliczeniu na jednego mieszkańca na szczególną uwagę zasługują cztery miasta, w których wartość analizowanych środków przekroczyła 600 zł, tj. Biłgoraj (729 zł), Janów Lubelski (720 zł), Puławy (619 zł) i Frampol (616 zł). Najniższą wartością, nie przekraczającą 70 zł w przeliczeniu na jednego mieszkańca, charakteryzowały się miasta Świdnik, Łuków i Ryki.

Ryc. 16. Wartość środków przekazanych na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów realizowanych ze środków funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE w poszczególnych miastach województwa w przeliczeniu na 1 mieszkańca.

Z dotychczasowych doświadczeń wynika, że słabym elementem procesów rozwojowych i wieloszczeblowego zarządzania jest niedostateczne wykorzystywanie potencjału wynikającego z możliwości pogłębionej, sieciowej współpracy pomiędzy różnymi podmiotami (w tym JST), zwłaszcza w zakresie dokonywania strategicznych wyborów dotyczących wspólnego planowania i realizacji konkretnych działań, projektów i przedsięwzięć rozwojowych. Uwzględniając kierunki polityki regionalnej obejmujące planowanie rozwoju w układach funkcjonalnych oraz dążenie do integrowania działań istnieje również potrzeba stworzenia w formie instytucjonalnej systemu kompleksowego wsparcia doradczego dla miast w województwie lubelskim, który zapewni odpowiednio wczesne rozpoznanie i zdefiniowanie potrzeb rozwojowych, a w konsekwencji właściwe programowanie wsparcia dla polityki miejskiej pochodzącego zarówno ze środków zewnętrznych, jak i krajowych.

5.9. Problemy rozwojowe miast

Jakość powietrza

Miasto Lublin oraz w nieco mniejszym stopniu miasta subregionalne zaliczają się do ośrodków najbardziej narażonych na negatywne wpływy zanieczyszczeń powietrza. Jakość powietrza kształtuje przede wszystkim niska emisja (ogrzewanie budynków), produkcja energii cieplnej i przemysł (emisja punktowa) oraz ruch komunikacyjny (emisja liniowa). Zarówno strefa Aglomeracji Lubelskiej, jak i Strefa lubelska w 2015 roku zaliczone zostały do klasy C - stężenia substancji zanieczyszczającej powietrze przekraczają poziomy dopuszczalny, bądź poziomy docelowy ze względu na przekroczenia 24-godzinnych stężeń pyłu PM₁₀, średniorocznych stężeń PM_{2,5} i benzo/a/pirenu w pyłe PM₁₀. W Lublinie, we wszystkich miastach subregionalnych oraz w większości miast lokalnych miało miejsce przekroczenie wszystkich w/w zanieczyszczeń. Miasta

pozostałe (sublokalne), za wyjątkiem Terespoła, Annopola, Bychawy, Frampola, Poniatowej i Rejowca Fabrycznego, w których odnotowano przekroczenie dopuszczalnych norm zanieczyszczeń, cechują się dobrą jakością powietrza.

Doliny rzeczne oraz tereny zielone są podstawowymi elementami struktury ekologicznej krajobrazu miejskiego mające wpływ na przewietrzanie i regenerację powietrza. Dlatego też istotnym zagrożeniem funkcji układu przewietrzania miast jest postępująca w miastach urbanizacja dolin rzecznych. Na złą jakość powietrza atmosferycznego ma również niewłaściwe kształtowanie struktur przestrzennych, w tym lokalizowanie przemysłu po nawietrznej stronie w stosunku do zabudowy mieszkaniowej i małego oraz sukcesywnie zmniejszającego się udziału terenów zieleni w miastach. Średni spadek wskaźnika opisującego udział terenów zieleni urządzonej w miastach wyniósł 1,6%, przy czym ograniczanie terenów zieleni w miastach w wyższym stopniu i w większości dotyczyło miast największych ludnościowo. Odwrotna sytuacja występowała w miastach najmniejszych, w większości których następował przyrost terenów zielonych.

Klimat akustyczny

Lublin oraz miasta subregionalne cechują się najbardziej niekorzystnymi w województwie warunkami klimatu akustycznego, który kształtuje komunikacja drogowa, z rosnącym natężeniem ruchu miejskiego oraz ruchu tranzytowego pojazdów ciężkich i osobowych, w tym związanego z ruchem granicznym. Zjawisko uciążliwości akustycznej na trasach tranzytowych pogłębiają braki w zakresie realizacji obwodnic miast.

Miasta o dużych walorach rekreacyjno – wypoczynkowych i uzdrowiskowych, tj.: Kazimierz Dolny, Nałęczów, Krasnobród i Zwierzyniec, cechuje uciążliwość akustyczna, z uwagi na duże obciążenie ruchem turystycznym.

Dostępność do przestrzeni publicznych

Zagrożenia związane z projektowaniem nowych, bądź rewitalizacją istniejących, zdegradowanych przestrzeni publicznych, wynikają z dynamicznych procesów urbanizacyjnych, często przebiegających w sposób spontaniczny, nie uwzględniający szeroko pojętego ładu przestrzennego. Do głównych zagrożeń i zjawisk kryzysowych związanych z kształtowaniem przestrzeni publicznych w miastach należą:

- degradacja substancji i jej niedoinwestowanie, w tym w zakresie infrastruktury dla osób starszych i niepełnosprawnych oraz niski stopień bezpieczeństwa przestrzeni,
- zjawisko gettoizacji w osiedlach zamkniętych (gated communities) wynikające z dezintegracji istniejących struktur mieszkaniowych na skutek podziału przestrzeni na publiczną i prywatną, co powoduje rozpad tkanki miejskiej i jej stopniową fragmentaryzację,
- zmniejszanie powierzchni przestrzeni publicznych (zagospodarowywanie terenów pod inne funkcje, głównie mieszkaniowe),
- niedoskonałość instrumentów planistycznych kształtujących przestrzenie publiczne, wynikająca z braku określonych kierunków rozwoju przestrzeni publicznych w SUIKZP, co powoduje pominięcie tych obszarów w nowych projektach deweloperskich, brak kontynuacji rozwoju przestrzeni publicznych w strukturach miejskich oraz fragmentaryzację przestrzeni publicznych,
- komercjalizacja i prywatyzacja przestrzeni publicznych, będąca efektem zastępowania tradycyjnych przestrzeni miejskich różnymi formami przestrzeni komercyjnych, głównie handlowych kompleksów.

Potrzeby rewitalizacyjne

W przestrzeni miast województwa najliczniej występującymi obszarami wymagającymi podejmowania działań rewitalizacyjnych są: dzielnice śródmiejskie i centralne, zespoły mieszkaniowe, zdegradowane tereny przemysłowe i tereny kolejowe oraz doliny rzeczne. W ujęciu wszystkich miast województwa, aktualne pozostają potrzeby rewitalizacyjne obejmujące:

- tereny śródmiejskie, stanowiące najbardziej reprezentacyjne obszary miejskie, skupiające najważniejsze obiekty publiczne, zazwyczaj o wysokiej wartości historycznej i zabytkowej; stare struktury mieszkaniowe, zlokalizowane w centralnych częściach miasta,
- zespoły mieszkaniowe (osiedla mieszkaniowe) o korzystnych lokalizacjach (bliskie położenie od centrum i głównych przestrzeni publicznych miasta), dobrym skomunikowaniu (wysokorozwinięty transport publiczny), wysokim wyposażeniu i dostępność do infrastruktury technicznej,
- tereny przemysłowe skupiające duże zasoby gruntów, możliwe do wykorzystania pod różnorodną, w tym terenochłonną działalność gospodarczą oraz dodatkowo wyposażonych w infrastrukturę techniczną i system transportowy stanowiące o ekonomicznym i środowiskowym wymiarze korzyści płynących z reaktywowania tych terenów,
- tereny kolejowe, w których szczególne znaczenie posiadają dworce kolejowe i ich otoczenie, bowiem zajmują one w strukturze miasta strategiczne miejsce, tworząc komunikacyjny, społeczny, kulturowy i architektoniczny punkt węzłowy, stanowiąc atrakcyjne rezerwy dla realizacji nowych funkcji,
- doliny rzeczne, które będąc przestrzeniami miejskimi pełnią istotną rolę w funkcjonowaniu systemu przyrodniczego miasta i w kształtowaniu terenów rekreacji dla mieszkańców, podnosząc przy tym walory krajobrazowe miasta, umożliwiając swobodną wymianę powietrza oraz tworząc specyficzny mikroklimat.

Suburbanizacja

Niekorzystnym zjawiskiem dla rozwoju miast, w tym szczególnie ich stref śródmiejskich jest zjawisko suburbanizacji, związane z lokowaniem części funkcji komplementarnie związanych z miastem poza jego granicami. W wyniku postępującej suburbanizacji dochodzi do żywiołowego rozrostu miast w strefach peryferyjnych, kosztem dekapitalizacji śródmiejskich tkanek urbanistycznych i skutkującym ubytkiem ludności w miastach.

W warunkach województwa lubelskiego do suburbanizacji dochodzi zarówno na skutek w pełni świadomych i kontrolowanych działań samorządów gmin podmiejskich, w postaci uchwalania miejscowych, w których wytyczane są podmiejskie zespoły zabudowy, jak i w sposób bardziej żywiołowy, dokonywany na obszarach pozbawionych planów miejscowych, który powoduje niszczenie wartości przyrodniczych i kulturowych oraz generuje liczne koszty dla samorządów związane z budową nieefektywnych sieci infrastruktury technicznej.

Suburbanizacja dotyczy głównie ośrodka metropolitalnego oraz ośrodków subregionalnych i występuje w formie pierścieniowych układów zabudowy mieszkaniowej. W przypadku pozostałych miast skala suburbanizacji jest niewielka i koncentruje się przede wszystkim wzdłuż ciągów podstawowej infrastruktury drogowej.

Depopulacja i kurczenie się miast

Nowymi problemami dotykającymi miasta województwa jest depopulacja (wyludnianie się) i towarzyszące jej zjawisko kurczenia się miast związane z zachodzącymi procesami transformacji gospodarczej z przejawami kryzysu strukturalnego. Powodem depopulacji miast jest przede wszystkim emigracja (zarobkowa i w poszukiwaniu lepszej jakości życia) oraz starzenie się

społeczeństwa. Biorąc pod uwagę strukturę funkcjonalną miast, obszarami najczęściej dotkniętymi problemem wyludniania się są strefy śródmiejskie oraz tereny centralne miast. Na terenach dotkniętych depopulacją następuje kumulacja negatywnych zjawisk, do których należy dezintegracja dotychczasowych struktur przestrzennych i funkcjonalnych oraz wzrost terenów i obiektów niezagospodarowanych i nieużytkowanych. W obszarach miast kurczących się, dochodzi do nasilenia kryzysowych zjawisk społecznych związanych z degradacją depopulacyjną, polegającą głównie na marginalizacji dużych grup społecznych i rozwoju w nich patologii społecznych. Depopulacja dotyczy niemal wszystkich miast województwa, w tym w największym stopniu Lublina, Chełma, Puławy i Zamościa.

Problemy rozwoju przedsiębiorczości i gospodarki

Do czynników wpływających na rozwój przedsiębiorczości i gospodarki w miastach województwa należy zarówno stan rozwojowy zaplecza naukowo-badawczego uwarunkowany m.in. jego kondycją finansową, nowoczesnością bazy infrastrukturalnej, funkcjonowaniem podmiotów o dobrej kondycji finansowej, zdolnych do współpracy z jednostkami badawczymi, obecnością instytucji otoczenia biznesu i działalnością władz samorządowych różnych szczebli, przygotowanych odpowiednio do współpracy z sektorem badawczym i biznesu. Do zidentyfikowanych barier rozwojowych zaplecza naukowo-badawczego województwa należy przede wszystkim wymienić:

- słabą kondycję finansową sektora naukowo-badawczego, na który przeznacza się rocznie ok. 0,6% PKB województwa (średnio w kraju 0,9%),
- niską rynkową orientację działalności badawczo-rozwojowej uczelni,
- niewielki udział regionalnych uczelni w krajowych i międzynarodowych projektach badawczych oraz sieciach współpracy,
- niski poziom rozwoju przedsiębiorczości sektora wysokiej techniki – 0,19 podmiotów / 1000 mieszkańców (67,9% wartości wskaźnika średniego dla miast kraju), którego działalność oparta jest o ciągłe wdrażanie innowacji oraz wysoki wkład działalności B+R w proces technologiczny,
- małe zainteresowanie firm współpracą z regionalnym zapleczem badawczo-rozwojowym i instytucjami otoczenia biznesu;
- słaby rozwój rynków finansowych w zakresie wsparcia innowacji, zwłaszcza kapitału podwyższonego ryzyka.

Trudności w procesach lokalizacji i koncentracji działalności inwestycyjnych w poszczególnych ośrodkach miejskich województwa wynikają z barier o charakterze przestrzennym, ekonomicznym i organizacyjno-prawnym. Wśród głównych barier rozwoju przedsiębiorczości występujących w ośrodkach miejskich województwa należy wymienić:

- ograniczoną dostępność komunikacyjną wynikającą z braku dostępu do głównych szlaków komunikacyjnych drogowych i kolejowych województwa,
- słaby poziom koncentracji i dywersyfikacji bazy ekonomicznej, posiadający znaczenie zwłaszcza w przypadku lokalizacji przedsięwzięć korzystających ze wspólnej bazy magazynowej i transportowej, zewnętrznych usług biurowych, poszukujących kooperantów z dziedzin pokrewnych, przedsięwzięć z zakresu wysokich technologii, itp.,
- słabą dostępność wykwalifikowanych pracowników oraz kadry kierowniczej dysponującej odpowiednimi kwalifikacjami, istotną zwłaszcza dla lokalizacji przedsięwzięć o wysokim stopniu złożoności procesów produkcyjnych,
- brak lub niedostateczną podaż atrakcyjnych terenów inwestycyjnych (mała powierzchnia dostępnych terenów, duże rozdrobnienie, mała podaż terenów inwestycyjnych o uregulowanym statusie prawnym, w tym terenów komunalnych, mało zróżnicowana pod kątem wielkości działek oferta inwestycyjna, niski stopień uzbrojenia terenów i słaba dostępność komunikacyjna).

Stan zewnętrznej infrastruktury transportowej

Słaba zewnętrzna dostępność komunikacyjna regionu, której główną przyczyną jest brak w pełni zrealizowanych dróg szybkiego ruchu, staje się czynnikiem opóźniającym procesy rozwojowe i obniżającym konkurencyjność województwa względem innych regionów w Polsce. Do problemów bezpośrednio dotyczących miast należy brak obwodnic drogowych na trasach o znaczącym natężeniu ruchu, w tym z dużym udziałem ruchu ciężarowego, przebiegających przez obszary intensywnie zurbanizowane. Konsekwencją tego jest obniżenie jakości życia mieszkańców, na skutek zwiększonej emisji spalin, hałasu oraz zwiększonego zagrożenia bezpieczeństwa ruchu na drogach.

Spadek znaczenia komunikacji kolejowej

Do barier rozwojowych miast województwa należy zaliczyć słabo rozwiniętą komunikację kolejową. Słabo wykształcony jest układ linii kolejowych o znaczeniu regionalnym. Na części linii ruch pasażerski jest zawieszony. Dodatkowo znaczna część linii jest niezelektryfikowana i jednotorowa. Istniejące linie nie są przystosowane do zapewnienia odpowiednio wysokiej prędkości w ruchu pasażerskim (160 km/h) i towarowym (120 km/h). Dodatkowo występuje niedoinwestowanie w zakresie infrastruktury dworców i przystanków. Brak nowoczesnego taboru kolejowego ogranicza konkurencyjność usług kolejowych względem transportu drogowego.

Niedostateczny rozwój transportu zbiorowego w miastach

Stan taboru komunikacji miejskiej w miastach województwa charakteryzuje duży stopień dekapitalizacji. Nowoczesne inteligentne systemy transportowe (ITS) pozwalające na poprawę organizacji ruchu i zarządzania nim oraz systemu informacji, koordynację rozkładów jazdy oraz integrację biletów, są stosowane w niewielkiej skali. Systemy łączenia transportu indywidualnego i publicznego w miastach (np. Park and Ride; Bike and Ride) są w początkowej fazie wdrażania. Bariery rozwoju transportu miejskiego jest również niedostatecznie rozwinięty układ drogowo-uliczny w miastach ograniczający możliwości zastosowania uprzywilejowanej pozycji pojazdów transportu publicznego w ruchu drogowym. Na skutek braku wyraźnego rozwoju transportu zbiorowego zwiększa się niewydolność transportowa i komunikacyjna miast.

Niewłaściwe zarządzanie przestrzenią

Problem braku właściwego zarządzania przestrzenią w sposób zapewniający maksymalne wykorzystanie istniejących zainwestowanych struktur przestrzennych i przeznaczanie tylko w uzasadnionych przypadkach, kolejnych nowych terenów pod zabudowę, generalnie dotyczy wszystkich miast województwa. Konsekwencją takiej polityki przestrzennej, która najczęściej podyktowana jest presją mieszkańców i inwestorów, jest rozpraszanie zabudowy i segregacja terenów otwartych, pełniących funkcje ekologiczne. Wolne tereny inwestycyjne na obrzeżach miast stanowią zachętę do przeprowadzek mieszkańców, co z kolei skutkuje pustoszeniem centrum i utratą jego centrotwórczego znaczenia. Zjawisko to wywołuje wiele niekorzystnych skutków zarówno w sferze społeczno-gospodarczej, ekonomicznej, jak i przestrzennej. Rozproszona zabudowa generuje znaczne zwiększenie prywatnego ruchu samochodowego, co prowadzi do przeciążenia układu komunikacyjnego miasta. Brak zwartości miasta nie sprzyja budowie efektywnych i ekonomicznych systemów transportu publicznego i infrastruktury technicznej, a także skutkuje trudnościami w dostępie do podstawowych usług społecznych.

Polityka przestrzenna miast nie pełni odpowiednio ważnej roli w kreowaniu rozwoju miast, co wynika przede wszystkim z niskiej aktualności obowiązujących dokumentów planistycznych oraz powszechnie stosowanego trybu przeprowadzania ich zmian, polegającego na wielokrotnych częściowych aktualizacjach, dyktowanych bieżącymi potrzebami inwestycyjnymi pojedynczych inwestorów.

Do wad polityki przestrzennej prowadzonej w miastach należy nieprecyzyjność ustaleń dokumentów planistycznych, skutkująca dopuszczeniem na tych samych terenach lokalizacji różnych funkcji, w tym również względem siebie kolizyjnych, a także niewystarczające uwzględnianie na obszarach planowanej zabudowy mieszkaniowej, pożądanych i stanowiących jej uzupełnienie, takich struktur przestrzennych, jak: tereny zieleni urządzonej, tereny rekreacji i sportu oraz przestrzenie publiczne, co może wywoływać daleko idące negatywne konsekwencje dla ostatecznego kształtu i wyposażenia terenów w funkcje podnoszące jakość życia mieszkańców. Niekorzystnym działaniem samorządów dla kształtowania przestrzeni w miastach jest nierealizowanie określonej w studiach polityki przestrzennej, za pomocą miejscowych planów i prowadzenie jej na podstawie decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowaniu terenów. Konsekwencją jej staje się chaotyczne zabudowywanie terenów, rozwój zabudowy o ograniczonym dostępie do terenów otwartych przewietrzających, terenów o funkcjach podnoszących jakość życia oraz terenów podstawowych usług.

6. Karty Miast w procesie formułowania RPMWL

6.1. Założenia i przebieg konsultacji Kart Miast

W ramach aktywnego partnerskiego włączenie samorządów lokalnych do prowadzonych prac nad dokumentem RPMWL przeprowadzone zostały konsultacje, które ukierunkowane zostały na następujące zagadnienia:

- współpraca na rzecz budowania i wzmacniania związków funkcjonalnych,
- budowanie i sposoby wykorzystania zasobu nieruchomości komunalnych na rzecz racjonalizacji polityki rozwoju,
- tworzenie warunków przestrzennych i organizacyjno-instytucjonalnych na rzecz wzmacniania i wykorzystania potencjału gospodarczego, w tym w odniesieniu do rozwoju specjalizacji gospodarczych,
- kształtowanie przestrzeni publicznych oraz innych elementów sprzyjających wzmacnianiu tożsamości lokalnej,
- potrzeby rewitalizacyjne i reaktywacja gospodarcza terenów przemysłowych,
- realizowanie elementów infrastruktury komunalnej i społecznej w wymiarze ponadlokalnym,
- ograniczenia i potrzeby planowania rozwoju struktur mieszkaniowych,
- wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych dla celów rekreacyjnych,
- obsługa terenów podmiejskich komunikacją zbiorową,
- stosowanie rozwiązań niskoemisyjnych w transporcie i energetyce.

Powyższe zagadnienia uwzględnione zostały w zaproponowanych kierunkach i działaniach stanowiących podstawowy element kart miast i gmin położonych w miejskich obszarach funkcjonalnych (zgodnie z delimitacją przyjętą w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego). W dniach 19 - 20 grudnia 2016 r. Karty udostępnione zostały

samorządom lokalnym wraz z prośbą o zweryfikowanie ich treści, w szczególności w zakresie zasadności wskazanych kierunków działań, uszczegółowienia działań, dokonania subiektywnej oceny możliwości ich realizacji oraz potencjalnych barier, a także wskazania innych działań istotnych w kreowaniu polityki rozwoju miast. Celem uzyskania powyższych informacji było stworzenie merytorycznej podstawy do identyfikacji i formułowania rekomendacji do krajowych i regionalnych polityk sektorowych, obejmujących m.in.:

- problemy rozwojowe miast i gmin podmiejskich wymagające wsparcia zewnętrznego,
- zakres oczekiwanego wsparcia z poziomu krajowego i regionalnego,
- dostosowanie istniejących lub wykreowanie nowych instrumentów wsparcia,
- kształtowanie przepisów regulujących prowadzenie polityki rozwoju.

W okresie od początku stycznia do końca lutego 2017 do przesłanych kart ustosunkowało się 46 miast oraz 15 z 29 gmin wiejskich tworzących miejskie obszary funkcjonalne. Analiza otrzymanych w wyniku konsultacji uwag posłużyła weryfikacji, uporządkowaniu i uzupełnieniu proponowanych działań rozwojowych.

Ze względu na porównywalne cechy, problemy rozwojowe oraz rolę, jaką poszczególne miasta pełnią w strukturze osadniczej regionu, uwagi i wnioski, które wpłynęły do kart miast, rozpatrzono w sześciu grupach miast, tj.:

- **ośrodki miejskie tworzące rdzeń obszaru metropolitalnego:** Lublin i Świdnik,
- **ośrodki subregionalne:** Biała Podlaska, Chełm, Puławy, Zamość,
- **ośrodki miejskie lokalne pełniące ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego rekomendowanych do wzmocnienia i rozwoju funkcji subregionalnych:** Biłgoraj, Janów Lubelski, Kraśnik, Łuków, Włodawa, Hrubieszów,
- **pozostałe ośrodki miejskie lokalne pełniących ważną funkcję sektora publicznego:** Krasnystaw, Lubartów, Łęczna, Międzyrzec Podlaski, Opole Lubelskie, Parczew, Radzyń Podlaski, Ryki, Tomaszów Lubelski,
- **miasta wskazane do wzmocnienia krajowych i regionalnych funkcji specjalistycznych:** Kazimierz Dolny, Zwierzyniec, Nałęczów, Krasnobród i Poniatowa oraz Dęblin, Terespol, Rejowiec Fabryczny, Szczepieszyn,
- **miasta koncentracji funkcji podstawowych i rozwoju ponadlokalnych funkcji specjalistycznych:** Anopol, Józefów, Kock, Modliborzyce, Ostrów Lubelski, Stoczek Łukowski, Łaszczów, Tyszowce, Tarnogród, Frampol, Urzędów, Lubycza Królewska, Siedliszcze, Rejowiec, a także miasta **wspomagające dyfuzję potencjału metropolitalnego:** Piaski, Bychawa, Bełżyce.

6.2. Wynik konsultacji Kart Miast – Rdzeń LOM

W odniesieniu do zaproponowanych kierunków działań RPMWL, przyjętych dla ośrodków miejskich tworzących **rdzeń LOM (Lublin i Świdnik)**, za szczególnie istotne, lokalne władze samorządowe uznają:

- w zakresie kierunku działań **Rozwój związków funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi:**

- umacnianie współpracy w obszarze rozwoju szkolnictwa wyższego, nauki i badań, obsługi biznesu i turystyki międzynarodowej, działalności kongresowo-wystawienniczej, prowadzenie wspólnej polityki prozdrowotnej oraz rozwoju edukacji i kształcenia ustawicznego (w celu zapewnienia wysokiego poziomu edukacji dostosowanej do potrzeb rynku pracy), a także rozwój funkcji usług handlu,
- współpracę z innymi miastami w ramach obszaru funkcjonalnego gospodarki żywnościowej, która powinna dotyczyć podejmowania wspólnych działań na rzecz badań i transferu technologii w zakresie przetwórstwa i produkcji żywności oraz tworzenia klastrów branży spożywczej;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój usług ponadlokalnych:**
 - wychowanie i edukację podstawową oraz kształcenie zawodowe z naciskiem na zapewnienie wysokiego poziomu edukacji dostosowanej do potrzeb rynku pracy oraz zsynchronizowanych z rozwojem szkolnictwa wyższego, mających na celu budowanie kapitału ludzkiego dostosowanego do rynku pracy (z reagowaniem na zmieniające się potrzeby) i niezbędnego do budowania gospodarki opartej na wiedzy,
 - potrzebę realizacji działań zmierzających do wzrostu umiędzynarodowienia lubelskich uczelni, rozwój szkolnictwa wyższego w zakresie branż inteligentnych – biotechnologiczna (Lubelska Wyżyna Biotechnologiczna), IT (Lubelska Wyżyna IT), motoryzacyjna i maszynowa (Lubelska Wyżyna Motoryzacyjna i Maszynowa), lotnicza (Lubelska Wyżyna Lotnicza), medyczna (Lubelska Wyżyna Medyczna) oraz rozwój współpracy środowiska nauki z biznesem,
 - rozwój usług ochrony zdrowia w oparciu o rozwój Klastra Usług Medycznych, koordynującego współpracą nauki, biznesu i administracji,
 - rozwój turystyki biznesowej poprzez rozwój bazy noclegowej, rozwój połączeń lotniczych oraz rozbudowę Targów Miejskich,
 - realizację przedsięwzięć służących rozwojowi usług kultury, sportu i realizacji programów profilaktyki zdrowotnej;
- w zakresie kierunku działań **Integrowanie rozwoju w miejskim obszarze funkcjonalnym:**
 - współpracę w ramach Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego poprzez realizację wspólnych projektów rozwoju zintegrowanego transportu (Zintegrowane Centrum Komunikacyjne oraz Regionalnego Dworca Przesiadkowego w Świdniku) oraz działań na rzecz większej mobilności i usprawnienia ruchu komunikacyjnego (korytarze wysokiej jakości obsługi komunikacyjnej, priorytety w ruchu ulicznym), wpływające na wzrost atrakcyjności biznesowej i turystycznej LOM-u,
 - rozwój zintegrowanego transportu zbiorowego z uwzględnieniem preferencji dla działań proekologicznych, w tym zakup niskoemisyjnych środków komunikacji, stosowania rozwiązań typu Park&Ride, Bike&Rid,
 - rozwijanie partnerstw JST w podejmowaniu działań dotyczących poprawy spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej na rzecz poprawy dostępności do edukacji, rynku pracy oraz włączenia społecznego osób wykluczonych i ochrony środowiska;
- w zakresie kierunku działań **Dywersyfikacja bazy gospodarczej:**
 - rozwój nowoczesnych usług (głównie biznesowych i medycznych) i przemysłów wysokiej techniki (w tym kreatywnych), logistyki, transportu oraz motoryzacji,
 - rozwój produktów sieciowych w turystyce medycznej, stworzenie „dzielnicy kreatywnej”,
 - podejmowanie działań na rzecz rozwoju internacjonalistycznej przedsiębiorczości działającej w obszarach inteligentnych specjalizacji oraz wspierających firmy start-up,
 - w celu rozwoju przemysłów wysokiej techniki potrzebę pozyskiwania wysoko wyspecjalizowanych kadr pracowniczych, w tym obcokrajowców, dla których konieczne będzie

- opracowanie specjalnego programu stanowiącego zachętę do zamieszkania i zatrudnienia w Lublinie,
- w przypadku miasta Świdnika, ukierunkowanie rozwoju na rozwijanie lotnictwa, logistyki, usług dla biznesu nawiązujących do tradycji lotniczych miasta oraz turystyki biznesowej;
 - w zakresie kierunku działań **Rozwój inteligentnych specjalizacji gospodarczych:**
 - rozwój branż z zakresu biogospodarki, informatyki, automatyki, medycyny i zdrowia oraz zrównoważonej energetyki (w tym OZE), w tym poprzez kształcenie i wzrost poziomu edukacji w szkołach zawodowych kształcących w kierunkach wpisujących się w inteligentne specjalizacje województwa,
 - rozwijanie współpracy szkół zawodowych z pracodawcami oraz szeroko pojętą promocję inteligentnych branż wśród uczniów i studentów,
 - promowanie produkcji energii w kogeneracji, promowanie technologii „czystego węgla” oraz rozwój technologii odzyskiwania energii z odpadów,
 - rozwój branży lotniczej oraz medycznej;
 - w zakresie kierunku działań **Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej:**
 - powiększanie zasobów terenów inwestycyjnych przeznaczonych pod realizację celów publicznych, głównie parków przemysłowych i przemysłowo-technologicznych, dróg, perspektywicznych terenów mieszkaniowych i terenów zielonych,
 - potrzebę kontynuowania i podejmowania nowych działań na rzecz rozwoju ekonomii społecznej, skutkujących realizacją projektów wspierających osoby wykluczone społecznie, ale też związanych z wdrażaniem kooperatyw społecznych (np. spożywczych – system produkcji i zbytu dla lokalnej produkcji wysokiej jakości, w tym ekologicznej),
 - działania polegające na uzbrajaniu terenów inwestycyjnych wykorzystujących potencjał lokalizacji portu lotniczego oraz wprowadzaniu ulg podatkowych;
 - w zakresie kierunku działań **Rozwój instytucji otoczenia biznesu:**
 - działania służące opracowaniu narzędzi współpracy szkół, pracodawców i JST oraz stworzenia inkubatora przedsiębiorczości dla skutecznego wprowadzania na rynek pracy absolwentów szkół zawodowych oraz bezrobotnych uczestników kształcenia zawodowego,
 - sieciowanie lubelskich centrów przedsiębiorczości i ośrodków innowacji z analogicznymi instytucjami zagranicznymi dla zwiększania ich kompetencji, a także tworzenie i wsparcie istniejących klastrów w branżach strategicznych dla rozwoju miasta,
 - potrzebę zacieśniania współpracy samorządu z przedsiębiorcami;
 - w zakresie kierunku działań **Promocja i marketing gospodarczy:**
 - udział miast w targach i misjach gospodarczych oraz w przypadku Lublina budowanie rozpoznawalnej na arenie międzynarodowej marki miasta stanowiącego centrum usług medycznych i rozwoju turystyki medycznej,
 - potrzebę zacieśnienia współpracy z Regionalnym Centrum Obsługi Inwestora,
 - rozwijanie marketingu ukierunkowanego na określone rynki;
 - w zakresie kierunku działań **Rozwój specjalizacji gospodarczej:**
 - rozwój gospodarki opartej na wiedzy, przemysłach wysokich technologii, przemysłach kreatywnych, a także turystyki medycznej i prozdrowotnej,
 - w przypadku miasta Świdnika również rozwój branży lotniczej.
 - w zakresie kierunku działań **Kształtowanie zasobu nieruchomości:**

- koncentrowanie działań wokół procesów wykupu gruntów przeznaczanych na cele publiczne i tereny inwestycyjne oraz wdrażanie systemów obsługi nieruchomości dla przedsiębiorców.
- w zakresie kierunku działań **Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów zabytkowych, śródmiejskich oraz terenów mieszkaniowych:**
 - realizację przedsięwzięć w zakresie rewitalizacji terenów śródmiejskich, terenów mieszkaniowych, w tym monofunkcyjnych osiedli („wielkiej płyty”) i osiedli mieszkaniowo-usługowych z okresu socrealizmu oraz przestrzeni publicznych, w tym o funkcjach transportowych (dworce);
- w zakresie kierunku działań **Rewitalizacja i rozwój miejskich terenów rekreacji i wypoczynku:**
 - realizację inwestycji związanych z rozwojem sportów wodnych w oparciu o Zalew Zemborzyski,
 - budowę nowych obiektów rekreacyjno-sportowych, w szczególności w nowopowstałych osiedlach mieszkaniowych, dostosowanych do potrzeb i oczekiwań mieszkańców;
- w zakresie kierunku działań **Kształtowanie struktur mieszkaniowych:**
 - kształtowanie struktur przestrzennych według właściwych zasad, z uwzględnieniem strefowania funkcji (w podziale na tereny otwarte i przyrodnicze, infrastrukturalne, osadnictwa i aktywności gospodarczej) oraz w sposób zrównoważony i komplementarny, z zachowaniem i ochroną środowiska kulturowego i krajobrazu,
 - kształtowanie stref mieszkaniowych z uwzględnieniem rozwoju sieci przedszkoli i szkół,
 - potrzebę działań wspierających tworzenie kooperatyw mieszkaniowych;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój infrastruktury społecznej:**
 - rozwój obiektów i usług kultury, sztuki i infrastruktury sportowej zarówno o znaczeniu regionalnym, jak i lokalnym,
 - rozwój obiektów i usług wsparcia społecznego (domów środowiskowych, centrów rozwoju i integracji społecznej, domów opieki społecznej itp.);
- w zakresie kierunku działań **Rozwój inteligentnych systemów zarządzania miastem:**
 - działania dotyczące rozbudowy systemu zarządzania ruchem i komunikacją, wdrażania inteligentnych systemów zarządzania oświetleniem miasta i infrastrukturą techniczną,
 - działania z zakresu rozwoju e-administracji;
- w zakresie kierunku działań **Zastosowanie niskoemisyjnych i energooszczędnych rozwiązań oraz technologii w transporcie, budownictwie i energetyce:**
 - działania związane z rozwojem ponadlokalnych zintegrowanych węzłów komunikacyjnych,
 - potrzebę rozwoju infrastruktury rowerowej oraz wdrażanie niskoemisyjnego taboru publicznego, a także podejmowanie działań związanych z upowszechnianiem i udrażnianiem komunikacji zbiorowej,
 - podejmowanie działań modernizacyjnych miejskich sieci ciepłowniczych, a także wdrażanie nowoczesnych instalacji (np. wykorzystujących technologie czystego węgla, energia OZE),
 - działania zmierzające do poprawy efektywności energetycznej, takie jak: termomodernizacje budynków, wdrażanie technologii inteligentnego budownictwa, odzysk energii w urządzeniach przedsiębiorstw, wymiana oświetlenia na energooszczędne;
- w zakresie kierunku działań **Integracja i wzmacnianie tożsamości lokalnej mieszkańców:**
 - organizację imprez kulturalnych (edukacyjnych, sportowych, festiwalowych, koncertowych) o znaczeniu ponadlokalnym promujących miasto i region,

- w przypadku miasta Świdnik potrzebę promowania i upowszechniania programu lojalnościowego „Mieszkam w Świdniku - kupuję w Świdniku”, mającego także wymiar gospodarczy.

6.3. Wynik konsultacji Kart Miast – Miasta subregionalne

W odniesieniu do zaproponowanych kierunków działań RPMWL, przyjętych dla miejskich ośrodków **subregionalnych (Biała Podlaska, Chełm, Puławy, Zamość)** jako szczególnie istotne lokalne władze samorządowe uznają:

- w zakresie kierunku działań **Rozwój związków funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi:**
 - działania wpływające na utrwalanie i rozwój powiązań funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi (zarówno w zakresie promocji, współpracy gospodarczej, jak również podejmowania wspólnych działań infrastrukturalnych oraz związanych z bezpieczeństwem ludzi i mienia),
 - rozwój współpracy transgranicznej z miastami zza wschodniej granicy UE – w szczególności w przypadku miast położonych w strefie przygranicznej;
- w zakresie kierunku działań **Integrowanie rozwoju w miejskim obszarze funkcjonalnym:**
 - współpracę w obszarze rozwoju systemów komunikacji kolejowej i rowerowej,
 - sprawne zarządzanie obszarem funkcjonalnym, poprzez opracowywanie koncepcji zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych, a także programów jego rozwoju (np. w zakresie promocji);
- w zakresie kierunku działań **Dywersyfikacja bazy gospodarczej:**
 - promocję gospodarczą skierowaną do inwestorów oraz turystów,
 - potrzebę zewnętrznego wsparcia finansowego realizowanych inwestycji strategicznych oraz współpracy w ramach miejskich obszarów funkcjonalnych,
 - konieczność wykorzystywania istniejących potencjałów (lokalizacyjnych, gospodarczych, ośrodków technologiczno-naukowych);
- w zakresie kierunku działań **Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej:**
 - rozwój terenów inwestycyjnych dostosowanych do potrzeb rozwojowych miasta, uporządkowanych własnościowo i wyposażonych w infrastrukturę techniczną,
 - rozwój parków przemysłowych, stref ekonomicznych oraz infrastruktury podnoszącej atrakcyjność inwestycyjną stref gospodarczych, w tym naukowo-badawczej, a także poprawie zewnętrznej dostępności komunikacyjnej do miast, w tym dostępności o znaczeniu transgranicznym;
- w zakresie kierunku działań **Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów zabytkowych, śródmiejskich oraz terenów mieszkaniowych:**
 - działania rewitalizacyjne na terenach mieszkaniowych jednorodzinnych;
- w zakresie kierunku działań **Rewitalizacja i rozwój miejskich terenów rekreacji i wypoczynku:**
 - rozwój miejskich terenów rekreacji i wypoczynku;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój infrastruktury społecznej:**
 - rozwój szeroko pojętej infrastruktury społecznej, w tym usług i obiektów sportu, kultury i sztuki,
 - rozwój usług wsparcia społecznego;

- w zakresie kierunku działań **Rozwój inteligentnych systemów zarządzania miastem:**
 - wdrażanie nowoczesnych rozwiązań w zarządzaniu komunikacją miejską,
 - potrzebę wprowadzania innowacyjnych działań zmierzających do oszczędnego gospodarowania miastem;
- w zakresie kierunku działań **Zastosowanie niskoemisyjnych i energooszczędnych rozwiązań w transporcie, budownictwie i energetyce, w zakresie rozwoju niskoemisyjnych środków transportu publicznego:**
 - rozwój infrastruktury rowerowej i pieszo-rowerowej, w tym budowanie systemu roweru miejskiego,
 - wdrażanie w energetyce miejskiej technologii OZE.

Ponadto miasta zwróciły uwagę na potrzeby:

- wskazania w polityce miejskiej działań skutkujących wzrostem aktywizacji zawodowej mieszkańców,
- zaakcentowania w polityce miejskiej działań mających na celu stworzenie warunków dla rozwoju instytucji naukowo-badawczych, stanowiących oparcie dla rozwoju przedsiębiorczości, w tym rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych miast,
- istotnego znaczenia dla rozwoju bazy ekonomicznej miasta, jakie mają dyspozycyjne zasoby nieruchomości komunalnych,
- roli planowania przestrzennego w racjonalnym i efektywnym planowaniu struktur przestrzennych miasta, w tym struktur mieszkaniowych.

6.4. Wynik konsultacji Kart Miast – Miasta lokalne pełniące ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego rekomendowane do wzmacniania i rozwoju funkcji subregionalnych

W odniesieniu do zaproponowanych kierunków działań RPMWL, przyjętych dla **lokalnych ośrodków miejskich pełniących ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego rekomendowanych do wzmacniania i rozwoju funkcji subregionalnych (Biłgoraj, Janów Lubelski, Kraśnik, Łuków, Włodawa, Hrubieszów)**, za szczególnie istotne, lokalne władze samorządowe uznają:

- w zakresie kierunku działań **Rozwój związków funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi:**
 - działania w dziedzinie turystyki poprzez realizację projektów wspólnych,
 - rozwój w obszarach funkcjonalnych połączeń komunikacyjnych (kolejowych – Biłgoraj, tras rowerowych – Kraśnik),
 - w przypadku miast przygranicznych, działania ukierunkowane na rozwój współpracy transgranicznej z miastami Ukrainy, w sferze kultury, turystyki, sportu, ochrony środowiska, przemysłu, handlu i transportu;
- w zakresie kierunku działań **Integrowanie rozwoju w miejskim obszarze funkcjonalnym:**
 - działania mające na celu rozwój i umacnianie współpracy w obszarze rozwoju infrastruktury, transportu oraz wspólnych działań planistycznych,

- rozwój i umacnianie związków funkcjonalnych w miejskim obszarze funkcjonalnym poprzez współpracę instytucjonalną (zarządcy sieci, dróg, przewoźników itp.) i samorządowej (powiat i gmina), a także znacznego zewnętrznego wsparcia finansowego dla realizacji inwestycji;
- w zakresie kierunku działań **Dywersyfikacja bazy gospodarczej**:
 - tworzenie regionalnych centrów logistycznych na bazie istniejącej infrastruktury przeładunkowej oraz rozwoju infrastruktury otoczenia biznesu i wprowadzeniu dodatkowych ulg podatkowych dla wybranych branż;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój inteligentnych specjalizacji gospodarczych**:
 - rozwijanie kształcenia w specjalistycznych branżach (np. związanych z OZE oraz informatyką i automatyką), a także na współpracę sieciową przedsiębiorstw w formie branżowych klastrów,
 - rozwój inkubatorów przedsiębiorczości oraz stosowanie narzędzi motywacyjnych dla rozwoju preferowanych branż (np. ulgi podatkowe);
- w zakresie kierunku działań **Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej**:
 - uzbrajanie terenów inwestycyjnych (w tym likwidację utrudnień prawnych w tym zakresie),
 - włączanie gruntów do stref ekonomicznych;
- w zakresie kierunku działań **Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów zabytkowych, śródmiejskich oraz terenów mieszkaniowych**:
 - efektywne wdrażanie Gminnych lub Lokalnych Programów Rewitalizacji,
 - potrzebę wprowadzenia narzędzi zachęty dla właścicieli nieruchomości np. ulg podatkowych oraz innych programów wsparcia;
- w zakresie kierunku działań **Rewitalizacja i rozwój miejskich terenów rekreacji i wypoczynku**:
 - potrzebę uwzględniania w lokalnej polityce rozwoju podnoszenia jakości terenów o funkcji rekreacyjnej i wypoczynkowej, wpływających na postrzeganie atrakcyjności miasta;
- w zakresie kierunku działań **Kształtowanie struktur mieszkaniowych**:
 - świadome kształtowanie przestrzeni mieszkaniowych jako warunku wysokiej jakości i estetyki miejsca zamieszkiwania,
 - konieczność eliminowania, przede wszystkim w centrach miast, elementów zagospodarowania wpływających na pogorszenie atrakcyjności krajobrazu miejskiego (linii elektroenergetycznych, anten telefonii komórkowej i radiowo-telewizyjnych),
 - potrzebę dążenia do zwiększenia świadomości i wiedzy mieszkańców z zakresu ładu przestrzennego i urbanistyki oraz udziału w procesach planistycznych i projektowych miasta;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój infrastruktury społecznej**:
 - potrzebę uwzględnienia w regionalnej polityce miejskiej działań na rzecz wsparcia społecznego oraz rozwoju usług i bazy edukacyjnej;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój inteligentnych systemem zarządzania miastem**:
 - potrzebę wdrażania systemów zarządzania miastem, jak i działań zmierzających do energooszczędności miasta i efektywności energetycznej oraz monitorowania zanieczyszczeń powietrza.

Ponadto miasta zwróciły uwagę na aspekty:

- braku realnego wpływu i kompetencji samorządów lokalnych na rozwój niektórych usług ponadlokalnych w miastach (szkolnictwo wyższe i średnie, usługi zdrowia),

- istotnego wpływu tworzenia podstref specjalnych stref ekonomicznych i ich jakości uzbrojenia na rozwój instytucji otoczenia biznesu,
- istotnej roli zasobów miejskich terenów inwestycyjnych oraz marketingu gospodarczego dla rozwoju przedsiębiorczości,
- braku trwałych instrumentów wsparcia procesów urbanizacji miast małych i istnienie potrzeby zaprojektowania na szczeblu rządowym odpowiedniego podejścia do ich rozwoju.

6.5. Wynik konsultacji Kart Miast – Miasta lokalne pełniące ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego

W odniesieniu do zaproponowanych kierunków działań RPMWL, przyjętych dla **lokalnych ośrodków miejskich pełniących ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego (Krasnystaw, Lubartów, Łęczna, Międzyrzec Podlaski, Opole Lubelskie, Parczew, Radzyń Podlaski, Ryki, Tomaszów Lubelski)**, jako szczególnie istotne, lokalne władze samorządowe uznają:

- w zakresie kierunku działań **Rozwój związków funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi i gminnymi:**
 - rozwijanie potencjału turystycznego jako głównej płaszczyzny współpracy,
 - potrzebę rozwijania powiązań społeczno-gospodarczych wykraczających poza obszary funkcjonalne oraz granice regionu (w tym współpracę transgraniczną z miastami z za wschodniej granicy UE, współpracę z ośrodkami województw sąsiednich oraz współpracę w ramach innych obszarów np. „Lubelskiego okręgu owocowo – warzywnego”),
 - rolę i działalność istniejących organizacji i stowarzyszeń oraz potrzebę powoływania nowych, których działalność skupiać się powinna na opracowywaniu wspólnych strategii rozwojowych;
- w zakresie kierunku działań **Dywersyfikacja bazy gospodarczej:**
 - rozwój infrastruktury turystyki oraz usług obsługi turystyki, a także w przypadku korzystnych uwarunkowań lokalizacyjnych rozwój logistyki i usług transportu,
 - zagospodarowywanie podstref specjalnych stref ekonomicznych, tworzenie organizacji zrzeszających lokalnych producentów i przetwórców żywności oraz wszelkie działania inwestycyjne rozwijające bazę obiektów przeznaczonych na promocję lokalnych produktów,
 - rozwój podmiotów ekonomii społecznej.
- w zakresie kierunku działań **Rozwój inteligentnych specjalizacji gospodarczych:**
 - tworzenie inkubatorów przedsiębiorczości oraz wspieranie lokalnie działających przedsiębiorców w zakresie doradztwa, marketingu, wykorzystania innowacji i nowoczesnych technologii, w tym technologii OZE.
- w zakresie kierunku działań **Promocja i marketing gospodarczy:**
 - działania promujące produkty i marki turystyczne, w tym w szczególności w branży spożywczej,
 - działania marketingowe prowadzące do budowania wizerunku miast jako miejsc przyjaznych przedsiębiorcom oraz przyjaznym do zamieszkania i wypoczynku,
 - współpracę sieciową w ramach subregionów dla zwiększenia skuteczności promocji gospodarczej;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój specjalizacji gospodarczej:**

- działania oparte o istniejące potencjały, w tym o strategiczne w skali miasta gałęzie przemysłu i ośrodki specjalistycznych usług (np. medycznych), a w przypadku kształtowania ośrodka rozwoju turystyki – o walory środowiskowe i kulturowe,
- potrzebę podejmowania ciągłych działań promocyjnych i marketingowych;
- w zakresie kierunku działań **Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów zabytkowych, śródmiejskich oraz terenów mieszkaniowych:**
 - potrzebę podejmowania inwestycji w tym zakresie, mających wymiar społeczny i wizerunkowy dla miasta;
- w zakresie kierunku działań **Rewitalizacja i rozwój miejskich terenów rekreacji i wypoczynku:**
 - budowę infrastruktury rekreacyjnej wykorzystującej istniejący potencjał dolin rzek i zbiorników wodnych,
 - zagospodarowywanie obiektów i przestrzeni publicznych, głównie w centrach miast oraz zespołów zabytkowych na funkcje rekreacyjno-wypoczynkowe;
- w zakresie kierunku działań **Kształtowanie struktur mieszkaniowych:**
 - potrzebę kształtowania zrównoważonego dostępu do usług społecznych, w tym uwzględniających potrzeby osób niepełnosprawnych;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój infrastruktury społecznej:**
 - przebudowę i modernizację obiektów infrastruktury opieki społecznej i przeciwdziałającej wykluczeniu,
 - rozwój infrastruktury edukacyjnej (domy małego dziecka, infrastruktura promująca kulturę i historię miasta),
 - budowę infrastruktury sportowej;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój inteligentnych systemów zarządzania miastem:**
 - wdrażanie inteligentnych systemów, głównie dotyczących: sterowania oświetleniem ulicznym, wizyjnego monitoringu miejskiego oraz infrastruktury pomiarowej na infrastrukturze wodociągowej, ograniczającej straty wody;
- w zakresie kierunku działań **Integracja i wzmacnianie tożsamości lokalnej mieszkańców:**
 - organizację imprez kulturalnych, głównie plenerowych oraz wydarzeń sportowych, rekreacyjnych i edukacyjnych,
 - potrzebę podejmowania inicjatyw na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu;

Ponadto miasta zwróciły uwagę na aspekty:

- oczekiwanego przez miasta rozwoju usług ponadlokalnych, głównie usług publicznych ochrony zdrowia i szkolnictwa zawodowego oraz komercyjnych usług rekreacyjno-sportowych,
- podejmowania koniecznych działań na rzecz rozwoju i rewaloryzacji przestrzeni gospodarczej miast, polegających na rozszerzeniu i rozwoju specjalnych stref ekonomicznych oraz uzbrajaniu terenów inwestycyjnych i rozbudowie infrastruktury drogowej podnoszącej ich atrakcyjność, a także wykorzystywaniu pod funkcje gospodarcze terenów posiadających potencjał do rozwoju usług turystyki,
- rozwoju inkubatorów przedsiębiorczości oraz nawiązywania współpracy uczelni wyższych z przedsiębiorcami, a także roli, jaką powinna odgrywać administracja miasta – jako instytucja otoczenia biznesu,
- istotnej roli zasobów miejskich terenów inwestycyjnych oraz marketingu gospodarczego dla rozwoju przedsiębiorczości.

6.6. Wynik konsultacji Kart Miast – Miasta wskazane do wzmacniania krajowych i regionalnych funkcji specjalistycznych

W odniesieniu do zaproponowanych kierunków działań RPMWL, przyjętych dla **lokalnych ośrodków miejskich wskazanych do wzmacniania krajowych i regionalnych funkcji specjalistycznych (turystycznych, sanatoryjnych i uzdrowiskowych - Kazimierz Dolny, Zwierzyniec, Nałęczów, Krasnobród, Poniatowa oraz transportu i logistyki - Dęblin, Terespol, Rejowiec Fabryczny, Szczepleszyn)**, za szczególnie istotne lokalne władze samorządowe uznają:

- w zakresie kierunku działań **Rozwój związków funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi i gminnymi**:
 - rozwijanie współpracy (w trójkącie turystycznym Kazimierz Dolny – Nałęczów – Puławy, w obszarze Roztocza) w zakresie rozwoju turystyki – rozwoju infrastruktury turystycznej i marketingu turystycznego, a także integracji w zakresie rozwoju komunikacji niskoemisyjnej, w tym rowerowej,
 - potrzebę stosowania preferencji w finansowaniu projektów zintegrowanych, wpływających na rozwijanie sieci współpracy,
 - rozwój górnictwa węgla kamiennego (Rejowiec Fabryczny), w zakresie kształcenia w kierunkach górniczych i budowy infrastruktury niezbędnej do obsługi kopalni,
 - rozwój współpracy transgranicznej z miastami zza wschodniej granicy UE (m.in. przez budowę przejścia granicznego Terespol–Brześć i niezbędnej infrastruktury);
- w zakresie kierunku działań **Rozwój usług ponadlokalnych**:
 - rozwój usług w zakresie medycyny prozdrowotnej i estetycznej, szkolnictwa oraz usług kulturowo-artystycznych, w tym związanych z lokalnymi tradycjami,
 - rozwój usług związanych z branżą turystyczną, sprzężone z rozwojem infrastruktury związanej z bezpieczeństwem mieszkańców i turystów (wydzielone ścieżki rowerowe, chodniki itp.),
 - stosowanie preferencji podatkowych dla rozwoju pożądaných branż oraz przygotowywanie terenów inwestycyjnych pod względem planistycznym i infrastrukturalnym,
 - potrzebę wsparcia finansowego na szczeblu krajowym i wojewódzkim, w tym w postaci specjalnie dedykowanych programów dla miast uzdrowiskowych,
 - rozwój usług publicznych z zakresu bezpieczeństwa publicznego - tworzenie komisariatów policji, ze wsparciem i współpracą zewnętrznych organów państwowych;
- w zakresie kierunku działań **Dywersyfikacja bazy gospodarczej**:
 - oparcie rozwoju na istniejących potencjałach środowiskowych i kulturowych, z czym wiąże się rozwój komercyjnych usług turystycznych, około uzdrowiskowych i ochrony zdrowia oraz produkcji paraturystycznej (np. pamiątki, rękodzielnictwo);
- w zakresie kierunku działań **Rozwój inteligentnych specjalizacji gospodarczych**:
 - rozwój specjalizacji inteligentnych wpisujących się w specjalizację gospodarczą miasta,
 - rozwój specjalistycznych kierunków kształcenia średniego w dziedzinie inteligentnych specjalizacji i pozyskiwaniu kapitału ludzkiego,
 - organizację przedsięwzięć i konferencji naukowych poświęconych rozwojowi specjalizacji inteligentnych;

- w zakresie kierunku działań **Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej:**
 - kształtowanie przestrzeni gospodarczych miasta o specjalistycznych funkcjach turystycznych i uzdrowiskowych oraz konieczność podejmowania działań rewitalizacyjnych w centrach miast wraz z zagospodarowaniem tych terenów dla celów rozwoju turystyki,
 - występowanie ograniczeń przestrzennych rozwoju stref gospodarczych, głównie związanych z uwarunkowaniami środowiskowymi (tereny ochrony przyrodniczej, lasy),
 - potrzebę wprowadzania specjalnych programów pomocowych dla miast o specjalistycznych funkcjach i znaczeniu (np. Pomnik Historii),
 - podnoszenie atrakcyjności terenów inwestycyjnych poprzez rozbudowę i modernizację węzła kolejowego oraz rozwój infrastruktury drogowej,
 - wprowadzenie narzędzi prawnych motywujących do zagospodarowywania terenów zdegradowanych i zaniedbanych (np. regulacji podatkowych);
- w zakresie kierunku działań **Rozwój instytucji otoczenia biznesu:**
 - utrwalanie istniejącej sieci współpracy z instytucjami w zakresie pozyskiwania nowych inwestorów,
 - wspieranie lokalnych grup działań oraz zaangażowanie w ten cel innych organizacji społecznych,
 - udzielanie przez samorzady pomocy administracyjno-prawnej przedsiębiorcom;
- w zakresie kierunku działań **Promocja i marketing gospodarczy:**
 - podejmowanie działań dla zwiększania rozpoznawalności produktów gospodarczych, w tym sieciowych, stworzonych w ramach partnerstwa gmin turystycznych i uzdrowiskowych regionu, przy współdziałaniu samorządu województwa jako moderatora tej współpracy,
 - aktywną promocję miast polegającą na uczestnictwie w targach gospodarczych i turystycznych,
 - potrzebę opracowywania wspólnej z gminami sąsiednimi strategii rozwoju turystyki,
 - problemy sezonowości gospodarczej miast (Kazimierz Dolny) i wynikającym z tego wyzwaniom dla lokalnych polityk miejskich;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój specjalizacji gospodarczej:**
 - działania mające na celu utrwalanie istniejących specjalizacji z naciskiem na budowę wysokiej jakości usług, w tym specjalistycznych (miast uzdrowiskowych i rozwoju lecznictwa);
- w zakresie kierunku działań **Rozwój atrybutów miejskości:**
 - kreowanie w miastach o specjalistycznych funkcjach turystycznych przestrzeni odpowiadających oczekiwaniom mieszkańców i turystów,
 - potrzebę rozwoju usług centrotwórczych wpływających na poprawę wizerunkowości miast oraz ożywiania i nadawania cech miejskości centrów poprzez organizację imprez, wydarzeń kulturowych oraz wystaw czasowych;
- w zakresie kierunku działań **Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów zabytkowych, śródmiejskich oraz terenów mieszkaniowych:**
 - potrzebę podejmowania działań rewitalizacyjnych i rewaloryzacyjnych w sposób kompleksowy i zgodny z koncepcjami urbanistyczno-architektonicznymi (w szczególności w mieście o statusie Pomnika Historii),
 - działania rewitalizacyjne eliminujących bariery architektoniczne, tworząc przyjazne przestrzenie publiczne,
 - problemy braku możliwości budowy nowych budynków w ramach realizacji programów rewitalizacji;

- w zakresie kierunku działań **Rewitalizacja i rozwój miejskich terenów rekreacji i wypoczynku:**
 - uwzględnianie w procesach rewitalizacyjnych potrzeby mieszkańców, turystów i kuracjuszy poprzez rozwój infrastruktury rekreacyjno-wypoczynkowej nie tylko o znaczeniu lokalnym, ale i ponadlokalnym,
 - przewyższanie barier środowiskowo-prawnych dotyczących rozwoju terenów rekreacji i wypoczynku;
- w zakresie kierunku działań **Kształtowanie struktur mieszkaniowych:**
 - rozwój zabudowy mieszkaniowej w sąsiedztwie terenów już zainwestowanych oraz z priorytetem zagęszczania zabudowy w istniejących strukturach,
 - konieczność podjęcia działań w zakresie przeciwdziałania postępującej suburbanizacji;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój infrastruktury społecznej:**
 - potrzeby rozwoju obiektów sportowo-rekreacyjnych i obiektów kultury (w tym dostosowanych do potrzeb osób niepełnosprawnych), a także infrastruktury społecznej, przeciwdziałającej wykluczeniu społecznemu mieszkańców;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój inteligentnych systemów zarządzania miastem:**
 - działania w zakresie bezpieczeństwa publicznego oraz energooszczędności (głównie energooszczędne oświetlenie uliczne);
- w zakresie kierunku działań **Zastosowanie niskoemisyjnych i energooszczędnych rozwiązań oraz technologii w transporcie, budownictwie i energetyce:**
 - potrzeby stosowania w przypadku miast o funkcjach turystycznych i uzdrowiskowych proekologicznych rozwiązań wpływających na poprawę jakości powietrza (ciepłownicze systemy scentralizowane oraz technologie OZE),
 - rozbudowę infrastruktury pieszo-rowerowej oraz ekologicznych rozwiązań komunikacyjnych, a także działań wpływających na poprawę efektywności energetycznej budynków,
 - problemy sezonowości miast turystycznych np. związane z oczyszczaniem ścieków, wynikające ze znacznych różnic w ilości oczyszczanych w ciągu roku ścieków,
 - potrzebę podjęcia działań wpływających na jakość powietrza (zmniejszenie niskiej emisji) w gminach uzdrowiskowych poprzez wsparcie z poziomu województwa i opracowanie programu rozwoju OZE dedykowanego gminom uzdrowiskowym.

6.7. Wynik konsultacji Kart Miast – Miasta koncentrujące funkcje podstawowe i wskazane do rozwoju ponadlokalnych funkcji specjalistycznych, w tym wspomagające dyfuzję potencjału metropolitalnego

W odniesieniu do zaproponowanych kierunków działań RPMWL, przyjętych dla **miast koncentrujących funkcje podstawowe i wskazanych do rozwoju ponadlokalnych funkcji specjalistycznych (Annopol, Frampol, Józefów, Kock, Modliborzyce, Ostrów Lubelski, Stoczek Łukowski, Łaszczów, Tyszowce, Tarnogród, Siedliszcze, Urzędów, Lubycza Królewska, Rejowiec), w tym wspomagające dyfuzję potencjału metropolitalnego (Piaski, Bychawa, Bełżyce),** jako szczególnie istotne, lokalne władze samorządowe uznają:

- w zakresie kierunku działań **Rozwój związków funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi:**
 - potrzebę współpracy z innymi ośrodkami miejskimi, głównie w zakresie promocji turystyki, ale też w sferze gospodarczej i społecznej oraz potrzebę podejmowania wspólnych inicjatyw z gminami sąsiednimi;
- w zakresie kierunku działań **Dywersyfikacja bazy gospodarczej:**
 - konieczność wsparcia finansowego ze środków UE preferowanych branż opartych na lokalnych potencjałach (przetwórstwo rybne, przetwórstwo rolno-spożywcze, ekologiczna produkcja rolna, turystyka),
 - bariery w rozwoju bazy gospodarczej miast, którymi są skomplikowane procedury zakładania i prowadzenia działalności gospodarczej;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój inteligentnych specjalizacji gospodarczych:**
 - rozwój branż związanych z OZE oraz przetwórstwem rolno-spożywczym;
- w zakresie kierunku działań **Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej:**
 - możliwości zagospodarowania terenów położonych wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych,
 - problemy zbyt długich procedur odrolnienia gruntów, stanowiących znaczną barierę w procesie przeznaczania nowych terenów pod funkcje gospodarcze;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój instytucji otoczenia biznesu:**
 - potrzebę szczególnego wspierania przez samorządy miast przedsiębiorczości społecznej, działalności klastrowej, a także nowych przedsiębiorców np. poprzez stosowanie ulg podatkowych;
- w zakresie kierunku działań **Promocja i marketing gospodarczy:**
 - wypromowanie produktu lokalnego lub lokalnych marek regionu – w tym usług i produktów spełniających wysokie wymagania jakościowe, które powinny być poddawane certyfikowaniu.
- w zakresie kierunku działań **Rozwój specjalizacji gospodarczej:**
 - wykorzystywanie lokalnych potencjałów miast, którymi są głównie: przetwórstwo rolne, z preferowaną formą przetwórstwa rodzinnego w gospodarstwach rolnych, wymagające zewnętrznego wsparcia finansowego,
 - rozwój specjalizacji gospodarczej w oparciu o planowaną kopalnię węgla (Siedliszcze);
- w zakresie kierunku działań **Kształtowanie zasobu nieruchomości:**
 - występowanie ograniczeń prawnych, wynikających z przepisów dotyczących ochrony gruntów rolnych, w przeznaczaniu nowych gruntów na cele inwestycyjne (długie i kosztowne procedury);
- w zakresie kierunku działań **Rozwój atrybutów miejskości:**
 - potrzebę koncentrowania funkcji usług publicznych i odpowiedniego zagospodarowywania przestrzeni publicznych w centrach miast, wymagających działań rewitalizacyjnych i znacznych nakładów finansowych;
- w zakresie kierunku działań **Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów zabytkowych, śródmiejskich oraz terenów mieszkaniowych:**
 - istnienie barier wynikających z wysokich kosztów inwestycyjnych i potrzebę dofinansowywania działań rewitalizacyjnych prowadzonych przez samorządy miast, jak i przez inwestorów prywatnych (właściciele nieruchomości i obiektów);

- w zakresie kierunku działań **Kształtowanie struktur mieszkaniowych:**
 - potrzebę podnoszenia jakości przestrzeni osiedli mieszkaniowych poprzez budowę osiedlowych stref rekreacyjnych, potrzeby realizacji w strukturach mieszkaniowych infrastruktury komunalnej oraz zabudowy mieszkaniowej wielorodzinnej, w tym realizowanej w oparciu o rządowe programy mieszkaniowe;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój infrastruktury społecznej:**
 - rozwój infrastruktury usług sportu i instytucji kultury, infrastruktury wsparcia społecznego, dostosowana do potrzeb różnych grup społecznych, a także rozwój obiektów przedszkoli i żłobków;
- w zakresie kierunku działań **Rozwój inteligentnych systemów zarządzania miastem:**
 - działania dotyczące energooszczędności i bezpieczeństwa publicznego;
- w zakresie kierunku działań **Zastosowywanie niskoemisyjnych i energooszczędnych rozwiązań oraz technologii w transporcie, budownictwie i energetyce:**
 - realizację inwestycji związanych z rozwojem OZE, poprawą efektywności energetycznej budynków oraz infrastruktury rowerowej (w tym systemu roweru miejskiego z powiązaniem z innymi miejscowościami),
 - potrzebę wsparcia finansowego funduszy zewnętrznych na realizację inwestycji;
- w zakresie kierunku działań **Integracja i wzmacnianie tożsamości lokalnej mieszkańców:**
 - kształtowanie przestrzeni publicznej w sposób sprzyjający komunikacji społecznej (miejsca organizacji imprez, miejsca spotkań, itp.),
 - działania na rzecz wsparcia i aktywizacji osób wykluczonych społecznie.

7. Debata publiczna jako podstawa wspólnego uzgadniania działań RPMWL

W ramach debaty przedstawiciele lokalnych samorządów wskazywali na główne bariery rozwoju miast i gmin podmiejskich. Dotyczyły one w szczególności:

- niskich możliwości finansowych miast i gmin wiejskich, w tym związanych z niskimi dochodami własnymi,
- trudności w pozyskiwaniu inwestorów, między innymi związane z wysokimi kosztami odrolnienia gruntów rolnych na cele inwestycyjne,
- niedostatecznego uzbrojenia terenów inwestycyjnych,
- słabej dostępności komunikacyjnej terenów inwestycyjnych, w tym braku połączeń z najważniejszymi drogami w regionie i poza nim oraz związanej z niską kategorizacją dróg,
- braku infrastruktury kolejowego przejścia granicznego (Włodawa),
- niedostatecznego wykorzystania lokalnych potencjałów rozwojowych, np. wysokiej jakości gruntów rolnych jako potencjału do rozwoju branż przetwórstwa rolno-spożywczego,
- trudności w pozyskiwaniu gruntów, związane z nieuregulowanym ich stanem prawnym,
- ograniczeń prawnych w zakresie rozwoju przedsiębiorczości w gminach uzdrowiskowych,
- ograniczeń przestrzennych rozwoju przedsiębiorczości związanych z uwarunkowaniami środowiska przyrodniczego,

- braku preferencji w finansowaniu niektórych branż gospodarki, w tym między innymi rozwoju OZE i lecznictwa uzdrowiskowego,
- niskiego poziomu współpracy z administracją publiczną różnych szczebli (RZWG – w zakresie uruchomienia żeglowności rzeki Wisły, zarządcą kolei – w zakresie zagospodarowywanie terenów pokolejowych, w tym również zdegradowanych, wojewodą/MSWiA – w zakresie zagospodarowywania zdegradowanych terenów powojсковych, zarządcami dróg ponadlokalnych – w zakresie zagospodarowywania terenów inwestycyjnych w ich sąsiedztwie oraz lokalizacji zjazdów publicznych z dróg, konserwatorem zabytków – w zakresie zagospodarowywania terenów i obiektów objętych ochroną konserwatorską, ministrem rozwoju wsi – w zakresie uzyskiwania zgód na zmianę przeznaczenia gruntów rolnych na cele nierolnicze i nieleśne, zarządcy infrastruktury elektroenergetycznej – w zakresie bieżących remontów i konserwacji miejskiej infrastruktury elektroenergetycznej),
- obniżenia rangi miast subregionalnych w wyniku reformy administracyjnej i lokowania głównych regionalnych funkcji administracyjnych wyłącznie w stolicy województwa (brak zasady deglomeracji).

Istotną kwestią poruszaną przez samorządy miast i gmin podczas konferencji było potwierdzenie potrzeby rozwijania współpracy zarówno w miejskich obszarach funkcjonalnych, jak również rozwijanie innych związków funkcjonalnych, a także współpracy transgranicznej. Szczególne znaczenie ma tu współpraca dotycząca rozwoju gospodarczego miejskiego obszaru funkcjonalnego w oparciu o potencjał wolnych terenów inwestycyjnych na terenie gmin podmiejskich (z wykorzystaniem infrastruktury transportowej zlokalizowanej na terenie gminy, np. LHS), a także rozwoju zintegrowanych systemów gospodarowania odpadami, oczyszczania ścieków, infrastruktury drogowej i transportu publicznego, bezpieczeństwa publicznego, planowania przestrzennego - mających wymiar ekonomiczny, ekologiczny i społeczny.

Ważnym aspektem, podkreślanym przez lokalne władze samorządowe jest potrzeba uzupełnienia, bądź weryfikacji zdefiniowanych specjalizacji ośrodków miejskich, co wynika zarówno z roli miasta w strukturze regionu, jak i z istniejących potencjałów: gospodarczych – lokalizacji zakładów przemysłowych w branżach wysokich technologii oraz działających ekosystemów gospodarczych (Tomaszów Lubelski, Lublin), infrastrukturalnych – istniejąca infrastruktura logistyczna i transportowa (Biała Podlaska, Zamość), lokalizacyjnych – np. przygraniczne położenie (Biała Podlaska, Włodawa), klimatycznych – rozwijanie funkcji uzdrowiskowych w gminach nieposiadających takiego statusu (Okuninka, gm. Włodawa).

Warunkiem skutecznego i efektywnego rozwoju miast, co potwierdzone zostało przez samorządy zarówno na etapie konsultacji kart miast, jak i podczas zorganizowanych konferencji, jest zaangażowanie i współpraca wielu środowisk, m.in. naukowych, przedsiębiorców, administracji publicznej i innych.

Z pełną akceptacją, ale i oczekiwaniami ze strony miast i gmin podmiejskich w stosunku do regionalnej polityki miejskiej, spotkały się sformułowane propozycje rekomendacji, w tym w szczególności dotyczące:

- zmian regulacji prawnych w zakresie wzmocnienia i kształtowania zasobów nieruchomości gminnych, w tym poprzez pozyskiwanie gruntów poprzemysłowych, pokolejowych i powojсковych oraz gruntów o nieuregulowanym stanie prawnym, celem wspierania rozwoju bazy ekonomicznej miast oraz reaktywowania terenów zdegradowanych,
- zmian regulacji prawnych w zakresie kosztów odrolnienia gruntów,

- usprawnienia procesów inwestycyjnych na terenach ochrony konserwatorskiej i przy obiektach zabytkowych,
- uproszczenia procedur wyłączenia gruntów z produkcji rolnej i leśnej, w szczególności dla terenów podlegających intensywnym procesom suburbanizacyjnym lub położonych w sąsiedztwie głównych/strategicznych tras komunikacyjnych,
- uproszczenia procedur planistycznych,
- usprawnienia procedur związanych z naliczaniem i pobieraniem opłat planistycznych i adiacenckich w procesie zagospodarowania przestrzennego,
- potrzeb zewnętrznego wsparcia finansowego dla rozwoju miast, w tym przez preferencje w finansowaniu ze środków zewnętrznych inwestycji w branżach istotnych i specjalistycznych w skali regionu (np. związanych z rozwojem inteligentnych specjalizacji, wzmacniających funkcje specjalistyczne miast i tym samym zwiększające ich konkurencyjność w skali ponadregionalnej), inwestycji wpływających na jakość środowiska miejskiego i efektywność energetyczną (inwestycje OZE) oraz inwestycji zintegrowanych, realizowanych w ramach partnerstw jednostek samorządu terytorialnego.

Idea dokumentu Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Lubelskiego oceniona została przez samorządy lokalne pozytywnie, co potwierdza duże zaangażowanie miast i gmin wiejskich w prace nad dokumentem, zarówno na etapie konsultowania sporządzonych Kart Miast, jak i aktywnego uczestnictwa w zorganizowanych konferencjach uzgodnieniowo-konsultacyjnych. Zgodnie z oceną przedstawicieli gmin, wskazane w kartach obszary wsparcia oraz sformułowane kierunki działań odnoszą się do najistotniejszych dziedzin lokalnych polityk i poruszają najważniejsze kwestie rozwojowe z punktu widzenia samorządów lokalnych. Zainteresowane samorządy lokalne potwierdziły słuszność podjętych prac nad RPMWL, jako narzędzia służącego polityce rozwoju miast oraz gmin wchodzących w ich obszary funkcjonalne z poziomu dwóch szczebli - regionalnego i lokalnego, z uwzględnieniem interesów obu stron.

8. Obszary i kierunki działań RPMWL

Właściwe ukierunkowanie polityki rozwoju wobec miast, a także zapewnienie jej kompleksowości i komplementarności wskazuje potrzebę zdefiniowania podstawowych obszarów działań. Przesłanką ich określenia jest racjonalne kojarzenie kompetencji organów rządowych i poszczególnych szczebli administracji samorządowej w celu rozwiązywania kluczowych zadań, zgodnie z zasadami realizacji regionalnej polityki rozwoju. Ze względu na zróżnicowanie zakresu kompetencji na różnych szczeblach zarządzania rozwojem (krajowy, regionalny, lokalny), a także funkcje (zewnętrzne, wewnętrzne) oraz rolę ośrodków miejskich, identyfikuje się trzy podstawowe obszary realizacji Regionalnej Polityki Miejskiej.

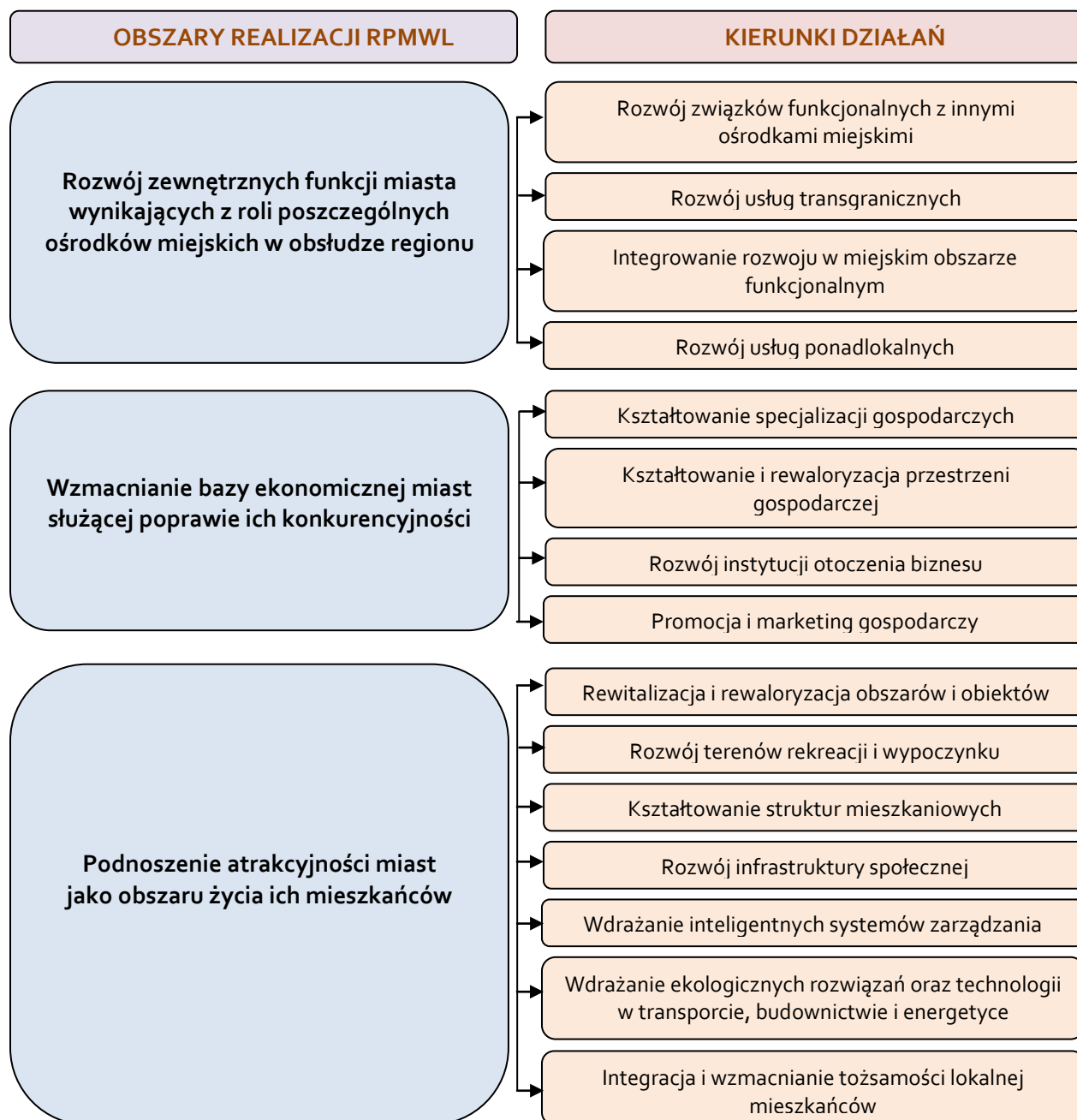
1. Rozwój zewnętrznych funkcji miast wynikający z roli poszczególnych ośrodków w obsłudze regionu	
<p>poziom krajowy</p> <p>w aspekcie budowania funkcji krajowych i ponadregionalnych w odniesieniu do największych ośrodków miejskich województwa, w tym identyfikacji indywidualnej roli Lublina w kształtowaniu metropolii sieciowej</p>	<p>Obecna sieć miast, kluczowa dla obsługi województwa, jest niewystarczająca. W niewielkim stopniu poddawana jest innowacyjnymi miastotwórczym czynnikom rozwoju, co nie sprzyja wykorzystywaniu potencjałów, a w konsekwencji poprawie jej atrakcyjności i całego regionu. Oczekuje się, że realizacja działań w tym obszarze wykrystalizuje i ustabilizuje wysoką rangę Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego w strukturze głównych ośrodków osadniczych kraju, a pozostałe większe miasta wzmocnią pozycję ośrodków zasilających region w innowacyjne czynniki miastotwórcze. Szczególne znaczenie przypisuje się rozszerzaniu kreatywnych funkcji, w tym publicznych, oraz rozwojowi i wzmocnieniu powiązań funkcjonalnych (ekonomicznych i społecznych) z ważnymi ośrodkami w innych regionach. Integracja przestrzenna obszarów funkcjonalnych uruchomi procesy synergii w obszarze całego województwa.</p>
<p>poziom regionalny</p> <p>w aspekcie budowania funkcji regionalnych i ponadlokalnych dużych i średnich ośrodków miejskich oraz dążenia do wyrównywania (poprawy) dostępności do usług</p>	<p>Struktura ilościowa i jakościowa tych ośrodków na poziomie regionalnym jest niewystarczająca zarówno w aspekcie likwidacji dystansów rozwojowych poszczególnych podregionów, jak i budowy spójności społeczno-gospodarczej województwa. Oczekuje się, że realizacja działań w tym obszarze umożliwi zrównoważony jego rozwój dzięki wzmocnieniu policentryczności sieci miast. Najistotniejsze znaczenie przypisuje się poprawie efektywności oddziaływania miast poprzez poprawę ich dostępności komunikacyjnej, wzmocnieniu ośrodków przez wzbogacenie i większe różnicowanie funkcji miejskich, rozwijanie potencjału społecznego miast średnich, a także wspieraniu racjonalnej urbanizacji społecznej i przestrzennej, prowadzącej do zwiększenia umiastowienia regionu i poprawy jakości osadnictwa. Istotne znaczenie przypisuje się również pogłębianiu wewnątrzregionalnych powiązań funkcjonalnych pomiędzy ośrodkami miejskimi, a także wzmocnieniu ich roli w obsłudze przestrzeni wiejskiej.</p>
2. Wzmacnianie bazy ekonomicznej miast służącej poprawie ich konkurencyjności	
<p>poziom regionalny</p> <p>w aspekcie budowania zdywersyfikowanej bazy ekonomicznej sieci miast, zasilonej poprzez rozwój inteligentnych specjalizacji i wspomaganie koncentracji organizacyjnej i przestrzennej łańcuchów produkcyjnych i funkcji komplementarnych firm (pomiotów produkcyjnych i usługowych)</p>	<p>Potencjał gospodarczy większości miast w województwie jest niewystarczający dla prowadzenia przez miasta „niezależnej” polityki rozwoju, w tym także finansowania likwidacji niedoborów infrastruktury służącej funkcjonowaniu miast. Oczekuje się, że realizacja działań w tym obszarze umożliwi, w ramach polityki regionalnej, bardziej efektywną promocję dla inwestorów, zdywersyfikowanie przemysłu, rozwój biogospodarki – specjalizacji wykazanych w Regionalnej Strategii Innowacji oraz zdynamizowanie rozwoju usług okołobiznesowych. Najistotniejsze znaczenie przypisuje się poprawie efektywności funkcji gospodarczych w miastach poprzez wykorzystywanie zasady ich koncentracji w zorganizowanych strefach przestrzennych (strefy ekonomiczne, parki przemysłowe, strefy rozwoju biznesu itp.). Należy promować powiązania sieciowe, wprowadzanie nowych technologii poprzez rozszerzanie pilotaży, dobrych praktyk i innych związków w schemacie badania naukowe - wdrażanie.</p>
<p>poziom lokalny</p> <p>w aspekcie budowania zróżnicowanej i stabilnej bazy przedsiębiorczości, dynamicznego rozwoju mikrostruktury społeczno-gospodarczej, a także zróżnicowanego rynku pracy</p>	<p>Nasylenie w podmioty gospodarcze i poziom przedsiębiorczości w większości miast województwa jest niższy niż w równorzędnych ośrodkach miejskich innych regionów. Działalność gospodarcza, szczególnie w przypadku małych podmiotów, cechuje duża fluktuacja i stosunkowo krótki okres funkcjonowania. Ponadto obserwuje się, że liczba lokalnych inicjatyw gospodarczych w małych miastach wyraźnie maleje. Oczekuje się, że w polityce miejskiej realizacja działań w tym obszarze umożliwi tworzenie bardziej przyjaznego klimatu dla rozwoju przedsiębiorczości. Objąć ono powinno rozszerzenie form organizacyjno-finansowego wsparcia dla nowo powstających podmiotów, w tym m.in. w zakresie podatków od gruntów i budynków, które obecnie stanowią jedną z barier w przyciąganiu inwestorów, zwłaszcza w przypadku ograniczonej liczby walorów inwestycyjnych miasta. Należy także promować powiązania sieciowe, wprowadzanie nowych technologii poprzez rozszerzanie pilotaży, dobrych praktyk i innych związków w schemacie badania naukowe – wdrażanie. Włączanie bazy produkcyjnej ośrodków miejskich poziomu podstawowego do istniejących struktur klastrowych, zwłaszcza w zakresie inteligentnych specjalizacji, może przyczynić się do istotnego zwiększania ich masy krytycznej i wykreowania potencjału rozwojowego miasta (marki). W ramach promocji miast, niezbędne jest większe zaangażowanie władz miasta w promocję gospodarczą, przy wykorzystaniu wsparcia centrów obsługi inwestora, agencji i stowarzyszeń gospodarczych itp.</p>

<p>3. Podnoszenie atrakcyjności miast jako obszaru życia ich mieszkańców, rozumianej jako pochodna warunków pracy, zamieszkania i wypoczynku, a także dostępności do zróżnicowanej palety usług zarówno o charakterze podstawowym, jak i wyższego rzędu</p>	
<p>poziom regionalny</p> <p>w aspekcie kreowania korzystnych warunków i promowaniu walorów miast Lubelszczyzny jako przyjaznych miejsc osiedlania</p> <p>Istotną rolę przypisuje się koordynacji i integracji ponadlokalnych zadań publicznych ze strategicznymi celami wzmocnienia ośrodków miejskich. Zdecydowanie większej uwagi wymagają sprawy jakości zagospodarowania przestrzennego miast i terenów wiejskich w obszarze ich bezpośredniego oddziaływania z wykorzystaniem istniejących instrumentów planistycznych.</p>	<p><i>W województwie mają miejsce tendencje, których skutkiem jest zmniejszanie się ludności miast oraz wzrost osiedlania się na terenach wiejskich, głównie podmiejskich. Kontynuacja takiego procesu sprzyja kurczeniu się miast i powstawaniu zjawisk kryzysowych. Wykazano, że słabości systemu planowania przestrzennego są szczególnie dotkliwe w przypadku potrzeby stosowania rozwiązań w zakresie regulowania przekształceń struktur miejskich (śródmiejskich, peryferyjnych i innych). W związku z tym, szczególne znaczenie przypisuje się poprawie efektywności i jakości planowania przestrzennego oraz wypracowaniu nowych koncepcji i nowatorskich rozwiązań w wymiarze ponadlokalnym. W planowaniu przestrzennym należy promować rozwiązania innowacyjne, powiązania sieciowe, elementy budujące wizerunek miasta, a także rozwiązania ponoszące standardy życia (np. zintegrowany transport publiczny / podmiejski itp.).</i></p>
<p>poziom lokalny</p> <p>jako podmiot władny i bezpośrednio odpowiedzialny za kształtowanie przestrzeni miejskiej.</p> <p>Poprawa standardów zamieszkania wyraża się przede wszystkim działaniami w zakresie planowania zagospodarowania przestrzennego (władztwo planistyczne gmin), w tym poprzez utrzymanie i rozwój atrakcyjnych przestrzeni publicznych, a także realizacji lokalnej infrastruktury komunalnej i komunikacyjnej. Kreowanie przestrzeni gospodarczej to przede wszystkim organizacja odpowiednich struktur przestrzennych, a także właściwa polityka proinwestorska. Istotnym elementem polityki miejskiej, zakotwiczonym na poziomie lokalnym jest również stworzenie przyjaznych schematów działania jednostek administracyjnych służących obsłudze mieszkańców i przedsiębiorców.</p>	<p><i>Istotne słabości strategicznego planowania miast, przejawiają się m.in. nadmiernym wartościowaniem krótkoterminowych drobnych zadań, bez powiązania ich z dalekosiężnymi celami strategicznymi. Władze miejskie w rzadkich przypadkach wiążą zadania miasta z celami rozwoju regionu. Lokalne dokumenty strategiczne i planistyczne nie są wystarczająco wykorzystywane w zarządzaniu oraz działaniach operacyjnych. Oczekuje się, że polityka miejska umożliwi większą kooperację z samorządem województwa, co sprzyjać będzie lepszemu wykorzystaniu instrumentów wsparcia ważnych inwestycji miejskich, a także zidentyfikowaniu potrzeb niezbędnych do uwzględnienia w następnym okresie programowania. Ważnym aspektem w tym zakresie będzie analiza skutków dotychczasowych działań rewitalizacyjnych, w tym w szczególności pod kątem ich trwałości oraz znaczenia dla przestrzeni i społeczności lokalnej.</i></p>

Ze względu na wielowymiarowość działań realizowanych przez różne podmioty uczestniczące w procesach rozwojowych, RPMWL stanowić będzie instrument ich koordynacji w celu uzyskania maksymalnych efektów. Realizacja RPMWL oparta została o preferowane kierunki działań, które w trzech obszarach stanowić będą sfery interwencji polityki miejskiej.

W układzie trzech obszarów realizacji regionalnej polityki miejskiej wskazuje się paletę niezbędnych kierunków działań istotnych dla rozwoju wszystkich ośrodków miejskich, niezależnie od ich wielkości i znaczenia dla obsługi całego regionu.

Ryc. 17. Obszary realizacji regionalnej polityki miejskiej i kierunki działań.

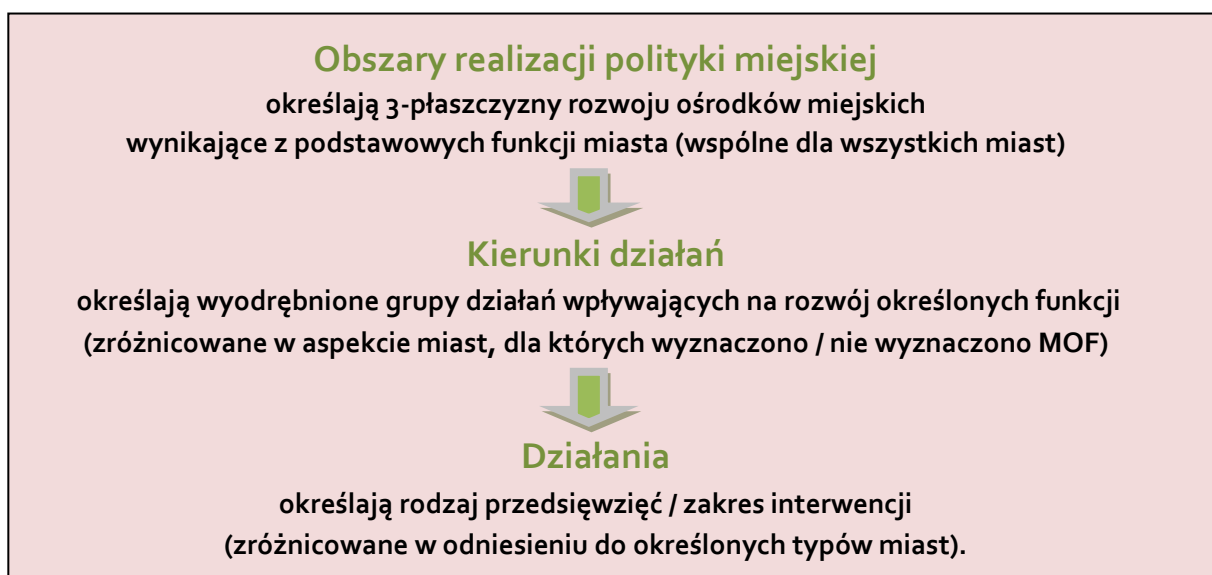
9. Pakiety działań RPMWL

Priorytetem Regionalnej Polityki Miejskiej jest zapewnienie reguł partnerstwa oraz równowagę i kojarzenie interesów publicznych szczebla regionalnego z poziomem lokalnym, z zachowaniem prawnych uwarunkowań prowadzenia polityki rozwoju. Jako skuteczne narzędzie dwupoziomowej projekcji współpracy uznano tzw. Karty Miast. Pozwoliły one na zindywidualizowanie działań dla grup miast z uwzględnieniem rangi ośrodka, uwarunkowań planistycznych oraz specyficznych (indywidualnych) cech i potencjałów rozwojowych. Traktuje się je jako podstawę konsultacji, negocjacji i realizacji działań rozwojowych na obszarach urbanizowanych, tj.:

- akceptacji kierunków rozwoju sieci ośrodków miejskich w wizji rozwoju regionu;
- przyjęcia obszarów działań regionalnej polityki miejskiej jako priorytetowe dla szczebla wojewódzkiego i lokalnego;
- zdefiniowania systemowych potrzeb ośrodków miejskich przez pryzmat indywidualnych stanowisk samorządów lokalnych;
- waloryzacji potencjałów rozwojowych miast;
- identyfikacji kluczowych interesariuszy przedsięwzięć polityki miejskiej;
- wypracowania rekomendacji dla uczestników procesów rozwojowych;
- porozumień pomiędzy samorządem województwa i samorządami lokalnymi, w tym wyznaczenia ram przyszłej współpracy samorządów i innych instytucji publicznych na rzecz wzrostu potencjału gospodarczego oraz poprawy jakości środowiska miejskiego.

Pakiety działań, obok obszarów wsparcia i kierunków działań, zawierają wykaz najważniejszych działań, których realizacja w poszczególnych grupach miast warunkuje kompleksowy rozwój całego regionu.

Ryc. 18. Trójpoziomowy układ definiowania zadań regionalnej polityki miejskiej.

Podstawą definiowania działań w ujęciu systemowym były przede wszystkim wnioski samorządów lokalnych, w tym również dotyczące potrzeb realizacji indywidualnych zadań inwestycyjnych.

9.1. Pakiet działań dla ośrodka metropolitalnego Lublina oraz współuczestniczącego w rozwoju funkcji metropolitalnych Świdnika

1. Obszar realizacji polityki: Rozwój zewnętrznych funkcji miast wynikający z roli poszczególnych ośrodków miejskich województwa w obsłudze regionu			
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania	
Rozwój związków funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi	Budowa powiązań i rozwijanie współpracy z innymi miastami województwa w zakresie rozwoju funkcji ważnych dla obsługi regionu oraz posiadających znaczenie ponadregionalne	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój szkolnictwa wyższego oraz nauki i badań. ✓ Rozwój obsługi biznesu i turystyki międzynarodowej oraz działalności kongresowo-wystawienniczej. 	
	Budowa powiązań i rozwijanie współpracy z innymi miastami w ramach wskazanego w PZPWL obszaru funkcjonalnego rozwoju gospodarki żywnościowej (produkcji roślinnej)	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, nauki i badań z dziedziny rolnictwa oraz ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie. 	
Rozwój usług ponadlokalnych	Rozwijanie usług z zakresu: ochrony zdrowia, edukacji, usług kultury i sztuki	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój usług kultury z wykorzystaniem istniejącej infrastruktury obiektów sportowo-rekreacyjnych. ✓ Realizacja usług profilaktyki i turystyki medycznej. ✓ Zwiększenie jakości i dostępności świadczeń udzielanych przez publiczne placówki szpitalne. ✓ Rozwój instytucji kultury o randze ponadlokalnej: filharmonie, teatry, muzea, mediateki, centra kultury. 	
	Rozwijanie usług z zakresu: działalności kongresowo-wystawienniczej i turystyki biznesowej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozbudowa oferty Targów Lublin. ✓ Realizacja nowych połączeń lotniczych oraz rozwój bazy noclegowej dla rozwoju turystyki biznesowej. ✓ Rozwijanie działalności biur obsługi inwestora przy urzędach miast. 	
	Rozwój usług z zakresu szkolnictwa wyższego oraz nauki, w tym dalsze umiędzynarodowienie lubelskiego ośrodka akademickiego	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 20%;">Lublin</td> <td> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój uczelni wyższych, w tym tworzenie uczelni międzynarodowych. ✓ Realizacja działań wspierających studentów zewnętrznych (np. bezpłatna komunikacja). ✓ Wspieranie rozwoju i budowa nowych klastrów branżowych. ✓ Promowanie potencjału lubelskiego środowiska naukowego za granicą dla wzmocnienia i nawiązywania nowych partnerstw służących realizacji większej ilości projektów B+R oraz ich komercjalizacji. ✓ Praktyczne wykorzystywanie przez miasto prac dyplomowych magisterskich i doktorskich realizowanych na uczelniach. </td> </tr> </table>	Lublin
Lublin	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój uczelni wyższych, w tym tworzenie uczelni międzynarodowych. ✓ Realizacja działań wspierających studentów zewnętrznych (np. bezpłatna komunikacja). ✓ Wspieranie rozwoju i budowa nowych klastrów branżowych. ✓ Promowanie potencjału lubelskiego środowiska naukowego za granicą dla wzmocnienia i nawiązywania nowych partnerstw służących realizacji większej ilości projektów B+R oraz ich komercjalizacji. ✓ Praktyczne wykorzystywanie przez miasto prac dyplomowych magisterskich i doktorskich realizowanych na uczelniach. 		

	Rozwijanie usług z zakresu wychowania i edukacji podstawowej oraz kształcenia zawodowego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zsynchronizowanie edukacji, nauczania w szkołach z rozwojem szkolnictwa wyższego, w dostosowaniu do potrzeb rynku pracy. ✓ Przygotowywanie kadry pedagogicznej do nauczania kompetencji dostosowanych do potrzeb pracodawców. ✓ Dostosowanie oferty kształcenia zawodowego (ustawicznego) do potrzeb rynku pracy. ✓ Tworzenie ośrodków naukowo-doświadczalnych świadczących usługi o charakterze edukacyjnym dla szerokiej grupy odbiorców. ✓ Promocja kształcenia zawodowego, z priorytetem na kierunki istotne dla rozwoju lokalnego i regionalnego rynku pracy.
Integrowanie rozwoju w miejskim obszarze funkcjonalnym	Kształtowanie polityki rozwoju celem poprawy spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Planowanie przestrzenne: opracowanie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego. ✓ Programowanie rozwoju społeczno-gospodarczego: opracowanie strategii rozwoju Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego i innych programów dotyczących rozwoju i promocji gospodarczej LOM-u. ✓ Planowanie działań podnoszących poziom i dostępność edukacji, rynku pracy, włączenia społecznego oraz innowacyjności. ✓ Planowanie działań poprawiających mobilność transportową, niskoemisyjność oraz zachowanie i promowanie dziedzictwa naturalnego. ✓ Planowanie działań przyspieszających zrównoważony rozwój poprzez rewitalizację przestrzenną i społeczną z uwzględnieniem technologii informacyjno-komunikacyjnych. ✓ Planowanie działań budujących i wzmacniających partnerstwa jednostek samorządu terytorialnego.
	Rozwijanie systemów infrastruktury technicznej i transportu	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa i organizacja metropolitalnego transportu publicznego - rozwój zintegrowanego transportu zbiorowego (drogowego i kolejowego) na obszarze miast i gmin podmiejskich wraz z budową węzłów i przystanków przesiadkowych, integrujących różne środki transportu i usprawniającego komunikację gmin z głównymi ośrodkami - Lublinem i Świdnikiem, jak również pomiędzy gminami podmiejskimi (LOM). ✓ Rozwój i integracja systemów sieci infrastruktury komunalnej na obszarze ośrodka metropolitalnego Lublina i Świdnika oraz gmin podmiejskich. ✓ Zintegrowany rozwój sieci komunikacji drogowej, w tym układów obwodnicowych na obszarze ośrodka metropolitalnego Lublina i Świdnika oraz gmin podmiejskich. ✓ Rozwój miejskiej komunikacji publicznej na obszarze miast Lublina i Świdnika. ✓ Budowa regionalnych dworców przesiadkowych integrujących różne środki transportu: kolejowego, drogowego, rowerowego. ✓ Realizacja zintegrowanego centrum komunikacyjnego w ośrodku metropolitalnym o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym.

		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozbudowa Systemu Zarządzania Ruchem i Komunikacją w Lublinie i Świdniku. ✓ Przebudowa strategicznych korytarzy transportowych w obszarze LOM. ✓ Zakup taboru autobusowego i trolejbusowego dla realizacji zbiorowego transportu publicznego na obszarze LOM. ✓ Budowa systemu biletu elektronicznego komunikacji aglomeracyjnej na obszarze LOM. ✓ Integracja usług transportu miejskiego z usługami regionalnego transportu drogowego i kolejowego.
--	--	---

2. Obszar realizacji polityki: Wzmacnianie bazy ekonomicznej miast służącej poprawie ich konkurencyjności z uwzględnieniem gmin LOM			
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania	
Kształtowanie specjalizacji gospodarczych	Wykorzystanie potencjałów gospodarczych	Lublin	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju z wyróżniającymi się sektorami gospodarki opartej na wiedzy, przemysłów wysokich technologii, przemysłów kreatywnych oraz branżami logistyki łączącej wszystkie rodzaje transportu oraz turystyki medycznej i prozdrowotnej. ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce nowoczesnych usług biznesowych, przemysłów wysokiej techniki z zakresu inteligentnych specjalizacji regionu.
		Świdnik	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju z wyróżniającymi się branżami przemysłowymi. ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce nowoczesnych usług biznesowych (w tym badawczo-rozwojowych), przemysłów wysokiej techniki, przemysłów kreatywnych, turystyki biznesowej oraz działalności związanych z transportem (w tym lotniczym) i logistyką.
	Rozwój inteligentnych specjalizacji gospodarczych	Lublin	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (przetwórstwo rolno-spożywcze, branża biotechnologiczna i chemiczna), informatyki i automatyki (branża informatyczna, motoryzacyjna, maszynowa i elektroniczna), medycyny i zdrowia, sektora energetycznego (w tym sektora OZE).
		Świdnik	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych

			specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (branża spożywcza, drzewna, chemiczna, farmaceutyczna i biotechnologiczna), medycyny i zdrowia, informatyki i automatyki (branża informatyczna, lotnicza, maszynowa, elektroniczna), sektora energetycznego (w tym sektora OZE).
	Dostosowywanie edukacji do potrzeb rynku pracy	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wyposażenie warsztatów szkolnych w szkołach zawodowych, kształcących w kierunkach wpisujących się w inteligentne specjalizacje, w nowoczesny sprzęt i oprogramowanie. ✓ Podnoszenie kwalifikacji nauczycieli w zakresie nauczania zawodów związanych z sektorem inteligentnych specjalizacji. ✓ Stworzenie systemu zachęt dla pracodawców w celu rozwijania współpracy ze szkołami zawodowymi m.in. w zakresie praktyk, staży, szkoleń dla uczniów i nauczycieli, wsparcia w doposażeniu pracowni, modyfikacji programów nauczania, tworzenia klas patronackich itp. ✓ Organizacja wydarzeń oraz tworzenie narzędzi promujących wybór studiów IT wśród uczniów oraz stwarzających okazję do współpracy między studentami IT i specjalistami z branży. ✓ Budowa i rozwijanie współpracy szkół, pracodawców i JST w celu maksymalnego dostosowywania oferty kształcenia zawodowego do potrzeb pracodawców (np. utworzenie portalu wymiany informacji lub struktur odpowiedzialnych za rozwijanie współpracy). 	
Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej	Rozwój oraz podnoszenie atrakcyjności terenów inwestycyjnych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wyposażanie terenów inwestycyjnych w infrastrukturę techniczną oraz drogową, w tym usprawniającą ich zewnętrzną dostępność komunikacyjną. ✓ Budowa i rozwój parków przemysłowych lub przemysłowo-technologicznych wraz z infrastrukturą naukowo-badawczą. ✓ Włączanie nowych terenów inwestycyjnych w obszary specjalnych stref ekonomicznych. ✓ Rozwój sieci komunikacji zbiorowej dla obsługi terenów inwestycyjnych oraz obszarów stref ekonomicznych i przemysłowych. ✓ Budowa infrastruktury logistycznej i baz integracji transportu drogowego, kolejowego i lotniczego. ✓ Przywrócenie funkcji gospodarczych terenom poprzemysłowym. ✓ Tworzenie przyjaznych przestrzeni dla budowy inkubatorów przedsiębiorczości służących rozwojowi nowych działalności gospodarczych. ✓ Wyznaczanie nowych terenów inwestycyjnych atrakcyjnie położonych względem głównych węzłów komunikacji drogowej w miastach i gminach LOM. ✓ Kształtowanie zróżnicowanej oferty terenów inwestycyjnych przeznaczonych pod usługi i przemysł dla zapewnienia możliwości rozwoju różnych form 	

		aktywności gospodarczej.
	Kształtowanie zasobu nieruchomości	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Powiększanie zasobów komunalnych nieruchomości dla rozwoju terenów inwestycyjnych. ✓ Utworzenie bazy dyspozycyjnych komunalnych i prywatnych nieruchomości dla lokalizacji przedsiębiorczości. ✓ Wdrażanie systemu obsługi nieruchomości dla przedsiębiorców. ✓ Przejmowanie niewykorzystywanych terenów po zlikwidowanych zakładach produkcyjnych i usługowych na cele realizacji zadań własnych gminy.
	Wspieranie rozwoju ekonomii społecznej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wdrażanie projektów gospodarki społecznej, kreujących współpracę sąsiedzką na osiedlach/dzielnicach, tworzącą systemy sprzedaży lokalnych produktów i usług. ✓ Inicjowanie partnerstw lokalnych dla realizacji projektów publiczno-społecznych wspierających powrót na rynek pracy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.
Rozwój instytucji otoczenia biznesu	Rozwój ośrodków przedsiębiorczości oferujących usługi dla małych i średnich firm oraz rozpoczynających działalność gospodarczą	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój ośrodków szkoleniowo-doradczych, punktów konsultacyjnych, inkubatorów przedsiębiorczości, centrów badawczo-rozwojowych i transferu technologii, parków naukowo-technologicznych i innych instytucji, w tym organizacji pozarządowych, dostarczających usługi wsparcia w zakresie doradztwa, szkoleń, inkubacji, działań komercjalizacyjnych oraz oferujących nowoczesną przestrzeń coworkingową, start up itp. ✓ Stworzenie inkubatora przedsiębiorczości dla absolwentów szkół zawodowych oraz bezrobotnych uczestników kształcenia ustawicznego – dla aktywnego wejścia na rynek.
	Budowanie i rozwój platform współpracy dla organizacji przestrzeni gospodarczej i transferu innowacji w gospodarce	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Powołania ciał instytucjonalnych, organizacji, stowarzyszeń zrzeszających lokalnych przedsiębiorców, instytucje otoczenia biznesu, uczelnie, samorządy i inne instytucje oraz organizacje gospodarcze. ✓ Tworzenie partnerstw podmiotów działających w innowacyjnych branżach gospodarki, służących transferowi wiedzy i doświadczeń. ✓ Tworzenie nowych i wsparcie dla już działających klastrów w branżach strategicznych.
	Rozwój potencjału ośrodków innowacji	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zwiększanie potencjału naukowo-badawczego instytutów ośrodka akademickiego Lublina. ✓ Zwiększanie potencjału naukowo-badawczego instytutów badawczo-wdrożeniowych, w tym działających przy przedsiębiorstwach. ✓ Sieciowanie w celu wymiany dobrych praktyk centrów przedsiębiorczości oraz ośrodków innowacji z analogicznymi instytucjami za granicą.
Promocja i marketing gospodarczy	Aktywna promocja gospodarcza miasta	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwijanie współpracy z krajowymi i regionalnymi instytucjami otoczenia biznesu, stowarzyszeniami i organizacjami biznesowymi, w tym Regionalnym Centrum Obsługi Inwestora dla promocji oferty terenów inwestycyjnych. ✓ Promocja walorów inwestycyjnych miasta z wykorzystaniem środków masowego przekazu oraz

		<p>nowoczesnych narzędzi i nośników reklamy.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Integracja działań promocyjnych ośrodka metropolitalnego Lublina i Świdnika z gminami LOM (np. łączenie internetowych portali informacyjnych). ✓ Udział w targach branżowych i misjach gospodarczych w destynacjach kluczowych dla rozwoju gospodarczego miasta.
		<p>Lublin</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Współpraca ośrodków zajmujących się obsługą inwestorów COI w Urzędzie Marszałkowskim oraz SOI w UM Lublin w zakresie wzajemnego przekazywania sobie inwestorów oraz wspólnego ustalania celów gospodarczych i planowania działań mających służyć ich realizacji. ✓ Tworzenie i promocja na arenie międzynarodowej marki miasta jako centrum wysokiej jakości usług medycznych, centrum kompetencji dla rozwoju turystyki medycznej w Europie Wschodniej. ✓ Tworzenie nowych produktów sieciowych w turystyce przyjazdowej, w tym w turystyce medycznej, dedykowanych turystom z kraju i z zagranicy. ✓ Budowa marki Lublina opartej na ofercie silnego centrum konferencji medycznych o zasięgu krajowym i międzynarodowym. ✓ Promocja poprzez content marketing na priorytetowych (z punktu widzenia budowania efektywnej współpracy gospodarczej) rynkach.
	Wspieranie przedsiębiorców w zakresie promocji	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Organizacja imprez targowo-wystawienniczych dla promocji lokalnej gospodarki, w tym o zasięgu regionalnym, ponadregionalnym i międzynarodowym. ✓ Organizacja uczestnictwa w zewnętrznych targach i misjach gospodarczych. ✓ Organizowanie konkursów i nagradzanie liderów lokalnej przedsiębiorczości.

3. Obszar realizacji polityki: Podnoszenie atrakcyjności miast jako obszaru życia mieszkańców z uwzględnieniem gmin LOM			
Kierunki działań	Działanie	Uszczegółowienie działania	
Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów i obiektów	Rewitalizacja centrum miast, terenów zabytkowych i przestrzeni publicznych	Lublin	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja terenów Starego Miasta wraz z XIX-wieczną oskrzydlającą je zabudową oraz terenów śródmiejskiej zabudowy mieszkaniowej wraz z przestrzeniami publicznymi. ✓ Rewitalizacja przestrzeni publicznych w rejonie dworca kolejowego. ✓ Rewaloryzacja i adaptacja obiektów

		dziedzictwa kulturowego w celu rozszerzenia oferty kulturalnej i turystycznej.
		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewaloryzacja i rewitalizacja obiektów zabytkowych, terenów i obiektów zespołów pałacowo-parkowych oraz udostępnianie ich dla celów rekreacji, wypoczynku i infrastruktury społecznej.
	Rewitalizacja terenów mieszkaniowych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja osiedli zabudowy wielorodzinnej okresu socrealizmu, zabudowy z lat 60-tych i 70-tych wraz z przestrzeniami publicznymi, terenami i zabudową usługową oraz zielenią miejską. ✓ Rewitalizacja obszarów z uwzględnieniem sytuacji demograficznej oraz realizacji centrów seniorów i centrów integracji osób młodszych i starszych pokoleń.
Rozwój terenów rekreacji i wypoczynku	Zagospodarowanie terenów zielonych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja skwerów zieleni oraz międzyosiedlowych i osiedlowych parków miejskich, w tym w kierunku określonych aktywności. ✓ Rewitalizacja dolin rzek, wąwozów i suchych dolin oraz terenów parków leśnych. ✓ Zagospodarowywanie terenów ogródków działkowych na ogólnodostępne tereny rekreacyjno-wypoczynkowe.
	Rozwój infrastruktury rekreacji i wypoczynku	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa infrastruktury rekreacji i wypoczynku oraz sportów wodnych w oparciu o zbiorniki wodne. ✓ Budowa infrastruktury rekreacji i wypoczynku w obszarach dolin rzecznych i parków leśnych (terenów leśnych). ✓ Rewaloryzacja istniejących terenów infrastruktury sportowej i przywrócenie im pierwotnej funkcji. ✓ Odbudowa i rozbudowa obiektów infrastruktury sportowej. ✓ Budowa nowych obiektów rekreacyjno-sportowych dostosowanych do potrzeb mieszkańców, ze szczególnym uwzględnieniem nowo powstałych dzielnic. ✓ Budowa ścieżek/dróg rowerowych i biegowych jako infrastruktury o funkcji rekreacji i wypoczynku oraz ich integracja na obszarze miast i gmin. ✓ Budowa zbiorników retencyjno-rekreacyjnych wraz z towarzyszącą infrastrukturą turystyczną. ✓ Budowa infrastruktury rekreacyjnej i wypoczynkowej wykorzystującej walory przyrodnicze i kulturowe gmin podmiejskich (trasy rowerowe, ścieżki rekreacyjne, ścieżki spacerowe edukacyjno-przyrodnicze). ✓ Zagospodarowywanie przestrzeni publicznych w urządzeniach infrastruktury rekreacji i sportu (budowa i odtwarzanie siłowni zewnętrznych, placów zabaw, boisk rekreacyjno-sportowych) przeznaczone do aktywnego wypoczynku. ✓ Udostępnianie terenów zespołów pałacowo-parkowych dla celów rekreacji i wypoczynku wraz z budową odpowiedniej infrastruktury.
Kształtowanie struktur mieszkaniowych	Kształtowanie stref mieszkaniowych wyposażonych w podstawowe funkcje usługowe, tereny	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Uporządkowanie i zagospodarowanie przestrzeni miejskiej w osiedlach mieszkaniowych z przeznaczeniem na funkcje ogólnodostępne np. sportu, rekreacji i integracji społecznej.

	zieleni oraz rekreacji i wypoczynku	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Planowe kształtowanie nowych struktur mieszkaniowych z kompleksowym wyposażeniem w infrastrukturę techniczną i komunikacyjną. ✓ Rozwój centrów usługowych w zespołach mieszkaniowych. 				
	Zachowanie i ochrona środowiska kulturowego i krajobrazu, w tym krajobrazu kulturowego	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td data-bbox="759 367 932 775" style="width: 15%;">Lublin</td> <td data-bbox="932 367 1442 775"> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Ochrona w kształtowaniu struktur przestrzennych obszarów i obiektów stanowiących dziedzictwo narodowe (i europejskie), zabytków i dóbr kultury współczesnej. ✓ Uwzględnianie w kształtowaniu struktur przestrzennych stref ochrony widoków służących zachowaniu wartości ekspozycji historycznego układu Starego Miasta i Śródmieścia oraz krajobrazów priorytetowych (m.in. w oparciu o audyt krajobrazowy). </td> </tr> <tr> <td data-bbox="759 775 932 918">Świdnik</td> <td data-bbox="932 775 1442 918"> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Uwzględnianie w kształtowaniu struktur przestrzennych obszarów i obiektów zabytkowych oraz dóbr kultury współczesnej. </td> </tr> </table>	Lublin	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ochrona w kształtowaniu struktur przestrzennych obszarów i obiektów stanowiących dziedzictwo narodowe (i europejskie), zabytków i dóbr kultury współczesnej. ✓ Uwzględnianie w kształtowaniu struktur przestrzennych stref ochrony widoków służących zachowaniu wartości ekspozycji historycznego układu Starego Miasta i Śródmieścia oraz krajobrazów priorytetowych (m.in. w oparciu o audyt krajobrazowy). 	Świdnik	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Uwzględnianie w kształtowaniu struktur przestrzennych obszarów i obiektów zabytkowych oraz dóbr kultury współczesnej.
Lublin	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ochrona w kształtowaniu struktur przestrzennych obszarów i obiektów stanowiących dziedzictwo narodowe (i europejskie), zabytków i dóbr kultury współczesnej. ✓ Uwzględnianie w kształtowaniu struktur przestrzennych stref ochrony widoków służących zachowaniu wartości ekspozycji historycznego układu Starego Miasta i Śródmieścia oraz krajobrazów priorytetowych (m.in. w oparciu o audyt krajobrazowy). 					
Świdnik	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Uwzględnianie w kształtowaniu struktur przestrzennych obszarów i obiektów zabytkowych oraz dóbr kultury współczesnej. 					
	Zachowanie integralności i ciągłości struktur ekologiczno-przestrzennych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wyznaczanie obszarów środowiska przyrodniczego zapewniających prawidłowe warunki do życia oraz zachowania funkcji ekologicznych terenów wyłączonych z zabudowy np. wód powierzchniowych, lasów, zieleni nadrzecznej i łąkowej, zieleni o charakterze publicznym, ogrodów działkowych oraz przestrzeni otwartych. ✓ Zwiększanie powierzchni terenów biologicznie czynnych oraz dostosowywanie zieleni miejskiej do zmieniających się warunków klimatycznych. ✓ Uwzględnianie w kształtowaniu struktur przestrzennych obszarów systemu ekologicznego miasta posiadających znaczące w skali miasta uwarunkowania środowiskowe lub wymagające działań rewitalizacyjnych (rekultywacji, renaturalizacji). ✓ Uwzględnianie w kształtowaniu struktur przestrzennych obszarów przestrzeni otwartych zapewniających bezpieczeństwo żywnościowe oraz przeciwdziałających skutkom zmian klimatycznych. 				
	Realizacja koncepcji miasta zwarteo	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zwiększenie efektywności wykorzystania terenów już zainwestowanych – uzupełnianie zabudowy na terenach wyposażonych w infrastrukturę techniczną i drogową. ✓ Przeciwdziałanie „rozlewaniu się” miasta na tereny otwarte – przeznaczanie nowych terenów zabudowy z uwzględnieniem potrzeb i możliwości rozwoju miasta. ✓ Dokonywanie zmian w przeznaczeniu terenów stosownie do aktualnych potrzeb bytowych, kulturowych i przyrodniczych w mieście. ✓ Zachowanie równowagi w planowaniu obszarów zabudowy mieszkaniowej intensywnej (wielorodzinnej) i ekstensywnej (jednorodzinnej). ✓ Wspieranie tworzenia kooperatyw mieszkaniowych. 				

Rozwój infrastruktury społecznej	Rozwój obiektów i usług kultury i sztuki	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zwiększenie miejskiej oferty usług kultury i sztuki. ✓ Tworzenie i rozwój centrów sztuki, w tym sztuki współczesnej, sztuki dla dzieci. ✓ Rozwój sieci obiektów usług kultury, w tym o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym.
	Rozwój obiektów sportowych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa infrastruktury dla sportów motorowych. ✓ Budowa nowych obiektów sportowo-rekreacyjnych, wielofunkcyjnych hal i boisk sportowych, krytych pływalni przy szkołach. ✓ Rewitalizacja istniejących obiektów sportowych wraz z infrastrukturą towarzyszącą. ✓ Rozwój oferty usług kulturalno-sportowych przy istniejących obiektach sportowych.
	Rozwój obiektów i usług wsparcia społecznego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozbudowa sieci placówek wsparcia społecznego dla osób starszych, bezdomnych i niepełnosprawnych i innych zagrożonych wykluczeniem społecznym (centra aktywności i integracji, punkty wsparcia osób w kryzysie, środowiskowe i rodzinne domy pomocy społecznej, ośrodki interwencji kryzysowej, ośrodki dziennej i całodobowej opieki). ✓ Działania na rzecz deinstytucjonalizacji opieki społecznej i rozwój lokalnych usług społecznych. ✓ Rozwój budownictwa komunalnego i socjalnego.
	Rozwój usług podstawowej opieki zdrowotnej oraz bezpieczeństwa publicznego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój placówek podstawowej i specjalistycznej opieki medycznej w gminach podmiejskich przyczyniający się do poprawy jakości i dostępności do usług medycznych. ✓ Rozwój usług rehabilitacji, realizacja programów profilaktycznych i edukacji zdrowotnej. ✓ Zwiększenie liczby posterunków i komend policji oraz patroli na obszarach o zwiększonych statystykach wykroczeń i przestępstw.
Wdrażanie inteligentnych systemów zarządzania	Rozwój systemów zarządzania transportem miejskim	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozbudowa systemów zarządzania ruchem drogowym i komunikacją publiczną.
	Rozwój systemów zarządzania infrastrukturą techniczną i bezpieczeństwem publicznym	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wdrażanie inteligentnych systemów oświetlenia miasta (w tym oświetlenia drogowego) umożliwiających automatyczną regulację w zależności od pory dnia, natężenia ruchu, warunków pogodowych, sytuacji i potrzeb szczególnych oraz monitoringu działania całego systemu, w tym raporty o stanie urządzeń (np. o awariach). ✓ Integracja systemu oświetlenia z pozostałymi systemami zarządzania miastem (zwłaszcza z systemem zarządzania ruchem) w oparciu o jednolite struktury miejskie. ✓ Wdrażanie systemów inteligentnych sieci elektroenergetycznych, wdrażanie i integracja systemów opomiarowania i odczytu mediów (prąd, woda, gaz, ciepło). ✓ Wdrażanie systemów ostrzegania o zagrożeniach środowiskowych i innych sytuacjach kryzysowych.
	Rozwój e-administracji	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój e-usług w mieście. ✓ Rozbudowa systemu miejskiej informacji przestrzennej (miejskiego geoportalu). ✓ Rozwój elektronicznego udostępnienia danych.

		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Utworzenie miejskiego contact center.
Wdrażanie ekologicznych rozwiązań oraz technologii w transporcie, budownictwie i energetyce	Rozwój zero- i niskoemisyjnych środków transportu	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa ciągów pieszo-rowerowych, dróg i ścieżek rowerowych oraz towarzyszącej im infrastruktury rowerowej. ✓ Rozwój systemu roweru miejskiego. ✓ Wymiana taboru publicznej komunikacji miejskiej na pojazdy niskoemisyjne i elektryczne. ✓ Rozbudowa infrastruktury transportowej oraz rozbudowa i udrażnianie sieci drogowej dla komunikacji zbiorowej. ✓ Ograniczenie komunikacji indywidualnej w centrum miasta. ✓ Wprowadzenie stref o ograniczonej dostępności dla pojazdów. ✓ Wprowadzenie w centrum miasta oraz najważniejszych korytarzach transportowych priorytetu w ruchu ulicznym dla pojazdów transportu zbiorowego. ✓ Rozwój komunikacji aglomeracyjnej opartej na niskoemisyjnych środkach transportu wraz z budową dla niej systemu biletu elektronicznego.
	Budowa węzłów przesiadkowych integrujących systemy transportu	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa i modernizacja przystanków i węzłów przesiadkowych transportu publicznego, w tym miejskiego i pozamiejskiego, integrujących różne środki transportu. ✓ Budowa ponadlokalnych i regionalnych węzłów przesiadkowych przy dworcach i stacjach kolejowych integrujących różne środki transportu (transport kolejowy, drogowy i rowerowy). ✓ Rozwój infrastruktury parkingowej w systemie Park&Ride, Bike&Ride i Kiss&Ride, w sąsiedztwie przystanków przesiadkowych komunikacji zbiorowej.
	Rozwój energetyki niskoemisyjnej, energetyki OZE oraz poprawa efektywności energetycznej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozbudowa i modernizacja miejskiej sieci ciepłowniczej. ✓ Modernizacja i przebudowa zewnętrznych instalacji odbiorczych (wymennikowych węzłów grupowych) na osiedlach mieszkaniowych z zabudową wielorodzinną. ✓ Budowa instalacji termicznego przekształcania odpadów komunalnych z odzyskiem ciepła. ✓ Usprawnienia węglowych bloków energetycznych - wytwórców energii, celem ograniczenia zanieczyszczenia środowiska (zastosowywanie tzw. „technologii czystego węgla” m.in. technologii spalania w czystym tlenie, zgazowanie węgla, sekwestracja dwutlenku węgla). ✓ Budowa instalacji skojarzonego wytwarzania energii elektrycznej oraz ciepła (kogeneracja). ✓ Montaż instalacji energetyki słonecznej na budynkach mieszkaniowych jednorodzinnych oraz budynkach użyteczności publicznej. ✓ Włączenie instalacji fotowoltaicznych do systemu energetycznego (rozwój energetyki prosumenckiej). ✓ Budowa i rozbudowa instalacji wykorzystujących biogaz i biomasę do produkcji energii. ✓ Termomodernizacje budynków użyteczności publicznej wraz z wymianą oświetlenia, sieci elektrycznych, urządzeń dźwigowych i systemów grzewczych. ✓ Termomodernizacje i zwiększenie efektywności energetycznej w przedsiębiorstwach.

		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wymiana oświetlenia ulicznego na energooszczędne. ✓ Wymiana i zakup pojazdów niskoemisyjnych i elektrycznych.
Integracja i wzmacnianie tożsamości lokalnej mieszkańców	Tworzenie warunków dla rozwoju organizacji non-profit, inicjatyw i partycypacji społecznej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Udostępnianie przestrzeni historycznej i obiektów dziedzictwa kulturowego poprzez ich rewaloryzację oraz miejskich obiektów infrastruktury społecznej w celu integracji mieszkańców oraz rozszerzania oferty kulturalnej i turystycznej miasta. ✓ Budowa centrum rozwoju i integracji społecznej osób niepełnosprawnych. ✓ Wspieranie tworzenia kooperatyw mieszkaniowych. ✓ Budowa społeczeństwa obywatelskiego poprzez tworzenie budżetu obywatelskiego. ✓ Tworzenie platform współpracy samorządu z mieszkańcami dla rozwijania partycypacji społecznej, w tym w zakresie poprawy i utrzymania wysokiej jakości środowiska miejskiego. ✓ Budowa świetlic, domów spotkań mieszkańców itp.
	Organizowanie wydarzeń i imprez edukacyjnych i kulturalnych promujących miasto i obszar funkcjonalny oraz ich społeczność	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Organizacja ogólnodostępnych wydarzeń i imprez popularno-naukowych z wykorzystaniem potencjału naukowego i akademickiego miasta. ✓ Organizowanie ogólnodostępnych wydarzeń, imprez rozrywkowych i wizerunkowych wykorzystujących potencjał kulturowy miasta i obszaru LOM. ✓ Organizacja imprez sportowych i turystycznych, w tym o charakterze edukacyjnym, mające na celu integrację mieszkańców i budowę lokalnego patriotyzmu. ✓ Realizacja w przestrzeni miejskiej projektów edukacyjnych wykorzystujących dziedzictwo kulturowe miasta dla rozwijania wiedzy o mieście i oferty turystycznej. ✓ Upowszechnianie wiedzy o historii miejsc zabytkowych, lokalnej kulturze i tradycji.

9.2. Pakiet działań dla ośrodków subregionalnych: Biała Podlaska, Chełm, Puławy, Zamość

1. Obszar realizacji polityki: Rozwój zewnętrznych funkcji miast wynikający z roli poszczególnych ośrodków miejskich województwa w obsłudze regionu		
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania
Rozwój związków funkcjonalnych z innymi	Wzmacnianie i rozszerzanie powiązań oraz rozwijanie współpracy pomiędzy ośrodkami subregionalnymi	Planowanie i koordynowanie rozwoju funkcji subregionalnych oraz programowanie rozwoju społeczno-gospodarczego w ramach porozumienia miast: Biała Podlaska, Chełm, Puławy i Zamość.

ośrodkami miejskimi	Budowa powiązań i rozwijanie współpracy z innymi miastami w ramach obszarów funkcjonalnych wskazanych w PZPWL	Chełm	<u>górnico-energetyczny obszar funkcjonalny</u> ✓ planowanie strategiczne, zagospodarowanie przestrzenne, nauka i badania oraz szkolnictwo zawodowe
		Biała Podlaska	<u>obszar funkcjonalny gospodarki hodowlanej</u> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, rynku handlu rolnego, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie <u>obszar funkcjonalny Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz – Krzna</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, energetyki odnawialnej w przemyśle rolno-spożywczym oraz z zakresu fotowoltaiki
		Puławy	<u>obszar funkcjonalny Powiśle</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru oraz zagospodarowania turystycznego doliny rzeki Wisły, z uwzględnieniem działań ochrony przeciwpowodziowej
		Zamość	<u>roztoczańsko-puszczański obszar funkcjonalny</u> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych oraz promocja potencjału turystycznego obszaru <u>obszar funkcjonalny rozwoju gospodarki żywnościowej (produkcji roślinnej)</u> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie
	Współpraca transgraniczna z miastami zza wschodniej granicy UE	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Przywracanie transgranicznych połączeń komunikacyjnych drogowych i kolejowych wraz z realizacją nowych przejść drogowo-kolejowych. ✓ Realizacja wspólnych projektów infrastrukturalnych oraz przedsięwzięć społeczno-gospodarczych. ✓ Organizacja wydarzeń służących nawiązywaniu kontaktów biznesowych przez przedsiębiorców oraz rozwojowi turystyki transgranicznej. 	
Rozwój usług ponadlokalnych	Rozwijanie usług publicznych: szkolnictwa wyższego, nauki i badań, ochrony zdrowia, edukacji oraz usług kultury i sztuki	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój instytucji wspierających innowacje i przedsiębiorczość z dziedziny biogospodarki, działające we współpracy z krajowymi jednostkami naukowymi. ✓ Rozwój uczelni wyższych. ✓ Rozwój instytucji kultury o randze ponadlokalnej: filharmonie, teatry, muzea, mediateki, centra kultury. ✓ Rozwój sieci szkół ponadgimnazjalnych, w tym szkół technicznych i zawodowych oraz tworzenie warunków do uczestnictwa uczniów i nauczycieli w programach współpracy ze szkołami z innych krajów UE i spoza niej. ✓ Zwiększenie jakości i dostępności świadczeń udzielanych 	

		przez publiczne placówki szpitalne.
	Rozwijanie usług z zakresu aktywizacji zawodowej mieszkańców	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa centrów aktywizacji zawodowej mieszkańców (organizacja szkoleń, pośrednictwo pracy) współpracujących z przedsiębiorcami w zakresie poszukiwania i przygotowywania zawodowego pracowników wynikających z potrzeb na rynku pracy.
Integrowanie rozwoju w miejskim obszarze funkcjonalnym	Kształtowanie polityki rozwoju	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Planowanie przestrzenne: opracowanie koncepcji zagospodarowania przestrzennego miejskich obszarów funkcjonalnych. ✓ Programowanie rozwoju społeczno-gospodarczego: opracowanie strategii rozwoju miejskich obszarów funkcjonalnych i innych programów dotyczących rozwoju i promocji gospodarczej obszaru funkcjonalnego, w tym promocji turystycznej, programów ochrony zasobów i jakości środowiska oraz z zakresu oferty edukacyjno-kulturowej.
	Rozwijanie systemów infrastruktury technicznej i transportu	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój w mieście i gminach podmiejskich zintegrowanych systemów sieci infrastruktury komunalnej. ✓ Rozwój publicznego transportu zbiorowego (drogowego i kolejowego) na obszarze miasta i gmin podmiejskich wraz z budową węzłów integrujących różne środki transportu. ✓ Integracja rozwoju sieci drogowej miasta i gmin podmiejskich, w tym układów obwodnicowych oraz infrastruktury komunikacji rowerowej.

2. Obszar realizacji polityki: Wzmacnianie bazy ekonomicznej miast służącej poprawie ich konkurencyjności		
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania
Kształtowanie specjalizacji gospodarczych	Wykorzystanie potencjałów gospodarczych	Biała Podlaska <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju z wyróżniającymi się sektorami branż: logistycznej i gospodarki magazynowej oraz działalności naukowej i technicznej, w zakresie sektorów: energetycznego, lotniczego, budowlanego, medycznego, farmaceutycznego i kosmetycznego. ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce ośrodka miejskiego nowoczesnych usług biznesowych, przemysłów wysokiej techniki z zakresu inteligentnych specjalizacji regionu, działalności związanych z wiodącą specjalizacją w zakresie logistyki.
		Chełm <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju, z wyróżniającymi się sektorami: branży przemysłowej (cementowej, spożywczej), logistycznej i gospodarki magazynowej

			<p>oraz branż związanych z górnictwem węgla kamiennego.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce nowoczesnych usług biznesowych i przemysłów wysokiej techniki.
		Puławy	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju, z wyróżniającymi się sektorami: działalności naukowo-badawczej i badawczo-wdrożeniowej oraz przemysłów wysokiej techniki (farmaceutyczny, biotechnologiczny, elektroniczny i optyczny). ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce przemysłów z zakresu inteligentnych specjalizacji regionu (informatyki i automatyki, biotechnologii oraz branży farmaceutycznej, spożywczej i drzewnej), usług sektora turystyki (w tym związanych z żeglugą na Wiśle), nowoczesnych usług biznesowych, działalności związanych z logistyką.
		Zamość	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju z wyróżniającymi się sektorami: branży turystycznej, działalności naukowo-badawczej (w zakresie energetyki, informatyki, przemysłu maszynowego), budowlanym, logistycznym i gospodarki magazynowej. ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce usług sektora turystyki, nowoczesnych usług biznesowych, przemysłów średnio-wysokiej i wysokiej techniki z zakresu inteligentnych specjalizacji regionu (informatyki i automatyki oraz przemysłu maszynowego), sektora transportowo-logistycznego.
	Rozwój inteligentnych specjalizacji gospodarczych	Biała Podlaska	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (branża spożywcza, drzewna, meblarska, farmaceutyczna i kosmetyczna), medycyny i zdrowia, informatyki i automatyki (w tym branży motoryzacyjnej), sektora energetycznego (w tym sektora OZE).
		Chełm	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu z zakresu biogospodarki (przemysł spożywczy) oraz usług medycyny i zdrowia.
		Puławy	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu

			<p>w zakresie: biogospodarki (branża chemiczna, farmaceutyczna, biotechnologiczna, spożywcza, drzewna), medycyny i zdrowia, informatyki i automatyki (w tym branży elektronicznej), sektora energetycznego (w tym sektora OZE).</p>
		Zamość	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (branża spożywcza, drzewna, meblarska), medycyny i zdrowia, informatyki i automatyki (w tym branży maszynowej), sektora energetycznego (w tym sektora OZE). ✓ Wspieranie rozwoju biogospodarki w sferze rolnictwa, jej popularyzacji jako dziedziny nauki i możliwości wykorzystania w sektorze energetycznym.
Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej	Reaktywacja gospodarcza terenów i obiektów		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Przywrócenie funkcji gospodarczych terenom pokolejowym/poprzemysłowym/ powojennym. ✓ Przywrócenie funkcji usługowych niezagospodarowanym terenom i obiektom w strefach śródmiejskich i zespołach zabudowy mieszkaniowej.
	Rozwój oraz podnoszenie atrakcyjności terenów inwestycyjnych		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wyposażanie terenów inwestycyjnych w infrastrukturę techniczną oraz drogową, w tym usprawniającą ich zewnętrzną dostępność komunikacyjną. ✓ Budowa i rozwój parków przemysłowych lub przemysłowo-technologicznych wraz z infrastrukturą naukowo-badawczą. ✓ Rozszerzanie Obszarów Specjalnej Strefy Ekonomicznej. ✓ Budowa infrastruktury logistycznej i baz integracji transportu drogowego i kolejowego. ✓ Budowa drogowych układów obwodnicowych miast.
	Kształtowanie zasobu nieruchomości		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Powiększanie zasobów komunalnych nieruchomości dla rozwoju terenów inwestycyjnych. ✓ Utworzenie bazy dyspozycyjnych komunalnych i prywatnych nieruchomości dla lokalizacji przedsiębiorczości. ✓ Planowanie nowych terenów inwestycyjnych uporządkowanych własnościowo, w dostosowaniu do potrzeb rozwojowych miasta i miejskiego obszaru funkcjonalnego.
Rozwój instytucji otoczenia biznesu	Rozwój ośrodków przedsiębiorczości oferujących usługi dla małych i średnich firm oraz rozpoczynających działalność gospodarczą		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój ośrodków szkoleniowo-doradczych, punktów konsultacyjnych, inkubatorów przedsiębiorczości i innych instytucji, w tym organizacji pozarządowych, dostarczających usługi wsparcia w zakresie doradztwa, szkoleń, inkubacji, działań komercjalizacyjnych oraz oferujących nowoczesną przestrzeń coworkingową, start up itp. ✓ Budowa centrów obsługi inwestora, w tym przy udziale samorządu miasta, wspierających procesy inwestycyjne.

	Budowanie i rozwój platform współpracy dla organizacji przestrzeni gospodarczej i transferu innowacji w gospodarce	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Powołania ciał instytucjonalnych, organizacji, stowarzyszeń zrzeszających lokalnych przedsiębiorców, instytucje otoczenia biznesu, uczelnie, samorządy i inne instytucje oraz organizacje gospodarcze. ✓ Organizacja wydarzeń integrujących środowisko naukowe. ✓ Tworzenie partnerstw podmiotów działających w innowacyjnych branżach gospodarki, służących transferowi wiedzy i doświadczeń.
	Rozwój potencjału ośrodków innowacji	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zwiększanie potencjału naukowo-badawczego instytutów ośrodków akademickich. ✓ Zwiększanie potencjału naukowo-badawczego instytutów badawczo-wdrożeniowych, w tym działających przy przedsiębiorstwach.
Promocja i marketing gospodarczy	Aktywna promocja gospodarcza miasta	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Opracowanie strategii promocji gospodarczej miasta wraz z jego obszarem funkcjonalnym. ✓ Rozwijanie współpracy z krajowymi i regionalnymi instytucjami otoczenia biznesu, stowarzyszeniami i organizacjami biznesowymi, w tym Regionalnym Centrum Obsługi Inwestora dla promocji oferty terenów inwestycyjnych. ✓ Rozwijanie portalu gospodarczego promującego i zachęcającego potencjalnych inwestorów do podejmowania działań inwestycyjnych. ✓ Promocja walorów inwestycyjnych miasta i miejskiego obszaru funkcjonalnego z wykorzystaniem środków masowego przekazu oraz nowoczesnych narzędzi i nośników reklamy. ✓ Tworzenie i promocja marek produktów turystycznych opartych o potencjał kulturowy i przyrodniczy miasta i obszaru funkcjonalnego. ✓ Organizacja misji gospodarczych dla promocji potencjału gospodarczego miasta i obszaru funkcjonalnego.
	Wspieranie przedsiębiorców w zakresie promocji	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Organizacja imprez targowo-wystawienniczych dla promocji lokalnej gospodarki, w tym o zasięgu regionalnym i ponadregionalnym. ✓ Organizacja i promowanie cyklicznych wydarzeń naukowo-gospodarczych (Kongresy, Fora Gospodarcze, Konferencje, Targi itp.). ✓ Organizacja uczestnictwa w targach i misjach gospodarczych.

3. Obszar realizacji polityki: Podnoszenie atrakcyjności miast jako obszaru życia mieszkańców		
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania
Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów i obiektów	Rewitalizacja centrum miast, terenów zabytkowych i przestrzeni publicznych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja terenów starego miasta oraz terenów śródmiejskiej zabudowy mieszkaniowej. ✓ Odbudowa przestrzeni publicznych wraz z kształtowaniem centrów administracyjno-usługowych i funkcji komunikacyjnych (dworce). ✓ Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabudowy

		zabytkowej.
	Rewitalizacja terenów mieszkaniowych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja osiedli zabudowy jednorodzinnej i wielorodzinnej wraz z przestrzeniami publicznymi, terenami usług i zieleni miejskiej. ✓ Rewitalizacja terenów mieszkaniowych z przebudową i budową ciągów pieszo-rowerowych, miejsc parkingowych, kanalizacji deszczowej, oświetlenia ulicznego, termomodernizacją i remontami budynków, renowacją terenów zielonych oraz wyposażeniem w obiekty małej architektury.
Rozwój terenów rekreacji i wypoczynku	Zagospodarowanie terenów zielonych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja parków miejskich. ✓ Zagospodarowywanie odcinków dolin rzek oraz terenów błoni miejskich na cele rekreacji i wypoczynku (bulwary spacerowe itp.) ✓ Utrzymanie istniejących terenów zielonych oraz realizacja nowych terenów zielonych w przestrzeni międzyosiedlowej (skwery i place rekreacyjno-wypoczynkowe). ✓ Zagospodarowywanie terenów ogródków działkowych na ogólnodostępne tereny rekreacyjno-wypoczynkowe.
	Rozwój infrastruktury rekreacji i wypoczynku	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa infrastruktury rekreacji i wypoczynku w obszarach dolin rzecznych i parków leśnych. ✓ Budowa i modernizacje miejskich zbiorników wodnych. ✓ Budowa infrastruktury rekreacji i wypoczynku w oparciu o zbiorniki wodne i rzeki.
Kształtowanie struktur mieszkaniowych	Kształtowanie stref mieszkaniowych wyposażonych w podstawowe funkcje usługowe, tereny zieleni oraz rekreacji i wypoczynku	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Uporządkowanie i zagospodarowanie przestrzeni publicznych w osiedlach mieszkaniowych z przeznaczeniem na funkcje ogólnodostępne np. sportu, rekreacji i integracji społecznej. ✓ Planowe kształtowanie struktur mieszkaniowych z kompleksowym wyposażaniem w infrastrukturę techniczną i komunikacyjną. ✓ Planowe kształtowanie podmiejskich struktur mieszkaniowych w nawiązaniu i z uwzględnieniem powiązań infrastrukturalnych i funkcjonalnych sąsiadujących miejskich struktur przestrzennych.
	Harmonizowanie zagospodarowania z walorami środowiska kulturowego i przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ochrona i ekspozycja walorów środowiska kulturowego (historyczne centrum miasta, zespoły zabudowy zabytkowej i parkowej). ✓ Ochrona i ekstensywne wykorzystanie korytarzy ekologicznych sąsiadujących z zabudową mieszkaniową (doliny rzek, lasy, tereny otwarte).
	Realizacja koncepcji miasta zwartego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zwiększenie efektywności wykorzystania terenów już zainwestowanych – uzupełnianie zabudowy na terenach wyposażonych w infrastrukturę techniczną i drogową. ✓ Przeciwdziałanie „rozlewaniu się” miasta na tereny otwarte – przeznaczanie nowych terenów zabudowy z uwzględnieniem potrzeb i możliwości rozwoju miasta. ✓ Zachowanie równowagi w planowaniu obszarów zabudowy mieszkaniowej intensywnej (wielorodzinnej) i ekstensywnej (jednorodzinnej).
Rozwój infrastruktury	Rozwój obiektów i usług kultury i sztuki	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Przebudowy i modernizacje istniejących miejskich obiektów: domy kultury, amfiteatry, biblioteki,

społecznej		<p>mediateki, muzea itp. wraz z zagospodarowaniem terenów.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowy obiektów usług kultury i sztuki, w tym o znaczeniu ponadlokalnym. ✓ Zwiększenie oferty usług obiektów kultury i sztuki, w tym usług związanych z innowacyjnym udostępnianiem zasobów muzealnych, bibliotecznych itp. ✓ Koncentracja w centrach miast ogólnodostępnych obiektów i usług infrastruktury kulturalnej.
	Rozwój obiektów sportowych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowy ośrodków i centrów sportów wodnych, zimowych o znaczeniu ogólnomiejskim, w tym lokalizowane na obszarach podmiejskich. ✓ Przebudowy i modernizacje istniejącej infrastruktury sportowo-rekreacyjnej: hale widowiskowo-sportowe, stadiony miejskie, baseny. ✓ Budowa nowych obiektów sportowo-rekreacyjnych o znaczeniu ogólnomiejskim, w tym lokalizowane na obszarach podmiejskich.
	Rozwój obiektów i usług wsparcia społecznego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozbudowa sieci placówek wsparcia społecznego dla osób starszych, bezdomnych i niepełnosprawnych i innych zagrożonych wykluczeniem społecznym (centra aktywności, punkty wsparcia osób w kryzysie, środowiskowe domy pomocy społecznej, ośrodki interwencji kryzysowej, ośrodki dziennej i całodobowej opieki). ✓ Zwiększenie zasobów komunalnych bazy lokalowej dla potrzeb osób bezdomnych i innych zagrożonych wykluczeniem społecznym.
	Rozwój obiektów i usług oświaty	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Modernizacja infrastruktury szkolnej i przedszkolnej (w tym infrastruktury sportowej oraz bazy świetlicowej) oraz doposażenie szkół i placówek wychowania przedszkolnego w nowoczesne narzędzia dydaktyczne. ✓ Tworzenie ośrodków i centrów nauki, edukacji w oparciu o bazę naukową i technologiczną instytucji i ośrodków naukowych, celem kształcenia zainteresowań naukowych i poznawczych dzieci i młodzieży. ✓ Tworzenie na bazie istniejących publicznych instytucji i szkół nowoczesnych centrów edukacji zawodowej.
	Rozwój usług podstawowej opieki zdrowotnej oraz bezpieczeństwa publicznego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój placówek podstawowej opieki medycznej w gminach podmiejskich. ✓ Rozszerzenie działania Straży Miejskiej na obszar podmiejski.
Wdrażanie inteligentnych systemów zarządzania	Rozwój systemów zarządzania transportem miejskim	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie miejskich centrów wyposażonych w nowoczesne narzędzia zarządzania ruchem drogowym, komunikacją publiczną i integracją systemów transportu miejskiego. ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów obsługi pasażerów w komunikacji publicznej (bilet elektroniczny, elektroniczna informacja pasażerska).
	Rozwój systemów zarządzania infrastrukturą techniczną i bezpieczeństwem publicznym	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów zarządzania sieciami infrastruktury komunalnej (systemy nadzoru i telemetrii węzłów i sieci ciepłych, wodociągowych, kanalizacyjnych).

		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów zarządzania energooszczędnym oświetleniem ulicznym. ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów kontroli i zużycia energii elektrycznej oraz wody. ✓ Budowa systemów monitoringu wizyjnego.
Wdrażanie ekologicznych rozwiązań oraz technologii w transporcie, budownictwie i energetyce	Rozwój zero- i niskoemisyjnych środków transportu	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa ciągów pieszo-rowerowych, dróg i ścieżek rowerowych oraz towarzyszącej im infrastruktury rowerowej (miejsca postojowe). ✓ Wprowadzenie systemu roweru miejskiego. ✓ Wymiana taboru publicznej komunikacji miejskiej na pojazdy niskoemisyjne i elektryczne.
	Budowa węzłów przesiadkowych integrujących systemy transportu	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa infrastruktury węzłów o znaczeniu ponadlokalnym integrującego publiczny transport miejski i pozamiejski (komunikacja drogowa, komunikacja kolejowa, wypożyczalnie rowerów). ✓ Budowa infrastruktury węzłów o znaczeniu lokalnym integrujących transport miejski publiczny (drogowa komunikacja miejska, wypożyczalnie rowerów). ✓ Rozwój infrastruktury parkingowej w systemie Park&Ride.
	Rozwój niskoemisyjnej i energooszczędnej energetyki	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozbudowa miejskiej sieci ciepłowniczej. ✓ Przebudowa i modernizacja ciepłowni miejskich celem produkcji energii cieplnej w skojarzeniu z energią elektryczną, w tym z zastosowaniem niskoemisyjnych źródeł energii. ✓ Budowa miejskich instalacji odnawialnego źródła energii skojarzonych z miejskim systemem energetyki. ✓ Budowa instalacji energetyki słonecznej na budynkach mieszkaniowych jednorodzinnych oraz budynkach użyteczności publicznej. ✓ Termomodernizacje obiektów użyteczności publicznej. ✓ Dostosowanie lokalnych źródeł ciepła do produkcji energii cieplnej i elektrycznej w kogeneracji.
Integracja i wzmacnianie tożsamości lokalnej mieszkańców	Tworzenie warunków dla rozwoju organizacji non-profit i inicjatyw społecznych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Udostępnianie przestrzeni historycznej i obiektów dziedzictwa kulturowego oraz miejskich obiektów infrastruktury społecznej w celu integracji mieszkańców. ✓ Budowa społeczeństwa obywatelskiego poprzez tworzenie budżetu obywatelskiego, utworzenie stałej platformy współpracy samorządu z mieszkańcami i prowadzenia konsultacji społecznych. ✓ Włączanie organizacji pozarządowych w wykonywanie zadań własnych miasta.
	Organizowanie wydarzeń i imprez edukacyjnych i kulturalnych promujących miasto i obszar funkcjonalny i ich społeczność.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Organizacja ogólnodostępnych wydarzeń i imprez popularno-naukowych z wykorzystaniem potencjału naukowego i akademickiego miasta. ✓ Organizowanie ogólnodostępnych wydarzeń, imprez rozrywkowych i wizerunkowych wykorzystujących potencjał kulturowy miasta i miejskiego obszaru funkcjonalnego.

9.3. Pakiet działań dla ośrodków miejskich lokalnych pełniących ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego rekomendowanych do wzmocnienia i rozwoju funkcji subregionalnych: Biłgoraj, Janów Lubelski, Kraśnik, Łuków, Włodawa, Hrubieszów

4. Obszar realizacji polityki: Rozwój zewnętrznych funkcji miast wynikający z roli poszczególnych ośrodków miejskich województwa w obsłudze regionu			
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania	
Rozwój związków funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi	Budowa powiązań i rozwijanie współpracy z innymi miastami w ramach obszarów funkcjonalnych wskazanych w PZPWL	Biłgoraj	<u>roztoczańsko-puszczański obszar funkcjonalny</u> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych oraz promocja potencjału turystycznego obszaru
		Hrubieszów	<u>nadbużański obszar funkcjonalny</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszarów, zagospodarowanie turystyczne doliny rzeki Bug <u>obszar funkcjonalny rozwoju gospodarki żywnościowej (produkcji roślinnej)</u> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie
		Janów Lubelski	<u>roztoczańsko-puszczański obszar funkcjonalny</u> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych oraz promocja potencjału turystycznego obszaru
		Kraśnik	<u>roztoczańsko-puszczański obszar funkcjonalny</u> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych oraz promocja potencjału turystycznego obszaru <u>obszar funkcjonalny rozwoju gospodarki żywnościowej (produkcji roślinnej)</u> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie

		Łuków	<u>obszar funkcjonalny gospodarki hodowlanej</u> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, rynku handlu rolnego, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie
		Włodawa	<u>obszar funkcjonalny Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz – Krzna</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszarów, zagospodarowanie turystyczne doliny rzeki Bug, rozwój energetyki odnawialnej w przemyśle rolno-spożywczym, w rolnictwie oraz z zakresu fotowoltaiki <u>nadbużański obszar funkcjonalny</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszarów, zagospodarowanie turystyczne doliny rzeki Bug, rozwój energetyki odnawialnej w przemyśle rolno-spożywczym, w rolnictwie oraz z zakresu fotowoltaiki
Rozwój funkcji transgranicznych	Budowa i rozwijanie powiązań transgranicznych oraz współpraca z miastami z wschodniej granicy UE		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Przywracanie transgranicznych połączeń komunikacyjnych drogowych i kolejowych wraz z realizacją nowych przejść granicznych drogowo-kolejowych. ✓ Realizacja wspólnych projektów infrastrukturalnych oraz przedsięwzięć społeczno-gospodarczych. ✓ Organizacja wydarzeń służących nawiązywaniu kontaktów biznesowych przez przedsiębiorców oraz rozwojowi turystyki transgranicznej. ✓ Rozwój integracji działań, wraz z budową zintegrowanego centrum zarządzania kryzysowego, przygranicznych służb ratowniczych (państwowych i ochotniczych) w Polsce, na Białorusi i Ukrainie.
Rozwój usług ponadlokalnych	Rozwijanie usług publicznych: ochrony zdrowia, usług kultury, usług edukacji, w tym wyższego szkolnictwa zawodowego		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój instytucji kultury o randze ponadlokalnej: muzea, biblioteki, centra kultury. ✓ Rozwój i dostosowanie istniejącej infrastruktury szkolnictwa zawodowego, w tym wyższego, do potrzeb rynku pracy. ✓ Zwiększenie jakości i dostępności świadczeń udzielanych przez publiczne placówki szpitalne. ✓ Rozbudowa systemów teleinformatycznych w placówkach publicznych na potrzeby świadczenia e-usług.
	Rozwijanie usług z zakresu aktywizacji zawodowej mieszkańców		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa centrów aktywizacji zawodowej mieszkańców (organizacja szkoleń, pośrednictwo pracy) współpracujących z przedsiębiorcami w zakresie poszukiwania i przygotowywania zawodowego pracowników, wynikających z potrzeb rynku pracy.
Integrowanie rozwoju	Kształtowanie polityki rozwoju		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Planowanie przestrzenne: opracowanie koncepcji zagospodarowania przestrzennego miejskich obszarów

w miejskim obszarze funkcjonalnym		<p>funkcjonalnych.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Programowanie rozwoju społeczno-gospodarczego: opracowanie strategii rozwoju miejskich obszarów funkcjonalnych i innych programów dotyczących rozwoju i promocji gospodarczej obszaru funkcjonalnego, w tym promocji turystycznej, programów ochrony zasobów i jakości środowiska oraz z zakresu oferty edukacyjno-kulturowej.
	Rozwijanie systemów infrastruktury technicznej i transportu	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój w mieście i gminach podmiejskich zintegrowanych systemów sieci infrastruktury komunalnej. ✓ Rozwój transportu zbiorowego (drogowego i kolejowego) na obszarze miasta i gmin podmiejskich wraz z budową węzłów, integrujących różne środki transportu. ✓ Integracja rozwoju sieci drogowej miasta i gmin podmiejskich wraz z układem dróg obwodnicowych oraz infrastruktury komunikacji rowerowej poprawiającej dostępność komunikacyjną do miasta.

2. Obszar realizacji polityki: Wzmacnianie bazy ekonomicznej miast służącej poprawie ich konkurencyjności		
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania
Kształtowanie specjalizacji gospodarczych	Wykorzystanie potencjałów gospodarczych	<p>Biłgoraj</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju z wyróżniającymi się branżami sektora przemysłowego (głównie spożywczej i meblarskiej). ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce roli przemysłów średnio-wysokiej i wysokiej techniki oraz roli sektora usługowego, w szczególności turystyki.
		<p>Hrubieszów</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju z wyróżniającymi się sektorem transportu i logistyki oraz branżami przetwórstwa spożywczego oraz handlu transgranicznego. ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce sektora usługowego z zakresu: usług obsługi turystyki oraz usług związanych z sektorem OZE.
		<p>Janów Lubelski</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju z wyróżniającym się sektorem przemysłowym oraz branżą obsługi turystyki. ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce sektora usługowego z zakresu usług informatyki i logistyki, przemysłów wysokiej i średnio-wysokiej techniki oraz branży spożywczej i drzewnej.

		Kraśnik	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju z wyróżniającym się sektorem przemysłowym, w tym przemyśle spożywczym. ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce rolni przemysłów wysokiej techniki oraz usług z zakresu obsługi turystyki.
		Łuków	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju z wyróżniającym się sektorem przemysłowym. ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce rolni przemysłów średnio – wysokiej i wysokiej techniki oraz sektora usługowego z zakresu logistyki oraz obsługi turystyki i rolnictwa.
		Włodawa	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka z wyróżniającą się branżą turystyki oraz przetwórstwa drzewnego. ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce rolni sektora usługowego z zakresu transportu i logistyki oraz przetwórstwa spożywczego na bazie rolnictwa ekologicznego.
	Rozwój inteligentnych specjalizacji gospodarczych	Biłgoraj	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (branża drzewna, meblarska, spożywcza), informatyki i automatyki (branża maszynowa, elektroniczna), energetyki niskoemisyjnej, zwłaszcza sektora OZE.
		Hrubieszów	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (przemysł spożywczy i drzewny), energetyki niskoemisyjnej, zwłaszcza sektora OZE.
		Janów Lubelski	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (branża spożywcza, drzewna), informatyki i automatyki (branża informatyczna, maszynowa), medycyny i zdrowia, energetyki niskoemisyjnej, zwłaszcza sektora OZE.
		Kraśnik	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (branża spożywcza, drzewna, chemiczna), informatyki i automatyki (branża maszynowa, lotnicza i elektroniczna).

		Łuków	✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (branża spożywcza, drzewna), informatyki i automatyki (branża informatyczna, maszynowa), sektora OZE.
		Włodawa	✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (przemysł spożywczy, drzewny, meblarski), medycyny i zdrowia, energetyki niskoemisyjnej, zwłaszcza sektora OZE.
Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej	Reaktywacja gospodarcza terenów i obiektów		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Przywrócenie funkcji gospodarczych terenom poprzemysłowym/powojskowym. ✓ Włączanie terenów poprzemysłowych do specjalnej strefy ekonomicznej.
	Rozwój oraz podnoszenie atrakcyjności terenów inwestycyjnych		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wyposażanie terenów inwestycyjnych w infrastrukturę techniczną oraz drogową, w tym usprawniającą ich zewnętrzną dostępność komunikacyjną oraz dostosowywanie ich do potrzeb potencjalnych inwestorów. ✓ Obejmowanie terenów inwestycyjnych statusem specjalnych stref ekonomicznych. ✓ Budowa i rozwój parków technologicznych. ✓ Budowa infrastruktury logistycznej i baz integracji transportu drogowego i kolejowego m.in. na potrzeby transkontynentalnych przewozów towarowych i pasażerskich. ✓ Lokalizacja terenów inwestycyjnych na obszarach o dobrej dostępności do zewnętrznych połączeń komunikacyjnych. ✓ Modernizacja oraz budowa przesyłowych linii elektroenergetycznych i gazowych. ✓ Podnoszenie estetyki centrów miast wraz z podniesieniem jakości infrastruktury technicznej i drogowej dla koncentracji funkcji usługowych.
	Tworzenie warunków dla rozwoju turystyki		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój i wykorzystanie miejskiej infrastruktury sportu i rekreacji dla potrzeb usług turystyki. ✓ Budowa infrastruktury technicznej i drogowej umożliwiającej rozwój zagospodarowania turystycznego zbiorników wodnych oraz rzek. ✓ Rozbudowa infrastruktury turystycznej służącej udostępnieniu na cele turystyczne terenów atrakcyjnych przyrodniczo (ścieżki rowerowe, infrastruktura pieszo-rowerowa i inna towarzysząca). ✓ Tworzenie i promowanie produktów turystycznych o znaczeniu ponadlokalnym, w tym produktów wykorzystujących walory przyrodnicze obszaru funkcjonalnego. ✓ Realizacja infrastruktury i poprawa estetyki centrów miast dla rozwoju usług turystyki oraz porządkowanie przestrzeni wykorzystywanej turystycznie. ✓ Stworzenie w obszarze funkcjonalnym zintegrowanego systemu informacji turystycznej.

		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Realizacja projektów wymiany wiedzy i doświadczeń w obszarach dotyczących rozwoju turystyki na poziomie regionu i ponadregionalnym.
	Kształtowanie zasobu nieruchomości	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Powiększanie zasobów komunalnych nieruchomości dla rozwoju terenów inwestycyjnych. ✓ Utworzenie bazy dyspozycyjnych komunalnych i prywatnych nieruchomości dla lokalizacji przedsiębiorczości. ✓ Planowanie nowych terenów inwestycyjnych uporządkowanych własnościowo, w dostosowaniu do potrzeb rozwojowych miasta.
Rozwój instytucji otoczenia biznesu	Rozwój ośrodków przedsiębiorczości oferujących usługi dla małych i średnich firm oraz rozpoczynających działalność gospodarczą	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój ośrodków szkoleniowo-doradczych, punktów konsultacyjnych, inkubatorów przedsiębiorczości i innych instytucji, w tym organizacji pozarządowych, dostarczających usługi wsparcia w zakresie doradztwa, szkoleń, inkubacji, działań komercjalizacyjnych oraz oferujących nowoczesną przestrzeń coworkingową, start up itp. ✓ Rozbudowa infrastruktury teleinformatycznej dla rozwoju wysokiej jakości usług ośrodków otoczenia biznesu. ✓ Rozwój usług ośrodków otoczenia biznesu dla wspierania przedsiębiorczości społecznej (idea spółdzielni).
	Budowanie i rozwój platform współpracy dla organizacji przestrzeni gospodarczej i transferu innowacji w gospodarce	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Powołania ciał instytucjonalnych, organizacji, stowarzyszeń zrzeszających lokalnych przedsiębiorców, instytucje otoczenia biznesu, uczelnie, samorządy i inne instytucje oraz organizacje gospodarcze. ✓ Tworzenie partnerstw podmiotów działających w sektorze produkcji i przetwarzania produktów rolnych i leśnych oraz w innowacyjnych branżach gospodarki, służących transferowi wiedzy i doświadczeń. ✓ Wspieranie tworzenia klastrów branżowych. ✓ Budowa partnerstw podmiotów prywatnych z samorządem miasta dla realizacji przedsięwzięć gospodarczych. ✓ Organizacja wydarzeń informacyjno-szkoleniowych inicjujących współpracę i integrujących przedsiębiorców.
	Rozwój potencjału ośrodków innowacji	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zwiększanie potencjału naukowo-badawczego jednostek badawczo-wdrożeniowych działających przy przedsiębiorstwach. ✓ Wspieranie kluczowych w skali miasta przedsiębiorstw angażujących się w prace naukowo-badawcze. ✓ Utworzenie parku przemysłowego, przemysłowo-technologicznego, bądź technologicznego.
Promocja i marketing gospodarczy	Aktywna promocja gospodarcza miasta i miejskiego obszaru funkcjonalnego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwijanie współpracy z krajowymi i regionalnymi instytucjami otoczenia biznesu, stowarzyszeniami i organizacjami biznesowymi, w tym Regionalnym Centrum Obsługi Inwestora, dla promocji oferty terenów inwestycyjnych. ✓ Promocja walorów inwestycyjnych miasta i gmin wiejskich MOF z wykorzystaniem środków masowego przekazu oraz nowoczesnych narzędzi i nośników reklamy. ✓ Udział samorządu w targach i wystawach, w tym branżowych, celem promocji potencjału gospodarczego

		<p>miasta.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie i promocja marek produktów turystycznych opartych o potencjał kulturowy i przyrodniczy miasta i jego otoczenia. ✓ Organizacja misji gospodarczych dla promocji potencjału gospodarczego miasta. ✓ Rozwijanie portalu gospodarczego promującego i zachęcającego potencjalnych inwestorów do podejmowania działań inwestycyjnych. ✓ Tworzenie wspólnych ofert inwestycyjnych MOF.
	Wspieranie przedsiębiorców w zakresie promocji	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Organizacja imprez targowo-wystawienniczych dla promocji lokalnej gospodarki, w tym o zasięgu regionalnym i ponadregionalnym. ✓ Organizacja i promowanie cyklicznych wydarzeń naukowo-gospodarczych (Kongresy, Fora Gospodarcze, Konferencje, Targi itp.). ✓ Organizacja dla przedsiębiorców wyjazdów na misje gospodarcze, targi i wystawy.

3. Obszar realizacji polityki: Podnoszenie atrakcyjności miast jako obszaru życia mieszkańców		
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania
Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów i obiektów	Rewitalizacja i rewaloryzacja centrum miast, terenów zabytkowych i przestrzeni publicznych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja terenów starego miasta oraz terenów śródmiejskiej zabudowy mieszkaniowo-usługowej. ✓ Odbudowa/rewitalizacja przestrzeni publicznych wraz z kształtowaniem centrów administracyjno-usługowych i funkcji komunikacyjnych (dworce). ✓ Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabudowy zabytkowej, w tym z nadaniem im nowych funkcji.
	Rewitalizacja terenów mieszkaniowych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja osiedli zabudowy jednorodzinnej i wielorodzinnej wraz z przestrzeniami publicznymi, terenami usług i zieleni miejskiej. ✓ Rewitalizacja terenów mieszkaniowych z przebudową i budową ciągów pieszo-rowerowych, miejsc parkingowych, kanalizacji deszczowej, oświetlenia ulicznego, termomodernizacją i remontami budynków, renowacją terenów zielonych oraz wyposażeniem w obiekty małej architektury.
Rozwój terenów rekreacji i wypoczynku	Zagospodarowanie terenów zielonych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja terenów zieleni i parków miejskich. ✓ Adaptacja terenów zieleni miejskiej i na potrzeby rekreacyjno-wypoczynkowe. ✓ Zagospodarowywanie odcinków dolin rzek oraz terenów błoni miejskich na cele rekreacji i wypoczynku (promenady, bulwary spacerowe itp.). ✓ Utrzymanie istniejących terenów zielonych oraz realizacja nowych terenów zielonych w przestrzeniach międzyosiedlowych (skwery i place rekreacyjno-wypoczynkowe).

	Rozwój infrastruktury rekreacji i wypoczynku	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa infrastruktury rekreacji i wypoczynku w obszarach dolin rzecznych i parków leśnych (np. ścieżki rowerowe, siłownie zewnętrzne itp.). ✓ Budowa infrastruktury rekreacji i wypoczynku w oparciu o miejskie zbiorniki wodne i rzeki. ✓ Rozwój infrastruktury rowerowej i pieszo-rowerowej na terenie miasta, w tym zapewniającej powiązanie miasta z podmiejskimi obszarami rekreacji i wypoczynku oraz z zewnętrzną siecią tras rowerowych. ✓ Odbudowa infrastruktury niewykorzystywanej gospodarczo (np. dawna kolej wąskotorowa) wraz z dostosowaniem jej do celów rekreacyjno-wypoczynkowych. ✓ Budowa nowych obiektów rekreacyjnych (amfiteatr).
Kształtowanie struktur mieszkaniowych	Kształtowanie stref mieszkaniowych wyposażonych w podstawowe funkcje usługowe, tereny zieleni oraz rekreacji i wypoczynku	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Uporządkowanie i zagospodarowanie przestrzeni miejskiej w osiedlach mieszkaniowych z przeznaczeniem na funkcje ogólnodostępne np. sportu, rekreacji i integracji społecznej. ✓ Planowe kształtowanie nowych struktur mieszkaniowych z kompleksowym wyposażaniem w infrastrukturę techniczną, komunikacyjną, strefy rekreacyjno-wypoczynkowe oraz usługowe. ✓ Przeznaczanie terenów umożliwiających rozwój zorganizowanych przestrzeni mieszkaniowych spółdzielni mieszkaniowych i innych podmiotów realizujących budownictwo wielorodzinne. ✓ Kształtowanie struktur przestrzennych z zachowaniem zasad ładu przestrzennego i poprawy estetyki miejsca zamieszkania.
	Harmonizowanie zagospodarowania z walorami środowiska kulturowego i przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ochrona i ekspozycja walorów środowiska kulturowego (historyczne centrum miasta, zespoły zabudowy zabytkowej i parkowej). ✓ Ochrona i ekstensywne wykorzystanie oraz renaturyzacja korytarzy ekologicznych sąsiadujących z zabudową mieszkaniową (doliny rzek, lasy, tereny otwarte), w tym mające na celu zwiększenie naturalnej retencji. ✓ Planowanie infrastruktury technicznej w sposób niewpływający na pogorszenie atrakcyjności krajobrazu miejskiego, w szczególności w centrach miast (np. kablowanie linii elektroenergetycznych, maskowanie anten telefonii komórkowej i radiowo-telewizyjnych).
	Realizacja koncepcji miasta zwartego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zwiększenie efektywności wykorzystania terenów już zainwestowanych – uzupełnianie zabudowy na terenach wyposażonych w infrastrukturę techniczną i drogową. ✓ Przeciwdziałanie „rozlewaniu się” miasta na tereny otwarte – przeznaczanie nowych terenów zabudowy z uwzględnieniem potrzeb i możliwości rozwoju miasta. ✓ Zachowanie równowagi w planowaniu obszarów zabudowy mieszkaniowej intensywnej (wielorodzinnej) i ekstensywnej (jednorodzinnej).

Rozwój infrastruktury społecznej	Rozwój obiektów i usług kultury i sztuki	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój istniejących miejskich obiektów: domy kultury, amfiteatry, biblioteki, mediateki, muzea, wraz z zagospodarowaniem terenów otoczenia. ✓ Budowa obiektów usług kultury i sztuki, w tym o znaczeniu ponadlokalnym np. muzea interaktywne. ✓ Zwiększenie oferty usług obiektów kultury i sztuki, w tym usług związanych z innowacyjnym udostępnianiem zasobów muzealnych, bibliotecznych itp. ✓ Koncentracja w centrach miast ogólnodostępnych obiektów i usług infrastruktury kulturowej. ✓ Przystosowanie niewykorzystywanych obiektów na cele kulturowo-społeczne np. biblioteki, mediateki, centra kreatywności i warsztaty dla mieszkańców.
	Rozwój obiektów sportowych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Utrzymanie i modernizacje istniejącej infrastruktury sportowo-rekreacyjnej: hale widowiskowo-sportowe, stadiony miejskie, boiska, baseny. ✓ Budowa nowych obiektów sportowo-rekreacyjnych (boiska, bieżnie, baseny, sztuczne lodowiska, hale sportowo-widowiskowe, korty tenisowe, skateparki, strzelnice sportowe itp.). ✓ Budowa centrów rehabilitacyjno – sportowych. ✓ Tworzenie centrów sportów wodnych, zimowych, motorowych i samochodowych, w oparciu o istniejącą infrastrukturę.
	Rozwój obiektów i usług wsparcia społecznego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozbudowa sieci placówek wsparcia społecznego dla osób starszych, bezdomnych i niepełnosprawnych oraz innych zagrożonych wykluczeniem społecznym (centra aktywności, punkty wsparcia osób w kryzysie, środowiskowe domy pomocy społecznej, ośrodki interwencji kryzysowej, ośrodki dziennej i całodobowej opieki itp.). ✓ Rozwój budownictwa socjalnego, w tym zagospodarowywanie niewykorzystywanych obiektów publicznych na potrzeby budownictwa socjalnego. ✓ Wdrażanie kompleksowych programów rozwoju aktywności społecznej i zawodowej dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. ✓ Rozwój usług o charakterze opiekuńczym i zdrowotnym, w tym z zakresu rehabilitacji leczniczej, świadczeń pielęgnacyjnych i opiekuńczych, ambulatoryjnej opieki specjalistycznej, adresowanych do osób starszych i niepełnosprawnych (niesamodzielnych).
	Rozwój obiektów i usług oświaty i edukacji	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Modernizacja infrastruktury szkolnej i przedszkolnej (w tym infrastruktury sportowej oraz bazy świetlicowej), doposażenie szkół i placówek wychowania przedszkolnego w nowoczesne narzędzia dydaktyczne. ✓ Tworzenie i udostępnianie cyfrowych zasobów edukacji. ✓ Rozwój sieci obiektów żłobków i przedszkoli. ✓ Dostosowywanie treści kształcenia do potrzeb lokalnej gospodarki i rynku pracy oraz rozwój kształcenia zawodowego ustawicznego i jego integracja z tradycyjnym systemem edukacyjnym.

	Rozwój usług podstawowej opieki zdrowotnej		✓ Rozwój placówek podstawowej opieki medycznej w gminach podmiejskich przyczyniający się do poprawy jakości i dostępności do usług medycznych.
Wdrażanie inteligentnych systemów zarządzania	Rozwój systemów zarządzania transportem miejskim	Kraśnik Łuków Biłgoraj	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie miejskich centrów wyposażonych w nowoczesne narzędzia zarządzania ruchem drogowym, komunikacją publiczną i integracją systemów transportu miejskiego. ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów obsługi pasażerów w komunikacji publicznej (bilet elektroniczny, elektroniczna informacja pasażerska).
	Rozwój systemów zarządzania infrastrukturą techniczną i bezpieczeństwem publicznym		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów zarządzania sieciami infrastruktury komunalnej (systemy nadzoru i telemetrii węzłów i sieci ciepłych, wodociągowych, kanalizacyjnych). ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów zarządzania energooszczędnym oświetleniem ulicznym. ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów kontroli zużycia energii elektrycznej oraz wody. ✓ Budowa systemów monitoringu wizyjnego. ✓ Rozwój systemów monitoringu stanu środowiska (w tym jakości wody i oczyszczonych ścieków), prognozowania zagrożeń środowiskowych, wczesnego ostrzegania w sytuacjach nagłego wystąpienia zjawisk katastrofalnych i poważnych awarii oraz usuwania ich skutków.
	Tworzenie informatycznych baz danych o zasobach miasta i ich przetwarzanie		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie i rozwój cyfrowych baz zasobów miasta z zakresu mienia i nieruchomości, gospodarki przestrzennej, kultury, edukacji, turystyki, ochrony zdrowia itp. ✓ Budowa miejskiej infrastruktury informacji przestrzennej i jej integracja z infrastrukturą krajową i regionalną. ✓ Wdrażanie w administracji nowoczesnych systemów informatycznych dla efektywnego zarządzania zasobami miasta.
Wdrażanie ekologicznych rozwiązań oraz technologii w transporcie, budownictwie i energetyce	Rozwój zero- i niskoemisyjnych środków transportu	Kraśnik Łuków Biłgoraj	✓ Zakup i wymiana taboru publicznej komunikacji miejskiej na pojazdy niskoemisyjne i elektryczne.
	Budowa węzłów przesiadkowych integrujących systemy transportu		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa ciągów pieszo-rowerowych, dróg i ścieżek rowerowych oraz towarzyszącej im infrastruktury rowerowej (miejsca postojowe). ✓ Ograniczanie dostępu centralnych stref miasta dla ruchu samochodowego.
		Kraśnik Łuków Biłgoraj Hrubieszów Włodawa	✓ Budowa infrastruktury węzłów o znaczeniu lokalnym i ponadlokalnym integrujących publiczny transport drogowy i kolejowy oraz transport rowerowy.
		Janów Lubelski	✓ Budowa infrastruktury węzłów przesiadkowych o znaczeniu ponadlokalnym integrujących transport drogowy, w tym rowerowy.

	Rozwój energetyki niskoemisyjnej i poprawa efektywności energetycznej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozbudowa miejskiej sieci ciepłowniczej i sieci gazowych oraz ich racjonalne wykorzystanie. ✓ Wymiana źródeł ciepła na źródła energooszczędne połączona ze zmianą nośników energii na niskoemisyjne (gaz, biomasa) w budynkach mieszkalnych i użyteczności publicznej. ✓ Budowa instalacji energetyki słonecznej na budynkach mieszkalnych oraz budynkach użyteczności publicznej. ✓ Budowa instalacji pomp ciepła dla zaopatrzenia w ciepło budynków mieszkalnych i użyteczności publicznej. ✓ Przebudowa i modernizacja ciepłowni miejskich celem produkcji energii cieplnej w skojarzeniu z energią elektryczną, w tym z zastosowaniem niskoemisyjnych źródeł energii. ✓ Wdrażanie systemów monitorowania zanieczyszczeń powietrza. ✓ Modernizacja i wymiana oświetlenia ulicznego na energooszczędne (oświetlenie LED, hybrydowe). ✓ Zmniejszenie zużycia energii w budynkach użyteczności publicznej poprzez termomodernizacje budynków, modernizacje lub wymianę źródeł ciepła, systemów grzewczych, wentylacyjnych i klimatyzacyjnych, wymianę oświetlenia itp.
Integracja i wzmacnianie tożsamości lokalnej mieszkańców	Tworzenie warunków dla rozwoju organizacji non-profit i inicjatyw społecznych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Udostępnianie przestrzeni historycznej i obiektów dziedzictwa kulturowego oraz miejskich obiektów infrastruktury społecznej w celu integracji społecznej mieszkańców. ✓ Budowa społeczeństwa obywatelskiego poprzez tworzenie budżetu obywatelskiego, utworzenie stałej platformy współpracy samorządu z mieszkańcami i prowadzenia konsultacji społecznych. ✓ Włączanie organizacji pozarządowych w wykonywanie zadań własnych miasta. ✓ Tworzenie ciał o charakterze konsultacyjnym dla organów miasta, zrzeszających różne grupy mieszkańców (młodzieżowa rada miasta, rada seniorów itp.). ✓ Budowa centrów integracji społecznej, zakładów aktywności zawodowej. ✓ Aktywowanie mieszkańców do działalności społecznej poprzez działania doradcze i szkoleniowe. ✓ Budowie platform integracji społecznej mieszkańców z wykorzystywaniem narzędzi cyfrowych (e-integracja). ✓ Wspieranie uczestnictwa zespołów artystycznych z obszaru MOF w imprezach i wydarzeniach ponadgminnych. ✓ Wspieranie tworzenia klubów sportowych i stowarzyszeń artystycznych.
	Organizowanie wydarzeń i imprez edukacyjnych i kulturalnych promujących miasto, MOF i jego społeczność.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Organizowanie ogólnodostępnych wydarzeń, imprez rozrywkowych i wizerunkowych wykorzystujących potencjał kulturowy miasta/MOF. ✓ Organizacja wydarzeń i imprez podtrzymujących tradycje kulturowe i historyczne miasta/MOF, wpływające na aktywizację społeczną i zawodową mieszkańców.

9.4. Pakiet działań dla ośrodków miejskich lokalnych pełniących ważną funkcję sektora publicznego: Krasnystaw, Lubartów, Łęczna, Międzyrzec Podlaski, Opole Lubelskie, Parczew, Radzyń Podlaski, Ryki, Tomaszów Lubelski

1. Obszar realizacji polityki: Rozwój zewnętrznych funkcji miast wynikający z roli poszczególnych ośrodków miejskich województwa w obsłudze regionu		
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania
Rozwój związków funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi	Budowa powiązań i rozwijanie współpracy z innymi miastami w ramach obszarów funkcjonalnych wskazanych w PZPWL	Krasnystaw <u>obszar funkcjonalny rozwoju gospodarki żywnościowej (produkcji roślinnej)</u> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie <u>obszar funkcjonalny Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz – Krzna</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, zagospodarowanie turystyczne doliny rzeki Wieprz, rozwój energetyki odnawialnej w przemyśle rolno-spożywczym, w rolnictwie oraz z zakresu fotowoltaiki
		Lubartów <u>obszar funkcjonalny Dolny Wieprz</u> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych, zagospodarowanie turystyczne doliny rzeki Wieprz, promocja potencjału turystycznego obszaru
		Łęczna <u>górnico-energetyczny obszar funkcjonalny</u> ✓ planowanie strategiczne, zagospodarowanie przestrzenne, nauka i badania oraz szkolnictwo zawodowe <u>obszar funkcjonalny Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz – Krzna</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, zagospodarowanie turystyczne doliny rzeki Wieprz, rozwój energetyki odnawialnej w przemyśle rolno-spożywczym, w rolnictwie oraz z zakresu fotowoltaiki

		<p>Międzyrzec Podlaski</p> <p><u>obszar funkcjonalny gospodarki hodowlanej</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, rynku handlu rolnego, ✓ ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie <p><u>obszar funkcjonalny Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz – Krzna</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, zagospodarowanie turystyczne doliny rzeki Krzna, rozwój energetyki odnawialnej w przemyśle rolno-spożywczym, w rolnictwie oraz z zakresu fotowoltaiki
		<p>Opole Lubelskie</p> <p><u>obszar funkcjonalny Powiśle</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru, rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie
		<p>Parczew</p> <p><u>obszar funkcjonalny gospodarki hodowlanej</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, rynku handlu rolnego, ✓ ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie <p><u>obszar funkcjonalny Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz – Krzna</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru, rozwój energetyki odnawialnej w przemyśle rolno-spożywczym, w rolnictwie oraz z zakresu fotowoltaiki
		<p>Radzyń Podlaski</p> <p><u>obszar funkcjonalny gospodarki hodowlanej</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, rynku handlu rolnego, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie <p><u>obszar funkcjonalny Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz – Krzna</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru, rozwój energetyki odnawialnej w przemyśle rolno-spożywczym, w rolnictwie oraz z zakresu fotowoltaiki
		<p>Ryki</p> <p><u>obszar funkcjonalny Dolny Wieprz</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych, promocja potencjału turystycznego

			obszaru
		Tomaszów Lubelski	<u>roztoczański-puszczański obszar funkcjonalny</u> <ul style="list-style-type: none"> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych oraz promocja potencjału turystycznego obszaru
	Współpraca transgraniczna z miastami z za wschodniej granicy UE		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój transgranicznych połączeń komunikacyjnych drogowych i kolejowych wraz z rozwojem infrastruktury granicznej i usług obsługi granicy m.in. dla usprawnienia ruchu turystycznego po obu stronach granicy. ✓ Realizacja wspólnych projektów infrastrukturalnych oraz przedsięwzięć społeczno-gospodarczych. ✓ Rozwój transgranicznej współpracy sieciowej ukierunkowanej na wymianę doświadczeń i transfer wiedzy w zakresie rozwoju gospodarczego.
	Budowa powiązań i rozwijanie współpracy miast w układach poza obszarami funkcjonalnymi		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Współpraca miast z ośrodkami miejskimi województwa lubelskiego oraz województw sąsiednich w zakresie rozwijania ponadlokalnych usług publicznych i powiązań komunikacyjnych. ✓ Realizacja inicjatyw współpracy gospodarczej z miastami partnerskimi. ✓ Współpraca gospodarcza w ramach klastrów, stowarzyszeń i innych form organizacyjnych zrzeszających grupy producentów, przedsiębiorców poszczególnych branż gospodarki dla wzmacniania marek i promocji produktów ponadlokalnych, w tym turystycznych. ✓ Współpraca na płaszczyźnie turystyczno-promocyjnej miast leżących na regionalnych i ponadregionalnych szlakach turystycznych, w tym w zakresie wspierania działalności organizacji turystycznych zajmujących się ich rozwojem i promocją. ✓ Budowanie relacji z ośrodkami subregionalnymi w zakresie wymiany młodzieży, oferty usług sportowych i edukacyjnych.
Rozwój usług ponadlokalnych	Rozwijanie usług publicznych: ochrony zdrowia, kultury, szkolnictwa średniego, w tym zawodowego, bezpieczeństwa publicznego oraz sportu		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój instytucji kultury o randze ponadlokalnej: muzea, biblioteki, centra kultury. ✓ Rozwój i dostosowanie bazy szkolnictwa zawodowego do potrzeb rynku pracy. ✓ Zwiększenie jakości i dostępności świadczeń oraz rozwój oferty specjalistycznych usług w placówkach szpitalnych. ✓ Rozwój sieci szpitalnych oddziałów ratunkowych i infrastruktury z nią związanej. ✓ Budowa infrastruktury sportowej, w tym budowa i rozwój regionalnych ośrodków sportów. ✓ Rozwój usług rekreacyjno – sportowych oraz z zakresu turystyki aktywnej.
Integrowanie rozwoju w Lubelskim Obszarze Metropolitalnym	Kształtowanie polityki rozwoju	Lubartów Łęczna	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Planowanie przestrzenne: opracowanie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego. ✓ Programowanie rozwoju społeczno-gospodarczego: opracowanie strategii

			rozwoju Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego i innych programów dotyczących rozwoju i promocji gospodarczej LOM-u.
	Rozwijanie systemów transportu	Lubartów Łączna	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Modernizacja i przebudowa infrastruktury transportu drogowego i kolejowego. ✓ Budowa i organizacja metropolitalnego transportu publicznego drogowego i kolejowego dla zwiększenia dostępności mieszkańców miast do ośrodka metropolitalnego.
Integrowanie rozwoju z obszarami podmiejskimi	Powiązanie komunikacyjne miasta z obszarem jego oddziaływania		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój sieci dróg publicznych i poprawa ich stanu w układzie komunikacyjnym wiążącym miasto z terenem oddziaływania miasta (przestrzenią wiejską). ✓ Zwiększenie dostępności i poprawa świadczenia usług komunikacji zbiorowej na terenach podmiejskich.

2. Obszar realizacji polityki: Wzmacnianie bazy ekonomicznej miast służącej poprawie ich konkurencyjności			
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania	
Kształtowanie specjalizacji gospodarczych	Wykorzystanie potencjałów gospodarczych	Krasnystaw	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju z wyróżniającymi się branżami przemysłowymi (branża spożywcza, ceramiczna, drewna). ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce usług sektora usługowego, w tym usług turystyki.
		Lubartów	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju z wyróżniającymi się branżami przemysłowymi. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, w tym usług branży transportowo-logistycznej, usług turystyki, nowoczesnych usług biznesowych i branży budowlanej oraz przetwórstwa spożywczego.
		Łączna	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju z wyróżniającą się funkcją specjalistycznych usług ochrony zdrowia. ✓ Zwiększanie w gospodarce ponadlokalnych funkcji usługowych, w tym usług turystyki, usług związanych z sektorem OZE, przemysłów wysokiej techniki oraz przetwórstwa spożywczego.

		Międzyrzec Podlaski <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju z wyróżniającą się funkcją transportowo-logistyczną. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, w tym usług turystyki oraz przemysłów średnio-wysokiej techniki.
		Opole Lubelskie <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju z wyróżniającą się specjalizacją przemysłową w zakresie przetwórstwa spożywczego, w tym owocowo-warzywnego. ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce ponadlokalnych funkcji usługowych, w tym usług turystyki oraz usług związanych z sektorem OZE.
		Parczew <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka z wyróżniającymi się branżami przemysłowymi. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, w tym usług turystyki, usług związanych z sektorem OZE oraz branży przetwórstwa spożywczego.
		Radzyń Podlaski <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka z wyróżniającymi się branżami przemysłowymi (spożywczą, maszynową oraz medyczną). ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, w tym usług obsługi turystyki, usług biznesowych, a także przemysłów średnio-wysokiej techniki.
		Ryki <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju. ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce roli sektora usługowego, w tym usług turystyki, usług biznesowych, usług związanych z sektorem OZE oraz przemysłów średnio-wysokiej techniki.
		Tomaszów Lubelski <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wielofunkcyjnego ośrodka rozwoju z wyróżniającymi się branżami przemysłowymi (budowlana i maszynowa), usług obsługi turystyki. ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce roli przemysłów średnio-wysokiej i wysokiej techniki oraz przetwórstwa spożywczego.

Rozwój inteligentnych specjalizacji gospodarczych	Krasnystaw	✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (branża spożywcza, drzewna, kosmetyczna, farmaceutyczna), informatyki i automatyki (branża maszynowa), energetyki niskoemisyjnej, zwłaszcza sektora OZE.
	Lubartów	✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu, w zakresie: biogospodarki (przemysł spożywczy, drzewny, papierniczy), medycyny i zdrowia, informatyki i automatyki (obróbka metali, branża motoryzacyjna).
	Łęczna	✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (branża spożywcza, farmaceutyczna, biotechnologiczna), medycyny i zdrowia, energetyki niskoemisyjnej, zwłaszcza sektora OZE, informatyki i automatyki (branża elektroniczna).
	Międzyrzec Podlaski	✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (branża spożywcza, drzewna, meblarska), informatyki i automatyki (branża informatyczna, maszynowa, samochodowa), niskoemisyjnej energetyki, zwłaszcza sektora OZE.
	Opole Lubelskie	✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (przemysł spożywczy), niskoemisyjnych źródeł energii, zwłaszcza sektora OZE.
	Parczew	✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (branża spożywcza, drzewna, meblarska), informatyki i automatyki (branża elektryczna, maszynowa), energetyki niskoemisyjnej, zwłaszcza sektora OZE.
	Radzyń Podlaski	✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (przemysł spożywczy i drzewny), informatyki i automatyki (przemysł maszynowy, samochodowy, produkcja instrumentów i narzędzi medycznych i optycznych), energetyki niskoemisyjnej, zwłaszcza sektora OZE.

		Ryki	✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (branża spożywcza, drzewna), informatyki i automatyki (branża maszynowa), energetyki niskoemisyjnej, zwłaszcza sektora OZE.
		Tomaszów Lubelski	✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (przemysł spożywczy, drzewny), medycyny i zdrowia, informatyki i automatyki (branża informatyczna, maszynowa i elektroniczna), energetyki niskoemisyjnej, zwłaszcza sektora OZE.
Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej	Reaktywacja gospodarcza terenów i obiektów		✓ Przywrócenie funkcji gospodarczych terenom poprzemysłowym/powojskowym/pokolejowym.
	Rozwój oraz podnoszenie atrakcyjności terenów inwestycyjnych		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wyposażanie terenów inwestycyjnych w infrastrukturę techniczną oraz drogową, w tym usprawniającą ich zewnętrzną dostępność komunikacyjną. ✓ Obejmowanie terenów inwestycyjnych statusem specjalnych stref ekonomicznych. ✓ Budowa infrastruktury transportowo-logistycznej dla obsługi terenów inwestycyjnych. ✓ Wyznaczanie nowych terenów inwestycyjnych na obszarach o dobrej dostępności do zewnętrznych połączeń komunikacyjnych, w sąsiedztwie węzłów drogowych, z uwzględnieniem przebiegu planowanych obwodnic oraz dróg ekspresowych. ✓ Koncentracja na jednym obszarze terenów inwestycyjnych o charakterze produkcyjnym i tworzenie zorganizowanych parków inwestycyjnych z inkubatorem przedsiębiorczości. ✓ Rozwój sieci drogowej z uwzględnieniem budowy kanałów technicznych dla przyszłych sieci infrastruktury technicznej. ✓ Remonty, modernizacje i rewitalizacje niezagospodarowanych terenów i obiektów w centrach miast dla koncentracji funkcji usługowych. ✓ Rozbudowa sieci drogowej poprawiająca skomunikowanie terenów inwestycyjnych z węzłami przesiadkowymi transportu publicznego oraz regionalnym układem drogowym.
	Tworzenie warunków dla rozwoju turystyki		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa infrastruktury technicznej i drogowej umożliwiającej rozwój zagospodarowania turystycznego obszarów dolin rzecznych oraz miejskich zbiorników wodnych. ✓ Tworzenie parków rekreacyjno-edukacyjnych wykorzystujących potencjał zespołów zabytkowych dworsko-parkowych oraz dolin rzeki Świnki i Wieprz (ścieżki edukacyjne historyczno-przyrodnicze, urządzenia wodne itp.). ✓ Budowa zbiorników wodnych wraz z ich zagospodarowaniem na cele rekreacji.

		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Realizacja infrastruktury pieszo-rowerowej oraz tworzenie szlaków edukacyjnych wykorzystujących potencjał miejskiego środowiska przyrodniczego. ✓ Tworzenie tematycznych centrów edukacyjnych - stref edukacji ekologicznej i historycznej.
	Kształtowanie zasobu nieruchomości	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Powiększanie zasobów komunalnych nieruchomości dla rozwoju terenów inwestycyjnych, w tym poprzez wykup gruntów prywatnych. ✓ Utworzenie bazy dyspozycyjnych komunalnych i prywatnych nieruchomości dla lokalizacji przedsiębiorczości. ✓ Planowanie nowych terenów inwestycyjnych uporządkowanych własnościowo, w dostosowaniu do potrzeb rozwojowych miasta.
	Wsparcie dla rozwoju ekonomii społecznej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Udostępnianie lokali w rewaloryzowanych w ramach rewitalizacji budynkach podmiotom ekonomii społecznej, celem rozwijania działalności gospodarczej. ✓ Powierzenie spółdzielniom socjalnym obsługi tematycznych centrów edukacyjnych (stref edukacji ekologicznej i historycznej) oraz zarządzania parkami rekreacyjno-edukacyjnych służącymi rozwojowi turystyki.
Rozwój instytucji otoczenia biznesu	Rozwój ośrodków przedsiębiorczości oferujących usługi dla małych i średnich firm oraz rozpoczynających działalność gospodarczą	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie ośrodków szkoleniowo-doradczych, punktów konsultacyjnych, inkubatorów przedsiębiorczości i innych instytucji, w tym organizacji pozarządowych, dostarczających usługi wsparcia w zakresie doradztwa, szkoleń, inkubacji, działań komercjalizacyjnych oraz oferujących nowoczesną przestrzeń coworkingową, start up itp. ✓ Dostosowanie administracji publicznej do pełnienia funkcji ośrodka otoczenia biznesu poprzez tworzenie w ramach struktur urzędu miasta centrum obsługi inwestora, oferującego usługi doradztwa oraz skracającego procedury inwestycyjne.
	Budowanie i rozwój platform współpracy dla organizacji przestrzeni gospodarczej i transferu innowacji w gospodarce	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Powołania ciał, organizacji, stowarzyszeń zrzeszających lokalnych przedsiębiorców, instytucje otoczenia biznesu, uczelnie, samorządy i inne instytucje oraz organizacje gospodarcze. ✓ Tworzenie partnerstw, organizacji (klastrów) zrzeszających lokalnych producentów i przetwórców żywności oraz podmiotów działających w innowacyjnych branżach gospodarki służących transferowi wiedzy i doświadczeń. ✓ Organizacja konferencji naukowych i szkoleń przy współpracy z uczelniami wyższymi dla rozwijania przedsięwzięć innowacyjnych w dominujących branżach gospodarki miejskiej. ✓ Udział miasta w partnerstwach, związkach, stowarzyszeniach o charakterze gospodarczym. ✓ Integracja lokalnych środowisk biznesowych poprzez organizację spotkań, konferencji na rzecz partnerstwa publiczno – prywatnego. ✓ Stworzenie platformy komunikacji – wymiany ofert produkcyjno-usługowych lokalnych przedsiębiorstw.

Promocja i marketing gospodarczy	Promocja gospodarcza miasta	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwijanie współpracy z krajowymi i regionalnymi instytucjami otoczenia biznesu, stowarzyszeniami i organizacjami biznesowymi, w tym Regionalnym Centrum Obsługi Inwestora dla promocji oferty terenów inwestycyjnych. ✓ Udział samorządu w targach i wystawach, w tym branżowych, celem promocji potencjału gospodarczego miasta. ✓ Tworzenie i promocja marek produktów turystycznych opartych o potencjał kulturowy i przyrodniczy miasta i jego otoczenia oraz istniejącą i planowaną infrastrukturę turystyczną i sportowo-rekreacyjną. ✓ Promocja lokalnych marek gospodarczych oraz walorów inwestycyjnych miasta z wykorzystaniem środków masowego przekazu oraz nowoczesnych narzędzi i nośników reklamy (wykorzystanie nowoczesnych narzędzi ICT). ✓ Promowanie oferty usług skierowanych do seniorów dla budowania marki miasta jako atrakcyjnego miejsca do życia i wypoczynku.
	Wspieranie przedsiębiorców w zakresie promocji	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Organizacja imprez targowo-wystawienniczych dla promocji lokalnej gospodarki, w tym o zasięgu regionalnym i ponadregionalnym. ✓ Promocja marek produktów gospodarczych o znaczeniu regionalnym opartych o potencjał gospodarczy miasta i jego otoczenia. ✓ Tworzenie kompleksowych systemów informacji przestrzennej dotyczących aktywności gospodarczej i podmiotów funkcjonujących w mieście dla budowania marki miasta jako atrakcyjnego miejsca dla współpracy gospodarczej.

3. Obszar realizacji polityki: Podnoszenie atrakcyjności miast jako obszaru życia mieszkańców		
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania
Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów i obiektów	Rewitalizacja i rewaloryzacja centrum miast, w tym terenów zabytkowych i przestrzeni publicznych.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja terenów starego miasta oraz terenów śródmiejskiej zabudowy mieszkaniowo-usługowej z uwzględnieniem rozwoju nowych funkcji centrotwórczych, w tym usług turystyki i kultury. ✓ Odbudowa historycznej zabudowy mieszkaniowo-usługowej położonej w centrach miast. ✓ Rewitalizacja miejskich przestrzeni publicznych wraz z nadawaniem im nowych funkcji (np. turystycznych) oraz wyłączeniem z ruchu samochodowego. ✓ Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabudowy zabytkowej, w tym nadanie im nowych funkcji. ✓ Rewitalizacja terenów i obiektów obsługi komunikacyjnej (dworce autobusowe, PKP) wraz z ich otoczeniem.
	Rewitalizacja terenów mieszkaniowych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja osiedli zabudowy wielorodzinnej wraz z przestrzeniami publicznymi, terenami usług i zieleni miejskiej.

Rozwój miejskich terenów rekreacji i wypoczynku	Zagospodarowanie terenów zielonych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja i zagospodarowywanie odcinków dolin rzek oraz terenów błoni miejskich na cele rekreacji i wypoczynku (promenady, bulwary spacerowe itp.). ✓ Rewitalizacja terenów parków miejskich, parków osiedlowych, skwerów oraz terenów zielonych w zabytkowych zespołach dworsko-parkowych. ✓ Utrzymanie istniejących terenów zielonych oraz tworzenie nowych parków i skwerów integrujących mieszkańców (alejki, nasadzenia, mała architektura, oświetlenie, ciągi pieszo-jezdne, urządzenia do ćwiczeń) - rozwój zielonych wysp w mieście oraz miejskiej zieleni urządzonej. ✓ Rekultywacja i remediacja terenów zielonych skupionych wokół obszarów zdegradowanych i przemysłowych.
	Rozwój infrastruktury rekreacji i wypoczynku	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa infrastruktury rekreacji i wypoczynku w obszarach dolin rzecznych i parków leśnych (otwarte siłownie, miejsca do grillowania, wiaty wypoczynkowe). ✓ Budowa infrastruktury rekreacji i wypoczynku w oparciu o miejskie zbiorniki wodne i rzeki (miejsca plażowania, przystanie kajakowe). ✓ Zagospodarowanie centrów miast, obiektów i przestrzeni publicznych, z uwzględnieniem funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej. ✓ Rozwój infrastruktury rowerowej i pieszo-rowerowej na terenie miasta, w tym zapewniającej powiązanie miejskich terenów rekreacji i wypoczynku. ✓ Budowa stref i centrów rekreacyjno-wypoczynkowych z wykorzystaniem niezagospodarowanych terenów i obiektów publicznych oraz w ramach procesów rewitalizacyjnych w centrach miast. ✓ Budowa centrów edukacji i rekreacji przyrodniczej oraz ścieżek edukacyjnych historyczno-przyrodniczych wykorzystujących potencjał chronionych przyrodniczo obszarów oraz potencjał kulturowy miasta. ✓ Odbudowa niewykorzystywanej gospodarczo infrastruktury kolejowej (kolej wąskotorowa) wraz z dostosowaniem jej do celów rekreacyjno-wypoczynkowych. ✓ Budowa zbiorników retencyjnych z funkcją rekreacyjną. ✓ Budowa nowych obiektów rekreacyjnych (amfiteatr, lodowisko).
Kształtowanie struktur mieszkaniowych	Kształtowanie stref mieszkaniowych wyposażonych w podstawowe funkcje usługowe, tereny zieleni oraz rekreacji i wypoczynku	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Uporządkowanie i zagospodarowanie przestrzeni miejskiej w osiedlach mieszkaniowych z przeznaczeniem na funkcje ogólnodostępne np. sportu, rekreacji, kultury i integracji społecznej (mini kawiarnie, czytelnie, place zabaw, siłownie zewnętrzne itp.). ✓ Planowe kształtowanie nowych struktur mieszkaniowych z kompleksowym wyposażaniem w infrastrukturę techniczną, komunikacyjną, strefy rekreacyjno-wypoczynkowe oraz usługowe. ✓ Stymulowanie rozwoju terenów wielorodzinnego budownictwa komercyjnego o podwyższonym standardzie. ✓ Realizacja na terenach zabudowy mieszkaniowej stref przeznaczonych dla seniorów oraz osób z ograniczeniami

		<p>ruchowymi (specjalna oferta mieszkaniowa, usługi ochrony zdrowia, kultury, rehabilitacji).</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie struktur przestrzennych z zachowaniem zasad ładu przestrzennego i wzrostu estetyki miejsca zamieszkania.
	Harmonizowanie zagospodarowania z walorami środowiska kulturowego i przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ochrona i ekspozycja walorów środowiska kulturowego (historyczne centrum miasta, zespoły zabudowy zabytkowej i parkowej). ✓ Ochrona i ekstensywne wykorzystanie korytarzy ekologicznych sąsiadujących z zabudową mieszkaniową (doliny rzek, lasy, tereny otwarte).
	Realizacja koncepcji miasta zwarteo	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zwiększenie efektywności wykorzystania terenów już zainwestowanych – uzupełnianie zabudowy na terenach wyposażonych w infrastrukturę techniczną i drogową. ✓ Zachowanie równowagi w planowaniu obszarów zabudowy mieszkaniowej intensywnej (wielorodzinnej) i ekstensywnej (jednorodzinnej). ✓ Przeciwdziałanie „rozlewaniu się” miasta na tereny otwarte – przeznaczanie nowych terenów zabudowy z uwzględnieniem potrzeb i możliwości rozwoju miasta.
Rozwój infrastruktury społecznej	Rozwój obiektów i usług kultury i sztuki	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Utrzymanie istniejących miejskich obiektów: domy kultury, amfiteatry, biblioteki, mediатеki, muzea, wraz z zagospodarowaniem terenów. ✓ Budowa nowych obiektów usług kultury i sztuki, w tym o znaczeniu ponadlokalnym np. muzea regionalne, a także hal widowiskowo-sportowych wykorzystywanych na cele kultury. ✓ Zwiększenie oferty usług obiektów kultury i sztuki, w tym usług związanych z innowacyjnym udostępnianiem zasobów muzealnych, bibliotecznych itp. ✓ Realizacja w przestrzeni miejskiej stref usług kultury o charakterze edukacyjno-historyczno-ekologicznym z wykorzystaniem innowacyjnych technologii (połączenie rzeczywistości ze światem wirtualnym, wirtualne przewodniki).
	Rozwój obiektów sportowych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Realizacje i utrzymanie kompleksów obiektów miejskich ośrodków sportu i rekreacji, w tym obiektów rehabilitacji. ✓ Realizacje i utrzymanie stadionów miejskich wraz z zagospodarowaniem wokół nich przestrzeni na cele rekreacyjno-sportowe. ✓ Budowa nowych obiektów sportowo-rekreacyjnych o znaczeniu ogólnomiejskim (boiska, bieżnie, baseny, sztuczne lodowiska, hale widowiskowo-sportowe, korty tenisowe, skateparki, strzelnice sportowe, zjeżdźalnie grawitacyjne, trasy narciarstwa biegowego, tory wrotkarskie itp.).
	Rozwój obiektów i usług wsparcia społecznego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozbudowa sieci placówek wsparcia społecznego dla osób starszych, bezdomnych i niepełnosprawnych oraz innych zagrożonych wykluczeniem społecznym (centra aktywności, punkty wsparcia osób w kryzysie, środowiskowe domy pomocy społecznej, ośrodki interwencji kryzysowej, ośrodki dziennej i całodobowej opieki). ✓ Budowa i rozwój placówek aktywizacji zawodowej

		mieszkańców, w tym osób niepełnosprawnych, osób starszych.	
	Rozwój usług i bazy edukacyjnej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Modernizacja infrastruktury szkolnej i przedszkolnej (w tym bazy świetlicowej) oraz budowa infrastruktury przeznaczonej do opieki nad dziećmi do lat 3. ✓ Tworzenie i udostępnianie cyfrowych zasobów edukacji. ✓ Realizacja w przestrzeni miejskiej infrastruktury i usług edukacyjnych z zakresu ekologii, historii, tradycji lokalnej i zwyczajów regionalnych dla organizacji zielonych szkół, spotkań rodzinnych, wydarzeń, imprez i konferencji tematycznych. 	
Wdrażanie inteligentnych systemów zarządzania miastem	Rozwój systemów zarządzania infrastrukturą techniczną i bezpieczeństwem publicznym	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów zarządzania sieciami infrastruktury komunalnej (systemy nadzoru i telemetrii węzłów i sieci ciepłych, wodociągowych, kanalizacyjnych). ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów zarządzania energooszczędnym oświetleniem ulicznym. ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów kontroli i zużycia energii elektrycznej oraz wody. ✓ Budowa systemów miejskiego monitoringu wizyjnego. 	
	Rozwój infrastruktury informatycznej w komunikacji z mieszkańcami	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Powszechna informatyzacja usług publicznych. ✓ Wykorzystanie nowoczesnych technologii informacyjnych w komunikacji miasta i jednostek organizacyjnych samorządu z mieszkańcami. 	
Wdrażanie ekologicznych rozwiązań oraz technologii w transporcie, budownictwie i energetyce	Rozwój infrastruktury rowerowej i pieszo-rowerowej.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa ciągów pieszo-rowerowych, dróg i ścieżek rowerowych oraz towarzyszącej im infrastruktury rowerowej (miejsca postojowe). ✓ Budowa systemów roweru miejskiego. ✓ Budowa sieci dróg rowerowych i szlaków rowerowych wykorzystujących turystyczny potencjał miejsc historycznych i krajobrazowych zarówno miasta, jak i jego otoczenia. 	
	Budowa węzłów przesiadkowych integrujących systemy transportu	Krasnystaw, Parczew, Ryki, Międzyrzec Podlaski, Lubartów	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa infrastruktury węzłów przesiadkowych o znaczeniu lokalnym i ponadlokalnym integrujących publiczny transport drogowy i kolejowy oraz transport rowerowy. ✓ Budowa w obrębie węzłów przesiadkowych infrastruktury wypożyczalni rowerów, wypożyczalni pojazdów elektrycznych (typu melex) oraz stacji ładowania pojazdów elektrycznych.
		Tomaszów Lubelski, Łęczna, Opole Lubelskie, Radzyń Podlaski	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa infrastruktury węzłów przesiadkowych o znaczeniu ponadlokalnym integrujących zbiorowy transport drogowy, w tym rowerowy.
	Rozwój energetyki niskoemisyjnej i poprawa efektywności energetycznej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozbudowa miejskiej sieci ciepłowniczej oraz sieci gazowych i ich racjonalne wykorzystanie. ✓ Budowa instalacji energetyki słonecznej na budynkach mieszkalnych oraz budynkach użyteczności publicznej. 	

		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa instalacji pomp ciepła dla zaopatrzenia w ciepło budynków mieszkalnych i użyteczności publicznej. ✓ Zmniejszenie zużycia energii w budynkach użyteczności publicznej poprzez termomodernizację budynków, modernizację lub wymianę źródeł ciepła, systemów grzewczych i klimatyzacyjnych, wymianę oświetlenia itp. ✓ Wymiana źródeł ciepła na źródła energooszczędne połączona ze zmianą nośników energii na niskoemisyjne (gaz, biomasa) w budynkach mieszkalnych, użyteczności publicznej oraz w przedsiębiorstwach. ✓ Modernizacja i wymiana oświetlenia ulicznego na energooszczędne (oświetlenie LED, hybrydowe). ✓ Przebudowa i modernizacja ciepłowni miejskich celem produkcji energii cieplnej w skojarzeniu z energią elektryczną, w tym z zastosowaniem niskoemisyjnych źródeł energii. ✓ Dywersyfikacja źródeł zasilania ciepłowni miejskich w oparciu o OZE. ✓ Stosowanie technologii pozyskiwania surowca energetycznego z odpadów na cele ciepłownicze miasta.
Integracja i wzmacnianie tożsamości lokalnej mieszkańców	Tworzenie warunków dla rozwoju organizacji non-profit i inicjatyw społecznych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Udostępnianie przestrzeni historycznej i obiektów dziedzictwa kulturowego oraz miejskich obiektów infrastruktury społecznej w celu integracji społecznej mieszkańców. ✓ Budowa społeczeństwa obywatelskiego poprzez tworzenie różnych platformy współpracy samorządu z mieszkańcami i prowadzenie konsultacji społecznych. ✓ Tworzenie grup roboczych współpracujących z organizacjami non-profit dla wspierania ich działań i realizacji wspólnych miejskich projektów. ✓ Organizacja wydarzeń dla wspierania aktywności i inicjatyw lokalnej społeczności oraz działań organizacji pozarządowych.
	Organizowanie wydarzeń i imprez edukacyjnych i kulturalnych promujących miasto i społeczność miejską.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Organizowanie ogólnodostępnych wydarzeń, imprez rozrywkowych i wizerunkowych wykorzystujących potencjał kulturowy miasta. ✓ Organizacja wydarzeń i imprez podtrzymujących tradycje kulturowe i historyczne miasta, wpływające na aktywizację społeczną i zawodową mieszkańców.

9.5. Pakiet działań dla ośrodków miejskich wskazanych do wzmacniania krajowych i regionalnych funkcji specjalistycznych: Kazimierz Dolny, Zwierzyniec, Nałęczów, Krasnobród i Poniatowa oraz Dęblin, Terespol, Rejowiec Fabryczny, Szczebrzeszyn

1. Obszar realizacji polityki: Rozwój zewnętrznych funkcji miast wynikający z roli poszczególnych ośrodków miejskich województwa w obsłudze regionu			
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania	
Rozwój związków funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi	Budowa powiązań i rozwijanie współpracy z innymi miastami w ramach obszarów funkcjonalnych wskazanych w PZPWL	Dęblin	<u>obszar funkcjonalny Powiśle</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru, zagospodarowanie turystyczne rzek Wisły i Wieprza, z uwzględnieniem ochrony przeciwpowodziowej
		Kazimierz Dolny	<u>obszar funkcjonalny Powiśle</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru, zagospodarowanie turystyczne rzeki Wisły, z uwzględnieniem ochrony przeciwpowodziowej
		Krasnobród	<u>roztoczańsko-puszczański obszar funkcjonalny</u> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru
		Nałęczów	<u>obszar funkcjonalny Powiśle</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru
		Poniatowa	<u>obszar funkcjonalny Powiśle</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru <u>obszar funkcjonalny rozwoju gospodarki żywnościowej (produkcji roślinnej)</u> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie

		Rejowiec Fabryczny	<u>górnico-energetyczny obszar funkcjonalny</u> ✓ planowanie strategiczne, zagospodarowanie przestrzenne, nauka i badania oraz szkolnictwo zawodowe <u>obszar funkcjonalny Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz – Krzna</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, rozwój energetyki odnawialnej w przemyśle rolno-spożywczym, w rolnictwie oraz z zakresu fotowoltaiki
		Szczebrzeszyn	<u>roztoczański-puszczański obszar funkcjonalny</u> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru <u>obszar funkcjonalny rozwoju gospodarki żywnościowej (produkcji roślinnej)</u> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie
		Terespol	<u>obszar funkcjonalny Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz – Krzna</u> oraz <u>nadbużański obszar funkcjonalny</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszarów, zagospodarowanie turystyczne doliny rzeki Bug, ✓ rozwój energetyki odnawialnej w przemyśle rolno-spożywczym, w rolnictwie oraz z zakresu fotowoltaiki
		Zwierzyniec	<u>roztoczański-puszczański obszar funkcjonalny</u> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru
	Budowa powiązań i rozwijanie wielopłaszczyznowej współpracy miast uzasadnione ich bliskim położeniem i podobnymi potencjałami rozwojowymi		✓ Nawiązywanie i rozwijanie współpracy w sferze społecznej i gospodarczej miast z ośrodkami powiatowymi: Dęblina z Rykami, Poniatowej z Opolem Lubelskim, Nałęczowa i Kazimierza Dolnego z Puławami. ✓ Nawiązywanie i rozwijanie współpracy w sferze społecznej i gospodarczej miast: Zwierzyniec, Krasnobród, Szczebrzeszyn i Józefów. ✓ Nawiązywanie i rozwijanie współpracy w sferze społecznej i gospodarczej miast: Rejowiec Fabryczny, Siedliszcze i Rejowiec.

	Współpraca transgraniczna z miastami z za wschodniej granicy UE	Terespol	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój transgranicznych połączeń komunikacyjnych drogowych i kolejowych wraz z rozwojem infrastruktury granicznej i usług obsługi granicy.
Rozwój usług ponadlokalnych	Rozwijanie usług publicznych, głównie z zakresu porządku publicznego i bezpieczeństwa, edukacji, ochrony zdrowia i kultury.		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie komisariatów policji. ✓ Rozwój instytucji kultury o randze ponadlokalnej: muzea, kina, centra kultury. ✓ Zwiększenie jakości i dostępności świadczeń oraz rozwój oferty specjalistycznych usług w placówkach podstawowej opieki zdrowotnej. ✓ Rozwój usług szkolnictwa średniego.
	Rozwijanie usług miast uzdrowiskowych	Nałęczów, Krasnobród	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój usług lecznictwa uzdrowiskowego. ✓ Rozwój medycyny prozdrowotnej i estetycznej na bazie usług lecznictwa uzdrowiskowego.
Integrowanie rozwoju w Lubelskim Obszarze Metropolitalnym	Kształtowanie polityki rozwoju	Nałęczów	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Planowanie przestrzenne: opracowanie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego. ✓ Programowanie rozwoju społeczno-gospodarczego: opracowanie strategii rozwoju Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego i innych programów dotyczących rozwoju i promocji gospodarczej LOM-u, w tym w zakresie rozwoju bazy usług i produktów turystycznych oraz promocji potencjału turystycznego i kulturowego obszaru.
	Rozwijanie systemów transportu	Nałęczów	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Modernizacja i przebudowa infrastruktury transportu drogowego i kolejowego, w tym budowa zintegrowanego węzła komunikacyjnego w Nałęczowie. ✓ Budowa i organizacja metropolitalnego transportu publicznego drogowego i kolejowego dla zwiększenia dostępności mieszkańców miast do ośrodka metropolitalnego, z wykorzystaniem niskoemisyjnych środków komunikacji pomiędzy Lublinem i Nałęczowem (szynobus, elektryczny autobus, rower).
Integrowanie rozwoju w miejskim obszarze funkcjonalnym	Kształtowanie polityki rozwoju	Kazimierz Dolny	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Planowanie przestrzenne: opracowanie koncepcji zagospodarowania przestrzennego Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Puław. ✓ Programowanie rozwoju społeczno-gospodarczego: opracowanie strategii rozwoju Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Puław i innych programów dotyczących rozwoju i promocji gospodarczej obszaru funkcjonalnego, w tym promocji turystycznej, programów ochrony zasobów i jakości środowiska oraz

			z zakresu oferty edukacyjno-kulturowej.
	Rozwijanie systemów infrastruktury technicznej i transportu	Kazimierz Dolny	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój w granicach Miejskiego Obszaru Funkcjonalnego Puław zintegrowanych systemów sieci infrastruktury komunalnej. ✓ Rozwój publicznego transportu zbiorowego na obszarze miasta Puławy i gmin podmiejskich wraz z budową węzłów integrujących różne środki transportu drogowego, w tym zapewniającego dostęp do ośrodka subregionalnego - Puławy. ✓ Integracja rozwoju sieci drogowej Puław i gmin podmiejskich, w tym układów obwodnicowych oraz infrastruktury komunikacji rowerowej (w tym na kierunku Kazimierz Dolny – Puławy).

2. Obszar realizacji polityki: Wzmacnianie bazy ekonomicznej miast służącej poprawie ich konkurencyjności			
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania	
Kształtowanie specjalizacji gospodarczych	Wykorzystanie potencjałów gospodarczych	Dęblin	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rangi krajowej o specjalizacji w zakresie szkolnictwa wyższego w dziedzinie lotnictwa, a także z wyróżniającymi się branżami usług transportu i logistyki oraz branżami przemysłowymi (przemysł lotniczy i maszynowy). ✓ Zwiększanie udziału w gospodarce usług obsługi turystyki, branż przemysłów średnio-wysokiej i wysokiej techniki, a także usług badawczo-wdrożeniowych.
		Kazimierz Dolny	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rozwoju turystyki. ✓ Zwiększanie udziału w sektorze usług turystyki kongresowo-konferencyjnej, usług pro-zdrowotnych, usług z zakresu tradycyjnych zawodów rzemieślniczych i innych usług pozostających w otoczeniu turystyki, a także branży spożywczej, obejmującej wytwarzanie produktów ekologicznych.
		Krasnobród	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rozwoju turystyki i lecznictwa uzdrowiskowego. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego z zakresu wyspecjalizowanych usług turystyki i usług lecznictwa sanatoryjnego oraz innych usług pozostających w otoczeniu turystyki i ochrony zdrowia, a także przemysłu spożywczego i drzewnego.

		<p>Nałęczów</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rozwoju turystyki i lecznictwa uzdrowiskowego oraz specjalistycznych usług ochrony zdrowia. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego z zakresu wyspecjalizowanych usług turystyki, profilaktyki zdrowia, sportu, rekreacji, kultury, a także branży spożywczej, w tym przetwórstwa żywności wytwarzanej metodami ekologicznymi oraz branży żywności funkcjonalnej.
		<p>Poniatowa</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rozwoju turystyki i lecznictwa uzdrowiskowego. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego z zakresu usług medyczno-rehabilitacyjnych, usług obsługi biznesu, a także przetwórstwa spożywczego.
		<p>Rejowiec Fabryczny</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rozwoju przemysłu, w tym związanego z górnictwem (np. przeróbka węgla) oraz jako centrum przeładunkowo-magazynowe dla transportu szynowo-drogowego. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, w tym usług sportu, rekreacji i turystyki oraz przetwórstwa spożywczego.
		<p>Szczebrzeszyn</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rozwoju turystyki oraz koncentracji przemysłu z branży przetwórstwa spożywczego, drzewnego i branży meblarskiej. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, w tym usług transportowo-logistycznych, wyspecjalizowanych usług turystyki i innych pozostających w otoczeniu turystyki.
		<p>Terespol</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka specjalizacji w zakresie obsługi transgranicznej. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, w tym usług obsługi turystyki, usług finansowych i handlowych, usług związanych z sektorem OZE, a także przetwórstwa spożywczego.
		<p>Zwierzyniec</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rozwoju turystyki, przetwórstwa spożywczego, drzewnego i branży meblarskiej. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, w tym wyspecjalizowanych

			usług turystyki i innych pozostających w otoczeniu turystyki.
Rozwój inteligentnych specjalizacji gospodarczych	Dęblin	✓	Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: informatyki i automatyki (branża informatyczna, lotnicza we współpracy klastrowej, maszynowa), biogospodarki (branża spożywcza), medycyny i zdrowia (zwłaszcza w aspekcie medycyny lotniczej).
	Kazimierz Dolny	✓	Tworzenie warunków do rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: usług pro-zdrowotnych (w tym medycyny estetycznej, rehabilitacji, odnowy biologicznej), ochrony środowiska.
	Krasnobród	✓	Tworzenie warunków do rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie medycyny i zdrowia.
	Nałęczów	✓	Tworzenie warunków do rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: medycyny i zdrowia, biogospodarki (branża spożywcza, ochrony środowiska).
	Poniatowa	✓	Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: informatyki i automatyki (branża informatyczna, maszynowa), biogospodarki (branża spożywcza, drzewna i meblarska), medycyny i zdrowia.
	Rejowiec Fabryczny	✓	Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (branża spożywcza, w tym przetwórstwo żywności produkowanej metodami ekologicznymi), energetyki niskoemisyjnej, zwłaszcza sektora OZE.
	Szczebrzeszyn	✓	Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie biogospodarki (branża spożywcza, w tym przetwórstwo żywności produkowanej metodami ekologicznymi, branża drzewna i meblarska).
	Terespol	✓	Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: biogospodarki (branża spożywcza, w tym przetwórstwo żywności produkowanej metodami ekologicznymi), energetyki niskoemisyjnej, zwłaszcza sektora OZE.

		Zwierzyniec	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie warunków do rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie biogospodarki (branża drzewna i meblarska, spożywcza, w tym przetwórstwo żywności produkowanej metodami ekologicznymi).
Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej	Reaktywacja gospodarcza terenów i obiektów	Dęblin Poniatowa Rejowiec Fabryczny Szczepczeszyn	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Przywrócenie funkcji gospodarczych terenom przemysłowym, w tym pokopalnianym. ✓ Przywrócenie funkcji gospodarczych terenom powojskowym i pokolejowym.
	Rozwój oraz podnoszenie atrakcyjności terenów inwestycyjnych.		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wyposażanie terenów inwestycyjnych, w szczególności nieruchomości komunalnych, w infrastrukturę techniczną oraz drogową, w tym usprawniającą ich zewnętrzną dostępność komunikacyjną. ✓ Rozbudowa sieci drogowej miast poprawiająca skomunikowanie terenów inwestycyjnych z regionalnym i krajowym układem drogowym. ✓ Obejmowanie części terenów inwestycyjnych statusem specjalnych stref ekonomicznych. ✓ Remonty i modernizacje dróg zapewniających poprawę powiązania komunikacyjnego miast z większymi ośrodkami miejskimi. ✓ Rozbudowa i modernizacja węzłów kolejowych dla realizacji infrastruktury przeładunkowo-magazynowej dla transportu szynowo-drogowego, w tym o znaczeniu transgranicznym oraz modernizację infrastruktury kolejowej dla obsługi ruchu turystycznego. ✓ Budowa parków przemysłowych.
	Tworzenie warunków dla rozwoju turystyki		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa infrastruktury technicznej i drogowej umożliwiającej rozwój zagospodarowania turystycznego w oparciu o walory miejskich systemów przyrodniczych, zbiorników wodnych, a także walory przyrodnicze środowiska pozamiejskiego. ✓ Rewitalizacja obiektów, zespołów obiektów, w tym centrum zabytkowych miast oraz budowa infrastruktury technicznej dla potrzeb rozwoju turystyki oraz funkcji towarzyszących, takich jak: rekreacji i kultury, specjalistycznych usług ochrony zdrowia oraz funkcji uzdrowiskowych miast. ✓ Wytyczanie i realizacja szlaków turystycznych, w tym historycznych i przyrodniczych, wykorzystujących potencjał środowiska miejskiego i jego otoczenia. ✓ Tworzenie w centrach miast ogólnodostępnych punktów informacji turystycznej.
	Kształtowanie zasobu nieruchomości		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Powiększanie zasobów komunalnych nieruchomości dla rozwoju terenów inwestycyjnych, w tym poprzez wykup gruntów prywatnych. ✓ Budowa nowych oraz przebudowy i adaptacje istniejących budynków przez samorząd miasta na potrzeby prowadzenia działalności gospodarczej (realizacja lokali pod wynajem), gospodarki komunalnej miasta oraz usług użyteczności publicznej.

			<ul style="list-style-type: none"> ✓ Utworzenie bazy dyspozycyjnych komunalnych i prywatnych nieruchomości dla lokalizacji przedsiębiorczości. ✓ Planowanie nowych terenów inwestycyjnych uporządkowanych własnościowo, w dostosowaniu do potrzeb rozwojowych miasta.
Rozwój instytucji otoczenia biznesu	Rozwój ośrodków przedsiębiorczości oferujących usługi dla małych i średnich firm oraz rozpoczynających działalność gospodarczą	Dęblin, Szczepleszyn Poniatowa	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie ośrodków szkoleniowo-doradczych, punktów konsultacyjnych, inkubatorów przedsiębiorczości i innych instytucji, w tym organizacji pozarządowych, dostarczających usługi wsparcia w zakresie doradztwa, szkoleń, inkubacji, działań komercjalizacyjnych oraz oferujących nowoczesną przestrzeń coworkingową, start up itp.
		Terespol	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa centrum informacji i współpracy transgranicznej, dostarczającego usługi w zakresie doradztwa i szkoleń.
	Zwiększenie roli instytucji samorządu miasta we wspieraniu rozwoju biznesu		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Dostosowanie administracji publicznej do pełnienia funkcji ośrodka otoczenia biznesu poprzez tworzenie w ramach struktur urzędu miasta centrum/punktów/ośrodków obsługi inwestora/biznesu, oferujących usługi doradztwa, skracających procedury inwestycyjne oraz promujących lokalnych przedsiębiorców i ich produkty. ✓ Inicjowanie przez samorząd współpracy oraz współpraca na rzecz lokalnych przedsiębiorców z instytucjami otoczenia biznesu, ośrodkami wspierania innowacji, w tym w ramach platform startowych, klastrów itp. ✓ Zwiększenie liczby przedsięwzięć realizowanych we współpracy z podmiotami prywatnymi w ramach PPP. ✓ Wdrażanie innowacyjnych systemów i instrumentów świadczenia usług administracyjnych istotnych dla prowadzenia działalności gospodarczej m.in. poprawiających komunikację pomiędzy urzędem i przedsiębiorcami, usprawniających zarządzania procesami obsługi administracyjnej podatników.
	Budowanie i rozwój platform współpracy dla organizacji przestrzeni gospodarczej oraz transferu innowacji w gospodarce		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie partnerstw, organizacji (klastrów) zrzeszających lokalnych producentów i przetwórców żywności oraz podmiotów działających w innowacyjnych branżach gospodarki służących transferowi wiedzy i doświadczeń. ✓ Powołania organizacji, stowarzyszeń i instytucji zrzeszających lokalnych przedsiębiorców, dla celów wspierania rozwoju biznesu, reprezentowania, wspólnego występowania do instytucji naukowych zajmujących się rozwojem innowacyjnych rozwiązań dla małych i średnich firm.
		Dęblin	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa centrów badawczo-rozwojowych wykorzystujących potencjał uczelni wyższych i przedsiębiorstw produkcyjnych oraz realizowanych w ramach inicjatyw klastrowych.

Promocja i marketing gospodarczy	Promocja gospodarcza miasta	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwijanie współpracy z krajowymi i regionalnymi instytucjami otoczenia biznesu, stowarzyszeniami i organizacjami biznesowymi, w tym Regionalnym Centrum Obsługi Inwestora dla promocji oferty terenów inwestycyjnych. ✓ Tworzenie i promocja marek i produktów turystycznych opartych o potencjał kulturowy i przyrodniczy miasta i jego otoczenia oraz o obiekty infrastruktury możliwe do wykorzystania dla celów rekreacji (np. lotnisko, kolejka wąskotorowa). ✓ Realizacja szlaków turystycznych promujących miasta, wykorzystujących potencjał kulturowy, przyrodniczy i tradycyjne rzemiosło. ✓ Udział samorządów w targach gospodarczych i turystycznych oraz imprezach masowych organizowanych na terenie województwa lubelskiego i poza regionem dla celów promocji miasta. ✓ Wspólne przedsięwzięcia promocyjne, marketingowe oparte na partnerstwach miast i gmin turystycznych. ✓ Tworzenie narzędzi i instrumentów wzajemnej promocji turystycznej miast. ✓ Wdrażanie nowych form działalności promocyjnej i turystycznej lokalnych organizacji turystycznych. 		
		<table border="1"> <tr> <td>Kazimierz Dolny, Nałęczów, Krasnobród, Poniatowa</td> <td> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój oferty i promocja turystyki konferencyjno-kongresowej. ✓ Rozwój oferty i promocja usług uzdrowiskowych. ✓ Organizacja i promocja imprez kulturalnych o zasięgu krajowym i międzynarodowym. ✓ Wspólne przedsięwzięcia promocyjne, marketingowe oparte na partnerstwach miast i gmin turystycznych i uzdrowiskowych. </td> </tr> </table>	Kazimierz Dolny, Nałęczów, Krasnobród, Poniatowa	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój oferty i promocja turystyki konferencyjno-kongresowej. ✓ Rozwój oferty i promocja usług uzdrowiskowych. ✓ Organizacja i promocja imprez kulturalnych o zasięgu krajowym i międzynarodowym. ✓ Wspólne przedsięwzięcia promocyjne, marketingowe oparte na partnerstwach miast i gmin turystycznych i uzdrowiskowych.
	Kazimierz Dolny, Nałęczów, Krasnobród, Poniatowa	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój oferty i promocja turystyki konferencyjno-kongresowej. ✓ Rozwój oferty i promocja usług uzdrowiskowych. ✓ Organizacja i promocja imprez kulturalnych o zasięgu krajowym i międzynarodowym. ✓ Wspólne przedsięwzięcia promocyjne, marketingowe oparte na partnerstwach miast i gmin turystycznych i uzdrowiskowych. 		
Wspieranie przedsiębiorców w zakresie promocji	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Promocja marek produktów gospodarczych o znaczeniu regionalnym opartych o potencjał gospodarczy miasta i jego otoczenia. ✓ Wspieranie przez instytucje otoczenia biznesu oraz samorządy lokalnych liderów przedsiębiorczości w uczestniczeniu w targach i wystawach, w tym o zasięgu regionalnym i ponadregionalnym. 			

3. Obszar realizacji polityki: Podnoszenie atrakcyjności miast jako obszaru życia mieszkańców		
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania
Rozwój atrybutów miejskości	Kształtowanie centrum miasta o charakterze rynku miejskiego jako ważnego miejsca tożsamości i identyfikacji przestrzeni miasta	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa nowych siedzib władz miejskich - ratuszy miejskich - jako dominant krajobrazu miejskiego o wysokich walorach architektonicznych, wzmacniających identyfikację i wpływających na unikalność miasta. ✓ Kształtowanie pierzei rynków miejskich z uwzględnieniem lokalizacji funkcji mieszkaniowych,

		<p>usługowych centrotwórczych, w tym usług obsługi turystyki (np. gastronomia, usługi noclegowe).</p> <p>✓ Urządzenie ogólnodostępnych przestrzeni publicznych z zastosowaniem estetycznych i innowacyjnych rozwiązań w zagospodarowywaniu, z uwzględnieniem potrzeb mieszkańców i turystów, tj. lokalizacją funkcji rekreacyjnej, wypoczynkowej oraz jako miejsc spotkań, umożliwiających również organizację imprez, wydarzeń kulturalno-rozrywkowych.</p>	
Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów i obiektów	Rewitalizacja i rewaloryzacja centrum miast, w tym terenów zabytkowych i przestrzeni publicznych.	<p>✓ Rewitalizacja terenów starego miasta, zabytkowych zespołów urbanistyczno-architektoniczno-krajobrazowych miast.</p> <p>✓ Rewaloryzacja urbanistyczno-architektoniczna i funkcjonalna rynków i zabudowy przyrynkowej.</p> <p>✓ Rewaloryzacja układów urbanistycznych obiektów i zespołów zabudowy zabytkowej, pałacowo-parkowej, zabudowy historycznej, w tym zabytkowej architektury sakralnej, architektury przemysłowej i użyteczności publicznej, zabytkowych obiektów architektury drewnianej i murowanej.</p> <p>✓ Rewitalizacja terenów zabudowy mieszkaniowej i mieszkaniowo-usługowej w obszarach zabytkowego historycznego centrum miasta.</p> <p>✓ Rewitalizacja miejskich przestrzeni publicznych w centrach miast, w tym terenów parku i placów miejskich.</p> <p>✓ Rewitalizacja terenów i obiektów obsługi komunikacyjnej (dworce autobusowe, PKP) wraz z ich otoczeniem.</p>	
	Rewitalizacja terenów mieszkaniowych	Dęblin, Rejowiec Fabryczny	<p>✓ Rewitalizacja osiedli zabudowy wielorodzinnej wraz z przestrzeniami publicznymi, terenami usług i zieleni miejskiej.</p>
Rozwój miejskich terenów rekreacji i wypoczynku	Zagospodarowanie terenów zielonych	<p>✓ Rewitalizacja terenów parków miejskich, parków osiedlowych, skwerów oraz terenów urządzonej zieleni miejskiej, w tym w zabytkowych zespołach dworsko-parkowych.</p> <p>✓ Rewitalizacja i zagospodarowywanie odcinków dolin rzek na cele rekreacji i wypoczynku (promenady, bulwary spacerowe, infrastruktura spacerowo-rowerowa itp.).</p> <p>✓ Utrzymanie istniejących terenów zielonych oraz tworzenie nowych na istniejących placach miejskich.</p>	
		Nałęczów, Krasnobród	<p>✓ Tworzenie, utrzymanie i odnowa parków zdrojowych poprzez rekonstrukcję biocenozy terenów parkowych, modernizację i odbudowę zabytkowych elementów architektury uzdrowiskowej, wzbogacanie przestrzeni oraz podnoszenie standardu korzystania z oferty rekreacyjno-wypoczynkowej.</p> <p>✓ Budowa promenad spacerowych łączących tereny obiektów sanatoryjnych z centrami miast jako stref wypoczynku i relaksu dla mieszkańców, kuracjuszy i turystów.</p>

	Rozwój infrastruktury rekreacji i wypoczynku	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa infrastruktury rekreacji i wypoczynku w oparciu o miejskie zbiorniki wodne i rzeki (miejsca plażowania, przystanie kajakowe, miejsca służące wędkarstwu, przystanie służące sportom wodnym i żeglarstwu). ✓ Zagospodarowanie otoczenia zbiorników wodnych na cele rekreacyjno-wypoczynkowe poprzez realizację infrastruktury (np. drogi wewnętrzne, ścieżki rowerowe, ścieżki pieszo-rowerowe i piesze przyrodnicze, historyczne, boiska sportowe do piłki nożnej, ręcznej, siatkowej, korty tenisowe, obiekty kubaturowe wyposażone w różnorodne urządzenia służące wypoczynkowi i rekreacji, ośrodki noclegowe, gastronomiczne, parkingi). ✓ Budowa zbiorników retencyjnych z funkcją rekreacyjną. ✓ Zagospodarowanie na cele rekreacyjno-wypoczynkowe, poprzez budowę infrastruktury rekreacyjno-wypoczynkowej (szlaków pieszych), miejskich terenów leśnych oraz innych cennych przyrodniczo terenów i obiektów (wąwozy lessowe). ✓ Odbudowa i modernizacja niewykorzystywanej gospodarczo infrastruktury kolejowej (kolej wąskotorowa) dla celów rekreacyjno-wypoczynkowych wraz z zagospodarowaniem jej otoczenia. ✓ Zagospodarowywanie centrów miast, obiektów i przestrzeni publicznych, w tym parków miejskich oraz rewitalizowanych układów wodno-pałacowych z uwzględnieniem funkcji rekreacyjno-wypoczynkowej. ✓ Rozwój infrastruktury rowerowej i pieszo-rowerowej na terenie miasta, w tym zapewniającej powiązanie miejskich terenów rekreacji i wypoczynku. ✓ Rozbudowa infrastruktury rekreacyjno-sportowej stoków narciarskich oraz szlaków do biegów narciarskich.
Kształtowanie struktur mieszkaniowych	Kształtowanie stref mieszkaniowych wyposażonych w podstawowe funkcje usługowe, tereny zieleni oraz rekreacji i wypoczynku	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Uporządkowanie i zagospodarowanie przestrzeni miejskiej w osiedlach mieszkaniowych z przeznaczeniem na funkcje ogólnodostępne – rekreacyjno-wypoczynkowe np. sportu, rekreacji, kultury i integracji społecznej (plac zabaw, siłownie zewnętrzne itp.). ✓ Planowe kształtowanie nowych struktur mieszkaniowych z kompleksowym wyposażaniem w infrastrukturę techniczną, komunikacyjną, strefy rekreacyjno-wypoczynkowe oraz usługowe.
	Harmonizowanie zagospodarowania z walorami środowiska kulturowego i przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ochrona i ekspozycja walorów środowiska kulturowego (historycznie ukształtowane układy miejskie i centra miast, zespoły zabudowy zabytkowej i parkowej). ✓ Ochrona i ekstensywne wykorzystanie korytarzy ekologicznych sąsiadujących z zabudową mieszkaniową (doliny rzek, lasy, tereny otwarte). ✓ Dostosowywanie skali i charakteru zabudowy mieszkaniowej, pensjonatowej, willowej do tradycji miejsc i funkcji kulturowej lub uzdrowiskowej miast.

	Realizacja koncepcji miasta zwartego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zwiększenie efektywności wykorzystania terenów już zainwestowanych – uzupełnianie zabudowy na terenach wyposażonych w infrastrukturę techniczną i drogową. ✓ Zachowanie równowagi w planowaniu obszarów zabudowy mieszkaniowej intensywnej (wielorodzinnej) i ekstensywnej (jednorodzinnej), a także zabudowy pensjonatowej, letniskowej w miastach atrakcyjnych turystycznie i uzdrowiskowych. ✓ Przeciwdziałanie „rozlewaniu się” miasta na tereny otwarte (w tym leśne) – przeznaczanie nowych terenów zabudowy z uwzględnieniem potrzeb i możliwości rozwoju miasta.
Rozwój infrastruktury społecznej	Rozwój obiektów i usług kultury i sztuki	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Realizacja i utrzymanie miejskich obiektów: domów kultury, amfiteatrów, kin, bibliotek. ✓ Zagospodarowywanie istniejących obiektów i zasobów lokalowych miasta na cele kulturalno-edukacyjne np. muzea, kina.
	Rozwój obiektów sportowych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozbudowa, modernizacja i utrzymanie stadionów miejskich. ✓ Budowa nowych obiektów sportowo-rekreacyjnych o znaczeniu ogólnomiejskim (boiska, bieżnie, baseny, sztuczne lodowiska, hale widowiskowo-sportowe, korty tenisowe itp.).
	Rozwój obiektów i usług wsparcia społecznego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa placówek wsparcia społecznego dla osób starszych, bezdomnych i niepełnosprawnych i innych zagrożonych wykluczeniem społecznym (centra aktywności, punkty wsparcia osób w kryzysie, środowiskowe domy pomocy społecznej, ośrodki interwencji kryzysowej, ośrodki dziennej i całodobowej opieki). ✓ Rozwój na bazie usług szkolnictwa średniego usług edukacji dla osób starszych – „uniwersytety trzeciego wieku”. ✓ Wprowadzanie instytucji ekonomii społecznej dla bezrobotnych i osób wykluczonych celem utrzymania infrastruktury miejskiej z zakresu turystyki, sportu oraz infrastruktury uzdrowisk i środowiska.
Wdrażanie inteligentnych systemów zarządzania miastem	Rozwój systemów zarządzania infrastrukturą techniczną i bezpieczeństwem publicznym	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów zarządzania sieciami infrastruktury komunalnej (systemy nadzoru i telemetrii węzłów i sieci wodociągowych i kanalizacyjnych). ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów zarządzania energooszczędnym oświetleniem ulicznym. ✓ Budowa systemów miejskiego monitoringu wizyjnego. ✓ Budowa inteligentnych zintegrowanych systemów zarządzania, obejmujących sterowanie oświetleniem ulicznym monitorującym bezpieczeństwo publiczne i dystrybuującym dostarczanie energii. ✓ Budowa systemów zarządzania bezpieczeństwem powodziowym.

Wdrażanie ekologicznych rozwiązań oraz technologii w transporcie, budownictwie i energetyce	Rozwój infrastruktury rowerowej i pieszo-rowerowej oraz ograniczanie zanieczyszczeń komunikacyjnych w miastach.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa ciągów pieszo-rowerowych, dróg i ścieżek rowerowych oraz towarzyszącej im infrastruktury rowerowej (miejsca postojowe). ✓ Budowa sieci ścieżek pieszych i rowerowych w ramach zagospodarowania rekreacyjno-wypoczynkowego zbiorników wodnych, dolin rzecznych oraz wykorzystania turystycznego potencjału środowiska przyrodniczo-historycznego miast.
		<p>Kazimierz Dolny, Nałęczów</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Ograniczanie ruchu samochodowego w centrach miast poprzez wyznaczenie stref o ograniczonym ruchu kołowym oraz realizację parkingów na ich obrzeżach, służących obsłudze ruchu turystycznego. ✓ Ograniczanie ruchu samochodowego wraz z wprowadzaniem systemu Park&Ride w powiązaniu z komunikacją zbiorową. ✓ Budowa sieci parkingów typu P&R i B&R. ✓ Rozwój niskoemisyjnych środków transportu publicznego, w tym z zastosowaniem pojazdów hybrydowych i elektrycznych dla obsługi centrum uzdrowiska. ✓ Budowa systemu roweru miejskiego.
	Budowa węzłów przesiadkowych integrujących systemy transportu	<p>Dęblin, Nałęczów, Rejowiec Fabryczny, Terespol</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa infrastruktury węzłów przesiadkowych o znaczeniu lokalnym i ponadlokalnym integrujących publiczny transport drogowy i kolejowy oraz transport rowerowy. ✓ Budowa w obrębie węzłów przesiadkowych infrastruktury wypożyczalni rowerów, wypożyczalni pojazdów elektrycznych oraz stacji ładowania pojazdów elektrycznych.
	Rozwój energetyki niskoemisyjnej i poprawa efektywności energetycznej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozbudowa miejskiej sieci ciepłowniczej oraz sieci gazowych i ich racjonalne wykorzystanie. ✓ Budowa instalacji energetyki słonecznej na budynkach mieszkalnych oraz budynkach użyteczności publicznej. ✓ Przebudowa i modernizacja ciepłowni miejskich celem produkcji energii cieplnej z zastosowaniem niskoemisyjnych źródeł energii, w tym również produkcji ciepła w skojarzeniu z energią elektryczną. ✓ Wymiana źródeł ciepła na źródła energooszczędne połączona ze zmianą nośników energii na niskoemisyjne (gaz, biomasa) w budynkach mieszkalnych i użyteczności publicznej. ✓ Zmniejszenie zużycia energii w budynkach użyteczności publicznej poprzez termomodernizację budynków.

Integracja i wzmacnianie tożsamości lokalnej mieszkańców	Tworzenie warunków dla rozwoju organizacji non-profit i inicjatyw społecznych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Udostępnianie przestrzeni historycznej i obiektów dziedzictwa kulturowego oraz miejskich obiektów infrastruktury społecznej w celu integracji społecznej mieszkańców (np. organizacji imprez kulturalnych). ✓ Stworzenie „miasta tematycznego” wyznaczającego kierunek aktywizacji społecznej i zawodowej mieszkańców. ✓ Promowanie działalności organizacji pozarządowych, realizacja szkoleń w zakresie działalności organizacji pozarządowych oraz rozbudowywanie narzędzi umożliwiających finansowanie ich działalności. ✓ Rozszerzanie zakresu usług publicznych oferowanych w trybie konkursowym do wykonania przez organizacje pozarządowe, a także grupy nieformalne mieszkańców. ✓ Współpraca z organizacjami pozarządowymi oraz społecznymi w zakresie opracowywania lokalnych programów i strategii rozwoju. ✓ Budowa społeczeństwa obywatelskiego poprzez tworzenie budżetów obywatelskich w ramach budżetów rewitalizacji. ✓ Inicjowanie i wspieranie działań w zakresie rozwoju przedsiębiorczości społecznej – inicjowanie tworzenia spółdzielni społecznych, organizacja szkoleń dla mieszkańców.
	Odtwarzanie lokalnych tradycji rzemieślniczych i kulturowych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Prowadzenie szkoleń, warsztatów i kursów dla rozwoju tradycyjnego rzemiosła użytkowego i artystycznego.
	Organizowanie wydarzeń i imprez edukacyjnych, kulturalnych i sportowych promujących miasto i społeczność miejską.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Organizowanie ogólnodostępnych wydarzeń, imprez rozrywkowych, rekreacyjnych i wizerunkowych wykorzystujących potencjał kulturowy miasta. ✓ Organizacja wydarzeń i imprez podtrzymujących tradycje kulturowe i historyczne miasta wpływające na aktywizację społeczną i zawodową mieszkańców. ✓ Organizacja ponadlokalnych wydarzeń kulturalno – sportowych. ✓ Organizacja wydarzeń kulturalnych i artystycznych o zasięgu ponadregionalnym we współpracy z uczelniami wyższymi, środowiskami twórców kultury i sztuki, również spoza regionu.

- 9.6. Pakiet działań dla miast koncentracji funkcji podstawowych i rozwoju ponadlokalnych funkcji specjalistycznych: Annapol, Józefów, Kock, Modliborzyce, Ostrów Lubelski, Stoczek Łukowski, Łaszczów, Tyszowce, Tarnogród, Frampol, Urzędów, Lubycza Królewska, Siedliszcze, Rejowiec, a także miast wspomagających dyfuzję potencjału metropolitalnego: Piaski, Bychawa, Bełżyce

1. Obszar realizacji polityki: Rozwój zewnętrznych funkcji miast wynikający z roli poszczególnych ośrodków miejskich województwa w obsłudze regionu			
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania	
Rozwój związków funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi	Budowa powiązań i rozwijanie współpracy z innymi miastami w ramach obszarów funkcjonalnych wskazanych w PZPWL	Annapol	<u>obszar funkcjonalny Powiśle</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru, zagospodarowanie turystyczne rzeki Wisły, rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie
		Bełżyce	<u>obszar funkcjonalny rozwoju gospodarki żywnościowej (produkcji roślinnej)</u> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie
		Bychawa	<u>obszar funkcjonalny rozwoju gospodarki żywnościowej (produkcji roślinnej)</u> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie
		Frampol	<u>roztoczańsko-puszczański obszar funkcjonalny</u> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru
		Józefów	<u>roztoczańsko-puszczański obszar funkcjonalny</u> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru
		Kock	<u>obszar funkcjonalny Dolny Wieprz</u> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych, zagospodarowanie turystyczne doliny

			rzeki Wieprz, promocja potencjału turystycznego obszaru
		Lubycza Królewska	<u>roztoczański-puszczański obszar funkcjonalny</u> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru
		Łaszczów	<u>obszar funkcjonalny rozwoju gospodarki żywnościowej (produkcji roślinnej)</u> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie
		Modliborzyce	<u>roztoczański-puszczański obszar funkcjonalny</u> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru
		Ostrów Lubelski	<u>górnictwo-energetyczny obszar funkcjonalny</u> ✓ planowanie strategiczne, zagospodarowanie przestrzenne, nauka i badania oraz szkolnictwo zawodowe <u>obszar funkcjonalny Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz – Krzna</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, rozwój energetyki odnawialnej w przemyśle rolno-spożywczym, w rolnictwie oraz z zakresu fotowoltaiki
		Piaski	<u>obszar funkcjonalny rozwoju gospodarki żywnościowej (produkcji roślinnej)</u> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie
		Rejowiec	<u>górnictwo-energetyczny obszar funkcjonalny</u> ✓ planowanie strategiczne, zagospodarowanie przestrzenne, nauka i badania oraz szkolnictwo zawodowe <u>obszar funkcjonalny Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz – Krzna</u> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, rozwój energetyki odnawialnej w przemyśle rolno-spożywczym, w rolnictwie oraz z zakresu fotowoltaiki
		Siedliszcze	<u>górnictwo-energetyczny obszar funkcjonalny</u> ✓ planowanie strategiczne, zagospodarowanie przestrzenne, nauka i badania oraz szkolnictwo zawodowe <u>obszar funkcjonalny Polesie ze strefą</u>

		<p><u>oddziaływania Kanału Wieprz – Krzna</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ rozwój bazy usług i produktów turystycznych, rozwój energetyki odnawialnej w przemyśle rolno-spożywczym, w rolnictwie oraz z zakresu fotowoltaiki
		<p>Stoczek Łukowski</p> <p><u>obszar funkcjonalny gospodarki hodowlanej</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, rynku handlu rolnego, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie
		<p>Tarnogród</p> <p><u>roztoczańsko-puszczański obszar funkcjonalny</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ rozwój infrastruktury, wspólnych produktów i usług turystycznych, promocja potencjału turystycznego obszaru
		<p>Tyszowce</p> <p><u>obszar funkcjonalny rozwoju gospodarki żywnościowej (produkcji roślinnej)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie
		<p>Urzędów</p> <p><u>obszar funkcjonalny rozwoju gospodarki żywnościowej (produkcji roślinnej)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ rozwój bazy przemysłu rolno-spożywczego, usług obsługi rolnictwa, ośrodków i działań wspierających transfer wiedzy i innowacji w rolnictwie
	<p>Budowa powiązań i rozwijanie wielopłaszczyznowej współpracy miast uzasadnione ich położeniem</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Nawiązywanie i rozwijanie współpracy w sferze społecznej i gospodarczej miast: Zwierzyniec, Krasnobród, Szczepieszyn i Józefów. ✓ Nawiązywanie i rozwijanie współpracy w sferze społecznej i gospodarczej miast: Rejowiec Fabryczny, Siedliszcze i Rejowiec. ✓ Nawiązywanie i rozwijanie współpracy w sferze społecznej i gospodarczej miast: Tyszowce, Łaszczów i Tomaszów Lubelski. ✓ Nawiązywanie i rozwijanie współpracy w sferze społecznej i gospodarczej miast: Kraśnik, Modliborzycze i Janów Lubelski.
<p>Rozwój usług ponadlokalnych</p>	<p>Rozwijanie usług publicznych głównie z zakresu porządku publicznego i bezpieczeństwa, edukacji, ochrony zdrowia i kultury</p>	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie i wyposażanie komisariatów i posterunków policji. ✓ Zwiększenie jakości i dostępności świadczeń oraz rozwój oferty specjalistycznych usług w placówkach opieki zdrowotnej, w tym usług rehabilitacyjnych. ✓ Rozwój usług szkolnictwa średniego. ✓ Wspieranie działań i doposażenie podmiotów i jednostek ratowniczych biorących udział w akcjach ratowniczych przeprowadzanych w czasie pożarów oraz innych klęsk i zdarzeń powodujących zagrożenia dla środowiska i zdrowia ludzi.

Integrowanie rozwoju w Lubelskim Obszarze Metropolitalnym	Kształtowanie polityki rozwoju	Bełżyce, Bychawa, Piaski	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Planowanie przestrzenne: opracowanie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego. ✓ Programowanie rozwoju społeczno-gospodarczego: opracowanie strategii rozwoju Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego i innych programów dotyczących rozwoju i promocji gospodarczej LOM-u.
	Rozwijanie systemów transportu	Bełżyce, Bychawa, Piaski	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa i organizacja metropolitalnego drogowego transportu publicznego dla zwiększenia dostępności mieszkańców miast do ośrodka metropolitalnego. ✓ Poprawa dostępności komunikacyjnej do ośrodka metropolitalnego poprzez modernizację i przebudowę infrastruktury transportu drogowego.

2. Obszar realizacji polityki: Wzmacnianie bazy ekonomicznej miast służącej poprawie ich konkurencyjności			
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania	
Kształtowanie specjalizacji gospodarczych	Wykorzystanie potencjałów gospodarczych	Annapol	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka koncentracji przemysłu rolno-spożywczego oraz obsługi turystyki. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, w tym wyspecjalizowanych usług obsługi turystyki oraz przetwórstwa spożywczego opartego na produktach uzyskiwanych metodami ekologicznymi.
		Bełżyce	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka koncentracji przemysłu z branży maszynowej i przetwórstwa żywności (głównie żywności ekologicznej) oraz usług około przemysłowych. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli przemysłów średnio-wysokiej techniki oraz usług związanych z sektorem OZE.
		Bychawa	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka usługowego wielofunkcyjnego oraz koncentracji przemysłu rolno-spożywczego. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, zwłaszcza usług obsługi turystyki oraz usług związanych z sektorem OZE.
		Frampol	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka obsługi turystyki oraz koncentracji przemysłu z branży przetwórstwa spożywczego i drzewnego oraz usług około przemysłowych.

			<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, zwłaszcza wyspecjalizowanych usług turystyki.
		Józefów	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka obsługi turystyki oraz koncentracji przemysłu z branży przetwórstwa spożywczego i drzewnego oraz usług około przemysłowych. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, w tym zwłaszcza wyspecjalizowanych usług turystyki, turystyki kwalifikowanej i biznesowej.
		Kock	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka koncentracji przetwórstwa spożywczego, zwłaszcza przetwórstwa ryb. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, zwłaszcza usług obsługi turystyki i innych pozostających w otoczeniu turystyki, usług obsługi rolnictwa oraz usług związanych z sektorem OZE.
		Lubycza Królewska	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka specjalizacji w zakresie obsługi transgranicznej, w tym usług transportowo-logistycznych, ośrodka koncentracji przetwórstwa spożywczego i drzewnego. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, w tym wyspecjalizowanych usług obsługi turystyki oraz towarzyszących funkcji obsługi transgranicznej.
		Łaszczów	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rozwoju przemysłu i obsługi rolnictwa. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, zwłaszcza usług obsługi turystyki, branż przetwórstwa spożywczego, w tym ekologicznej produkcji rolnej.
		Modliborzyce	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rozwoju turystyki i przemysłu w zakresie branż przetwórstwa spożywczego, drzewnego i branży meblarskiej. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, w tym zwłaszcza wyspecjalizowanych usług turystyki i innych pozostających w jej otoczeniu, a także branży przemysłu maszynowego.
		Ostrów Lubelski	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka specjalizacji w zakresie obsługi turystyki, ośrodka rozwoju przetwórstwa spożywczego, przetwórstwa drewna i usług dla rolnictwa.

			<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, zwłaszcza usług turystyki i innych pozostających w otoczeniu turystyki oraz przetwórstwa spożywczego i przetwórstwa drewna.
		Piaski	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako wyspecjalizowanego ośrodka przetwórstwa spożywczego oraz ośrodka obsługi turystyki. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, w tym usług związanych z sektorem OZE.
		Rejowiec	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rozwoju przemysłu, w tym przetwórstwa spożywczego. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, zwłaszcza usług rekreacji i turystyki oraz usług dla sektora górnictwa.
		Siedliszcze	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rozwoju przemysłu, w tym związanego z górnictwem oraz przetwórstwem spożywczym. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, w tym usług transportowo-logistycznych, usług rekreacji i turystyki oraz usług dla sektora górnictwa.
		Stoczek Łukowski	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rozwoju przetwórstwa spożywczego. ✓ Zwiększanie w gospodarce ośrodka miejskiego roli sektora usługowego, zwłaszcza usług obsługi turystyki.
		Tarnogród	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rozwoju turystyki, ośrodka rozwoju przetwórstwa spożywczego oraz drzewnego. ✓ Zwiększanie w gospodarce ośrodka miejskiego roli sektora usługowego, w tym zwłaszcza pozostających w otoczeniu turystyki oraz przemysłu drzewnego.
		Tyszowce	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rozwoju przemysłu spożywczego (w tym produkcji żywności metodami ekologicznymi). ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usług turystycznych i prozdrowotnych oraz branży przemysłu drzewnego.
		Urzędów	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Kształtowanie miasta jako ośrodka rozwoju przetwórstwa spożywczego. ✓ Zwiększanie w gospodarce roli sektora usługowego, w tym zwłaszcza usług obsługi turystyki oraz usług związanych

			z sektorem OZE.
	Rozwój inteligentnych specjalizacji gospodarczych	✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie biogospodarki - branża spożywcza, w tym przetwórstwo żywności produkowanej metodami ekologicznymi.	
		Frampol, Ostrów Lubelski, Tyszowce, Józefów, Lubycza Królewska, Tarnogród Modliborzycze	✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie biogospodarki - branża drzewna.
		Annapol, Bełżyce Modliborzycze	✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: informatyki i automatyki - branża maszynowa.
		Bełżyce, Bychawa, Kock, Łaszczów, Piaski, Rejowiec, Siedliszcze, Urzędów, Józefów, Lubycza Królewska, Tarnogród	✓ Wspieranie rozwoju inteligentnych specjalizacji gospodarczych regionu w zakresie: energetyki niskoemisyjnej, zwłaszcza sektora OZE.
Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej	Reaktywacja gospodarcza terenów i obiektów	Annapol, Łaszczów, Józefów, Rejowiec	✓ Przywrócenie funkcji gospodarczych terenom przemysłowym, w tym pokopalnianym (pogórnicy).
	Rozwój oraz podnoszenie atrakcyjności terenów inwestycyjnych		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wyposażanie terenów inwestycyjnych w infrastrukturę techniczną oraz drogową, w tym usprawniającą ich zewnętrzną dostępność komunikacyjną. ✓ Budowa, modernizacja i podnoszenie parametrów technicznych sieci dróg lokalnych, w tym poprawiające skomunikowanie terenów inwestycyjnych z regionalnym i krajowym układem drogowym. ✓ Lokalizacja nowych terenów inwestycyjnych w sposób skoncentrowany z uwzględnieniem funkcji magazynowo-logistycznych w rejonie węzłów drogowych dróg krajowych oraz istniejących i planowanych dróg ekspresowych.
	Tworzenie warunków dla rozwoju turystyki		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa infrastruktury technicznej i drogowej umożliwiającej rozwój zagospodarowania turystycznego w oparciu o walory miejskich systemów przyrodniczych, dolin rzek, zbiorników wodnych, a także walory przyrodnicze środowiska pozamiejskiego. ✓ Rewitalizacja obiektów i zespołów obiektów zabytkowych, a także budowa infrastruktury technicznej i drogowej w ich sąsiedztwie, celem udostępnienia turystycznego oraz rozwoju zagospodarowania

		turystycznego miast w oparciu o ich walory kulturowe.
	Kształtowanie zasobu nieruchomości	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Powiększanie zasobów komunalnych nieruchomości dla rozwoju terenów inwestycyjnych, w tym poprzez wykup gruntów prywatnych. ✓ Utworzenie bazy dyspozycyjnych komunalnych i prywatnych nieruchomości dla lokalizacji przedsiębiorczości. ✓ Planowanie nowych terenów inwestycyjnych uporządkowanych własnościowo, w dostosowaniu do potrzeb rozwojowych miasta.
Rozwój instytucji otoczenia biznesu	Zwiększenie roli instytucji samorządu miasta we wspieraniu rozwoju biznesu	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Dostosowanie administracji publicznej do pełnienia funkcji ośrodka otoczenia biznesu poprzez tworzenie w ramach struktur urzędu miasta centrum/punktów/ośrodków obsługi inwestora/biznesu, a także specjalistycznych portali internetowych dla przedsiębiorców, oferujących usługi doradztwa, skracających procedury inwestycyjne, udzielających informacji o programach pomocowych. ✓ Współpraca samorządu miasta z centrami/punktami/ośrodkami obsługi inwestora/biznesu w większych ośrodkach miejskich. ✓ Inicjowanie przez samorząd współpracy oraz współpraca na rzecz lokalnych przedsiębiorców z instytucjami otoczenia biznesu, ośrodkami wspierania innowacji, w tym w ramach platform startowych, klastrów itp.
	Budowanie i rozwój platform współpracy dla organizacji przestrzeni gospodarczej oraz transferu innowacji w gospodarce	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie partnerstw i organizacji w postaci klastrów zrzeszających podmioty z branż przemysłu spożywczego, maszynowego oraz turystyki, w tym skupionych wokół tworzonych inkubatorów przedsiębiorczości. ✓ Wspieranie rozwoju współpracy sieciowej przedsiębiorców, w tym transgranicznej współpracy sieciowej ukierunkowanej na wymianę doświadczeń i transfer wiedzy.
Promocja i marketing gospodarczy	Promocja gospodarcza miasta	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwijanie współpracy z krajowymi i regionalnymi instytucjami otoczenia biznesu, stowarzyszeniami i organizacjami biznesowymi, w tym Regionalnym Centrum Obsługi Inwestora dla promocji oferty terenów inwestycyjnych. ✓ Tworzenie i promocja marek i produktów turystycznych opartych o potencjał kulturowy i przyrodniczy miasta i jego otoczenia, w tym posiadających znaczenie regionalne. ✓ Promocja walorów turystycznych z zakresu dziedzictwa kulturowego, historycznego miast poprzez publikacje wydawnicze, prasowe oraz z wykorzystaniem nowoczesnych form przekazu (np. Internet).
	Wspieranie przedsiębiorców w zakresie promocji	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie stałych miejsc promocji lokalnych produktów gospodarczych, a także promocja produktów podczas organizowanych cyklicznie imprez kulturalnych. ✓ Wspieranie przez samorządy lokalnych liderów przedsiębiorczości w uczestniczeniu w targach i wystawach, w tym o zasięgu regionalnym i ponadregionalnym. ✓ Wprowadzanie certyfikacji produktów i usług lokalnych,

		jak narzędzia promującego lokalny biznes.
--	--	---

3. Obszar realizacji polityki: Podnoszenie atrakcyjności miast jako obszaru życia mieszkańców		
Kierunki działań	Działanie	Zakres działania
Rozwój atrybutów miejskości	Kształtowanie centrum miasta o charakterze rynku miejskiego jako ważnego miejsca tożsamości i identyfikacji przestrzeni miasta	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa i odbudowa siedzib władz miejskich (ratuszy miejskich) jako dominant krajobrazu miejskiego o wysokich walorach architektonicznych wzmacniających identyfikację i wpływających na unikalność miasta. ✓ Zagospodarowywanie centrów miast, centralnych placów (rynków miejskich) na potrzeby funkcji rekreacyjnej, wypoczynkowej oraz jako miejsc spotkań mieszkańców, umożliwiającymi organizację imprez i wydarzeń kulturalno-rozrywkowych (np. poprzez realizację obiektów małej architektury, budowę amfiteatru, placów zabaw). ✓ Modernizacje i przebudowy obiektów dziedzictwa kulturowego ważnych z punktu widzenia wizerunku i identyfikacji miast, położonych w ich centralnych częściach.
Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów i obiektów	Rewitalizacja i rewaloryzacja centrum miast, w tym terenów zabytkowych i przestrzeni publicznych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja terenów zabudowy w historycznych układach urbanistycznych oraz zabudowy starego miasta wraz z przestrzeniami publicznymi. ✓ Poprawa estetyki elewacji zabudowy położonej w zabytkowych układach urbanistycznych, w centralnych częściach miast oraz zabudowy przyrynkowej. ✓ Rewitalizacja miejskich przestrzeni publicznych w obszarach zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych miast, placów i rynków miejskich. ✓ Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabudowy zabytkowej, pałacowo-parkowej, obiektów dziedzictwa kulturowego, w tym obiektów sakralnych. ✓ Realizacja inwestycji infrastrukturalnych w obrębie centrów miast i historycznych układów urbanistycznych, podnoszących funkcjonalność obszarów, w tym w zakresie komunikacji. ✓ Rewitalizacja i rewaloryzacja istniejących i dawnych obiektów użyteczności publicznej wraz z ich otoczeniem, położonych w centralnych częściach miast, w tym również z nadaniem im nowych funkcji. ✓ Rewaloryzacja terenów zieleni urządzonej cmentarzy. ✓ Rewitalizacja terenów zabudowy mieszkaniowej i mieszkaniowo-usługowej wraz z przestrzeniami publicznymi i terenami zieleni, położonych w centralnych częściach miast oraz uzupełnianie ich nowymi obiektami usług społecznych.
Rozwój miejskich terenów rekreacji i wypoczynku	Zagospodarowanie terenów zielonych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja terenów parków miejskich, parków osiedlowych, skwerów oraz terenów zieleni miejskiej, w tym w zabytkowych zespołach dworsko-parkowych oraz ośrodkach wypoczynkowych położonych na terenie miast. ✓ Tworzenie i zagospodarowanie parków i skwerów

		<p>miejskich na cele rekreacji i wypoczynku.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja i zagospodarowywanie dawnych wałów miejskich (obronnych), dolin rzek na cele rekreacji i wypoczynku (promenady, bulwary spacerowe, infrastruktura spacerowo-rowerowa itp.). ✓ Rekultywacja obszarów zdegradowanych i nadawanie im nowych funkcji użytkowych.
	Rozwój infrastruktury rekreacji i wypoczynku	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa infrastruktury rekreacji i wypoczynku w oparciu o miejskie zbiorniki wodne i rzeki (miejsca plażowania i kąpieliska, przystanie kajakowe, miejsca służące wędkarstwu, mola, przystanie służące sportom wodnym i żeglarstwu). ✓ Budowa nowych oraz rewitalizacja istniejących zbiorników wodnych wraz z lokalizacją w ich otoczeniu infrastruktury rekreacyjno-wypoczynkowej. ✓ Budowa w otoczeniu zbiorników wodnych oraz w dolinach rzek infrastruktury rekreacji i wypoczynku w postaci: parków linowych, szlaków konnych, ścieżek rowerowych, pieszych dydaktycznych i przyrodniczych, platform i wież widokowych, zjeżdźalni i placów zabaw, boisk i kortów tenisowych, muszli koncertowych, siłowni zewnętrznych. ✓ Rozwój infrastruktury ścieżek rowerowych i pieszo-rowerowych na terenie miasta, w tym zapewniającej powiązanie miejskich i pozamiejskich terenów rekreacji i wypoczynku. ✓ Budowa centrów rekreacyjno-wypoczynkowych oraz zagospodarowanie przestrzeni publicznych na cele rekreacyjno-wypoczynkowe. ✓ Budowa infrastruktury technicznej niezbędnej dla wykorzystania rekreacyjnego rzek i zbiorników wodnych (np. budowa jazów, sieci kanalizacji sanitarnej).
Kształtowanie struktur mieszkaniowych	Kształtowanie stref mieszkaniowych wyposażonych w podstawowe funkcje usługowe, tereny zieleni oraz rekreacji i wypoczynku	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Uporządkowanie i zagospodarowanie przestrzeni miejskiej w osiedlach mieszkaniowych z przeznaczeniem na funkcje ogólnodostępne – rekreacyjno-wypoczynkowe np. sportu, rekreacji, kultury i integracji społecznej (np. place zabaw, siłownie zewnętrzne). ✓ Planowe kształtowanie nowych struktur mieszkaniowych, w tym wprowadzanie zabudowy wielorodzinnej z kompleksowym wyposażaniem w infrastrukturę techniczną, komunikacyjną, strefy rekreacyjno-wypoczynkowe oraz usługowe. ✓ Rewitalizacja i rewaloryzacja obiektów i terenów komunalnych zasobów mieszkaniowych.
	Harmonizowanie zagospodarowania z walorami środowiska kulturowego i przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Harmonizowanie zabudowy historycznej (zabytkowej) i współczesnej – dostosowywanie skali i charakteru nowej zabudowy oraz kształtowanie struktur mieszkaniowych w sposób umożliwiający odtworzenie historycznych elementów przestrzeni miejskiej. ✓ Ochrona i ekspozycja walorów środowiska kulturowego (historycznie ukształtowane układy miejskie, zespoły i obiekty zabudowy zabytkowej). ✓ Ochrona i ekstensywne wykorzystanie korytarzy ekologicznych sąsiadujących z zabudową mieszkaniową (doliny rzek, lasy, tereny otwarte).

	Realizacja koncepcji miasta zwartego	Bełżyce, Bychawa, Piaski	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Zwiększenie efektywności wykorzystania terenów już zainwestowanych – uzupełnianie zabudowy na terenach wyposażonych w infrastrukturę techniczną i drogową. ✓ Przeciwdziałanie „rozlewaniu się” miasta na tereny otwarte – równoważenie proporcji pomiędzy terenami zurbanizowanymi i terenami otwartymi – przeznaczanie nowych terenów zabudowy z uwzględnieniem potrzeb i możliwości rozwoju miasta.
Rozwój infrastruktury społecznej	Rozwój obiektów i usług kultury	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Realizacje i utrzymanie istniejących miejskich obiektów: domy i centra kultury, amfiteatry, muszle koncertowe, kina, biblioteki. ✓ Realizacje i utrzymanie oraz doposażanie miejskich ośrodków kultury (skupiających funkcje kulturalne), muzeów, w tym skansenów, muzeów multimedialnych. ✓ Zapewnianie otwartego, bezpłatnego dostępu do przestrzeni i usług kultury, w tym z zakresu rozwoju umiejętności artystycznych (zajęcia teatralne, taneczne, filmowe, muzyczne). 	
	Rozwój obiektów sportowych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Realizacje i utrzymanie stadionów miejskich, boisk sportowych, bieżni lekkoatletycznych, sal gimnastycznych i innych obiektów sportowych, w tym przyszkolnych. ✓ Rewitalizacje i realizacje obiektów i zespołów obiektów sportowo-rekreacyjnych o znaczeniu ogólnomiejskim (np. centra kultury fizycznej, hale widowiskowo-sportowe). ✓ Budowa ogólnodostępnych miejsc aktywnego wypoczynku i rekreacji w przestrzeni miejskiej. 	
	Rozwój obiektów i usług wsparcia społecznego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie spółdzielni socjalnych dla świadczenia usług opiekuńczych dla osób starszych bezdomnych i niepełnosprawnych i innych zagrożonych wykluczeniem społecznym. ✓ Rozwój na bazie usług szkolnictwa średniego usług edukacji dla osób starszych – „uniwersytety trzeciego wieku”. ✓ Tworzenie instytucji i usług aktywizacji zawodowej mieszkańców, w tym aktywizacji zawodowej osób starszych i niepełnosprawnych. 	
	Rozwój obiektów i usług oświaty	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Realizacje żłobków i przedszkoli samorządowych. ✓ Rozbudowa obiektów i rozwój oferty edukacyjnej szkół podstawowych. 	
Wdrażanie inteligentnych systemów zarządzania miastem	Rozwój systemów zarządzania infrastrukturą techniczną i bezpieczeństwem publicznym	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów zarządzania sieciami infrastruktury komunalnej (systemy nadzoru i telemetrii węzłów i sieci wodociągowych i kanalizacyjnych). ✓ Realizacja systemu do zdalnego odczytu wodomierzy. ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów zarządzania energooszczędnym oświetleniem ulicznym. ✓ Budowa systemów miejskiego monitoringu wizyjnego. ✓ Montaż urządzeń monitoringu zanieczyszczeń powietrza. 	

	Rozwój infrastruktury informatycznej dla poprawy komunikacji z mieszkańcami	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Informatyzacja usług publicznych - rozwój systemów e-usług. ✓ Rozwój Internetu szerokopasmowego.
Wdrażanie ekologicznych rozwiązań oraz technologii w transporcie, budownictwie i energetyce	Rozwój infrastruktury rowerowej i pieszo-rowerowej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa ciągów pieszo-rowerowych, dróg i ścieżek rowerowych oraz towarzyszącej im infrastruktury rowerowej (miejsca postojowe, stacje rowerowe). ✓ Budowa sieci ścieżek pieszych i rowerowych w ramach zagospodarowania rekreacyjno-wypoczynkowego zbiorników wodnych, dolin rzecznych oraz wykorzystania turystycznego potencjału środowiska przyrodniczo-historycznego miast.
	Rozwój energetyki niskoemisyjnej i poprawa efektywności energetycznej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozbudowa miejskiej sieci ciepłowniczej oraz sieci gazowych i ich racjonalne wykorzystanie. ✓ Budowa instalacji energetyki słonecznej na budynkach mieszkalnych oraz budynkach użyteczności publicznej. ✓ Budowa instalacji pomp ciepła dla zaopatrzenia w ciepło budynków mieszkalnych i użyteczności publicznej. ✓ Wymiana źródeł ciepła na źródła energooszczędne połączona ze zmianą nośników energii na niskoemisyjne (gaz, biomasa) w budynkach mieszkalnych i użyteczności publicznej. ✓ Zmniejszenie zużycia energii w budynkach użyteczności publicznej poprzez termomodernizacje budynków. ✓ Przebudowa i modernizacja lokalnych ciepłowni miejskich celem produkcji energii cieplnej z zastosowaniem niskoemisyjnych źródeł energii. ✓ Modernizacja i wymiana oświetlenia ulicznego na energooszczędne (oświetlenie LED, hybrydowe).
Integracja i wzmacnianie tożsamości lokalnej mieszkańców	Tworzenie warunków dla rozwoju organizacji non-profit i inicjatyw społecznych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Udostępnianie przestrzeni historycznej i obiektów dziedzictwa kulturowego oraz przestrzeni i infrastruktury miejskich obiektów infrastruktury społecznej (instytucji kultury i oświaty) dla celów integracji społecznej mieszkańców. ✓ Kształtowanie przyjaznej przestrzeni publicznej poprzez zagospodarowanie i tworzenie miejsc przyjaznych aktywności kulturalnej, społecznej i sportowej oraz sprzyjających integracji i komunikacji społecznej mieszkańców (kina, kluby, zielone siłownie, parki rozrywki, ścieżki edukacyjne). ✓ Rozwój usług społecznych, kulturowych, w tym artystycznych (m.in. w ramach tworzonych instytucji centrów integracji społecznej) dla wyrównywania szans rozwoju osobistego, edukacji zawodowej, nabywania nowych kompetencji, współdziałania lokalnego w zakresie dostosowywania oferty kulturalnej do potrzeb lokalnej społeczności, a także zapewnianie dostępu mieszkańcom do różnorodnych form ekspresji kulturowej poprzez udział w przedstawieniach teatralnych, festiwalach, wystawach, warsztatach. ✓ Stworzenie „miasta tematycznego” wyznaczającego kierunek aktywizacji społecznej i zawodowej mieszkańców. ✓ Inicjowanie i wspieranie działań w zakresie rozwoju przedsiębiorczości społecznej – tworzenie spółdzielni

		<p>socjalnych.</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ Zaangażowanie podmiotów gospodarki społecznej w realizację usług publicznych.
	Organizowanie wydarzeń i imprez edukacyjnych, kulturalnych i sportowych promujących miasto i społeczność miejską.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Organizowanie ogólnodostępnych wydarzeń, imprez rozrywkowych, rekreacyjnych i wizerunkowych wykorzystujących potencjał kulturowy miasta. ✓ Organizacja wydarzeń i imprez podtrzymujących tradycje kulturowe i historyczne miasta wpływające na aktywizację społeczną i zawodową mieszkańców. ✓ Organizacja imprez sportowych oraz edukacyjnych promujące ochronę przeciwpożarową, bezpieczeństwo drogowe i udzielanie pomocy.

9.7. Pakiet działań dla gmin wiejskich położonych w miejskich obszarach funkcjonalnych

1. Obszar realizacji polityki: Rozwój związków funkcjonalnych na terenie miejskiego obszaru funkcjonalnego		
Kierunki działań	Działania	Zakres działania
Rozwój związków funkcjonalnych z ośrodkami miejskimi i gminami położonymi w miejskim obszarze funkcjonalnym – integrowanie rozwoju w miejskim obszarze funkcjonalnym	Rozwijanie systemów infrastruktury technicznej i transportu	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój zintegrowanego systemu transportu zbiorowego, w tym niskoemisyjnego, obejmującego swym zasięgiem wszystkie gminy tworzące miejski obszar funkcjonalny (na kierunkach miasto – gmina i gmina – gmina). ✓ Realizacja wspólnych projektów w zakresie poprawy stanu i rozwoju infrastruktury drogowej. ✓ Integracja systemów infrastruktury technicznej. ✓ Budowa infrastruktury transportu rowerowego (ścieżki rowerowe, stacje wypożyczania rowerów itp.).
	Kształtowanie polityki rozwoju miejskiego obszaru funkcjonalnego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Planowanie przestrzenne: opracowanie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego oraz dla pozostałych obszarów koncepcji zagospodarowania przestrzennego miejskich obszarów funkcjonalnych. ✓ Programowanie rozwoju społeczno-gospodarczego: opracowanie strategii rozwoju miejskich obszarów funkcjonalnych i innych programów dotyczących rozwoju i promocji gospodarczej obszaru funkcjonalnego, w tym promocji turystycznej, programów ochrony zasobów i jakości środowiska.
Rozwój funkcji transgranicznych gmin przygranicznych	Budowa i rozwijanie powiązań transgranicznych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Realizacja nowych przejść granicznych. ✓ Realizacja wspólnych projektów infrastrukturalnych oraz przedsięwzięć społeczno-gospodarczych. ✓ Organizacja wydarzeń służących nawiązywaniu kontaktów biznesowych przez przedsiębiorców oraz rozwojowi turystyki transgranicznej. ✓ Rozwój integracji działań wraz z budową zintegrowanego centrum zarządzania kryzysowego, przygranicznych służb

		ratowniczych państwowych i ochotniczych w Polsce i za granicą.
Rozwój usług ponadlokalnych	Rozwijanie usług publicznych głównie z zakresu edukacji, ochrony zdrowia, pomocy społecznej, kultury, sportu i rekreacji	✓ Przygotowywanie terenów i lokowanie usług ponadlokalnych w gminach podmiejskich służących obsłudze miejskiego obszaru funkcjonalnego.

2. Obszar realizacji polityki: Wzmacnianie bazy ekonomicznej gminy służącej poprawie ich konkurencyjności		
Kierunki działań	Działania	Zakres działania
Dywersyfikacja bazy gospodarczej	Wykorzystanie potencjałów i rozwój specjalizacji gospodarczych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój specjalizacji gospodarczych gmin wiejskich, głównie w zakresie turystyki, biogospodarki, w tym przetwórstwa rolniczego oraz funkcji transportowo-logistycznych. ✓ Budowa inkubatorów przedsiębiorczości dla tworzenia przyjaznych warunków dla rozwoju nowych działalności gospodarczych. ✓ Prowadzenie analiz gospodarczych w zakresie potrzeb, możliwości i oczekiwań inwestorów dla budowy atrakcyjnej oferty inwestycyjnej w gminie.
Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej	Reaktywacja gospodarcza terenów i obiektów	✓ Reaktywacje i rewitalizacje istniejących niewykorzystywanych przestrzeni gospodarczych z dostosowaniem do potrzeb inwestorów.
	Rozwój oraz podnoszenie atrakcyjności terenów inwestycyjnych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Budowa różnorodnej oferty terenów inwestycyjnych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. ✓ Włączanie nowych terenów inwestycyjnych w obszary podstref ekonomicznych. ✓ Wyposażanie terenów inwestycyjnych w infrastrukturę techniczną oraz drogową, w tym usprawniającą ich zewnętrzną dostępność komunikacyjną (w szczególności położonych w sąsiedztwie węzłów głównych tras komunikacyjnych).
	Tworzenie warunków dla rozwoju turystyki	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie i promowanie produktów turystycznych o znaczeniu ponadlokalnym, w tym produktów wykorzystujących walory przyrodnicze obszaru funkcjonalnego. ✓ Stworzenie w obszarze funkcjonalnym zintegrowanego systemu informacji turystycznej. ✓ Realizacja projektów wymiany wiedzy i doświadczeń w obszarach dotyczących rozwoju turystyki na poziomie regionu i poziomie ponadregionalnym. ✓ Realizacja infrastruktury turystycznej, poprawa estetyki oraz porządkowanie przestrzeni wykorzystywanej turystycznie.

	Kształtowanie zasobu nieruchomości	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Powiększanie zasobów komunalnych nieruchomości, w tym wykup gruntów. ✓ Rozwój bazy dyspozycyjnych komunalnych i prywatnych nieruchomości dla lokalizacji przedsiębiorczości. ✓ Planowanie nowych terenów inwestycyjnych uporządkowanych własnościowo, w dostosowaniu do potrzeb rozwojowych gminy.
Rozwój instytucji otoczenia biznesu	Zwiększenie roli instytucji samorządu gminy we wspieraniu rozwoju biznesu	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Dostosowanie administracji publicznej do pełnienia funkcji ośrodka otoczenia biznesu poprzez tworzenie w ramach struktur urzędu gminy punktów obsługi inwestora, a także specjalistycznych portali internetowych dla przedsiębiorców, oferujących usługi doradztwa, skracających procedury inwestycyjne, udzielających informacji o programach pomocowych. ✓ Inicjowanie przez samorząd współpracy oraz współpraca na rzecz lokalnych przedsiębiorców z instytucjami otoczenia biznesu, ośrodkami wspierania innowacji, w tym w ramach platform startowych, klastrów itp.
Promocja i marketing gospodarczy	Aktywna promocja gospodarcza miejskiego obszaru funkcjonalnego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Stworzenie wspólnego i spójnego marketingu gospodarczego obszaru. ✓ Stworzenie wspólnej oferty inwestycyjnej obszaru funkcjonalnego.

3. Obszar realizacji polityki: Podnoszenie atrakcyjności gminy jako obszaru życia mieszkańców		
Kierunki działań	Działania	Zakres działania
Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów i obiektów	Rewitalizacja i rewaloryzacja terenów zabytkowych i przestrzeni publicznych.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rewitalizacja gminnych przestrzeni publicznych, placów i skwerów oraz parków wiejskich. ✓ Rewaloryzacja obiektów i zespołów zabudowy zabytkowej, pałacowo-parkowej oraz obiektów dziedzictwa kulturowego. ✓ Rewitalizacja i rewaloryzacja obiektów użyteczności publicznej wraz z ich otoczeniem, w tym również z nadaniem im nowych funkcji.
Rozwój gminnych terenów rekreacji i wypoczynku	Zagospodarowanie terenów zielonych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie i zagospodarowywanie parków wiejskich, skwerów oraz innych terenów zieleni na cele rekreacji i wypoczynku. ✓ Rewitalizacja i zagospodarowywanie dolin rzek na cele rekreacji i wypoczynku (promenady, bulwary spacerowe, infrastruktura spacerowo-rowerowa itp.).
	Rozwój infrastruktury rekreacji i wypoczynku, w tym dla celów turystyki weekendowej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Tworzenie oraz rewitalizacja istniejących terenów przeznaczonych do aktywnej rekreacji i spędzania wolnego czasu. ✓ Budowa i utrzymanie placów zabaw, zewnętrznych siłowni oraz boisk i terenów sportowych wraz z ich otoczeniem, tj. drzewostanem i zieleńcami. ✓ Budowa infrastruktury rekreacji i wypoczynku w oparciu o zbiorniki wodne i rzeki (miejsca plażowania i kąpieliska, przystanie kajakowe, miejsca służące wędkarstwu, móla, przystanie służące sportom wodnym i żeglarstwu). ✓ Rozwój infrastruktury ścieżek rowerowych i pieszo-

		rowerowych.
Kształtowanie struktur mieszkaniowych	Kształtowanie stref mieszkaniowych wyposażonych w podstawowe funkcje usługowe, tereny zieleni oraz rekreacji i wypoczynku	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Wyposażanie istniejących terenów zabudowy mieszkaniowej w funkcje ogólnodostępne z zakresu rekreacji i wypoczynku oraz integracji społecznej. ✓ Planowe kształtowanie nowych struktur mieszkaniowych, z kompleksowym wyposażaniem w infrastrukturę techniczną, komunikacyjną, strefy rekreacyjno-wypoczynkowe oraz usługowe.
	Harmonizowanie zagospodarowania z walorami środowiska kulturowego i przyrodniczego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ochrona i ekspozycja walorów środowiska kulturowego (historycznie ukształtowane układy ruralistyczne, zespoły i obiekty zabudowy zabytkowej). ✓ Ochrona i ekstensywne wykorzystanie korytarzy ekologicznych sąsiadujących z zabudową mieszkaniową (doliny rzek, lasy, tereny otwarte). ✓ Kształtowanie zielonych pierścieni wokół miast.
Rozwój infrastruktury społecznej	Rozwój obiektów i usług kultury	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Realizacje i utrzymanie istniejących wiejskich obiektów: domów i centrów kultury, świetlic, bibliotek.
	Rozwój obiektów sportowych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Realizacje i utrzymanie gminnych boisk sportowych i innych obiektów sportowych, w tym przyszkolnych. ✓ Budowa ogólnodostępnych miejsc aktywnego wypoczynku i rekreacji w przestrzeni miejskiej.
	Rozwój obiektów i usług oświaty	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Realizacje żłobków i przedszkoli samorządowych. ✓ Rozbudowa obiektów i rozwój oferty edukacyjnej szkół podstawowych.
	Rozwój infrastruktury i systemu opieki społecznej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozbudowa sieci placówek wsparcia społecznego dla osób starszych, bezdomnych i niepełnosprawnych i innych zagrożonych wykluczeniem społecznym (centra aktywności, punkty wsparcia osób w kryzysie, środowiskowe domy pomocy społecznej, ośrodki interwencji kryzysowej, ośrodki dziennej i całodobowej opieki). ✓ Zwiększenie zasobów komunalnych bazy lokalowej dla potrzeb osób bezdomnych i innych zagrożonych wykluczeniem społecznym.
	Rozwój usług podstawowej opieki zdrowotnej oraz bezpieczeństwa publicznego	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Rozwój placówek podstawowej opieki medycznej. ✓ Rozszerzenie działania Straży Miejskiej na obszar podmiejski. ✓ Tworzenie posterunków policji. ✓ Wspieranie działań i doposażenie podmiotów i jednostek ratowniczych.
Wdrażanie ekologicznych rozwiązań oraz technologii w transporcie, budownictwie i energetyce	Rozwój energetyki niskoemisyjnej i poprawa efektywności energetycznej	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Termomodernizacje obiektów użyteczności publicznej. ✓ Rozbudowa miejskiej sieci ciepłowniczej na tereny podmiejskie. ✓ Budowa instalacji energetyki słonecznej na budynkach mieszkaniowych jednorodzinnych oraz budynkach użyteczności publicznej. ✓ Dostosowanie lokalnych źródeł ciepła do produkcji energii cieplnej i elektrycznej w kogeneracji.
Integracja i wzmacnianie tożsamości lokalnej	Tworzenie warunków dla rozwoju organizacji non-profit i inicjatyw społecznych	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Udostępnianie przestrzeni historycznej i obiektów dziedzictwa kulturowego oraz przestrzeni i infrastruktury miejskich obiektów infrastruktury społecznej (instytucji kultury i oświaty) dla celów integracji społecznej

mieszkańców	Organizowanie wydarzeń i imprez edukacyjnych, kulturalnych i sportowych promujących miasto i społeczność miejską.	mieszkańców. ✓ Organizowanie ogólnodostępnych wydarzeń, imprez rozrywkowych, rekreacyjnych i wizerunkowych wykorzystujących potencjał kulturowy gminy. ✓ Organizacja wydarzeń i imprez podtrzymujących tradycje kulturowe i historyczne gminy wpływające na aktywizację społeczną i zawodową mieszkańców. ✓ Edukacja mieszkańców pod względem lokalnej kultury, tradycji i historii.
Wdrażanie inteligentnych systemów zarządzania	Rozwój systemów zarządzania infrastrukturą techniczną i bezpieczeństwem publicznym	✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów zarządzania sieciami infrastruktury komunalnej (systemy nadzoru i telemetrii węzłów i sieci ciepłych, wodociągowych, kanalizacyjnych). ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów zarządzania energooszczędnym oświetleniem ulicznym. ✓ Wprowadzanie elektronicznych systemów kontroli i zużycia energii elektrycznej oraz wody. ✓ Budowa systemów monitoringu wizyjnego. ✓ Montaż urządzeń monitoringu zanieczyszczeń powietrza. ✓ Rozwój infrastruktury i systemów bezpieczeństwa w zakresie ochrony przeciwpowodziowej i przeciwpożarowej.

10. Priorytety działań RPMWL

Proces budowy pakietów działań w poszczególnych obszarach wsparcia regionalnej polityki miejskiej oparty o szerokie konsultacje z samorządami lokalnymi, jednoznacznie uzasadnia potrzebę opracowania priorytetyzacji działań, charakteryzującej działania pod kątem rangi dla osiągnięcia głównych celów regionalnej polityki miejskiej. Założeniami dla jej opracowania jest prezentacja działań:

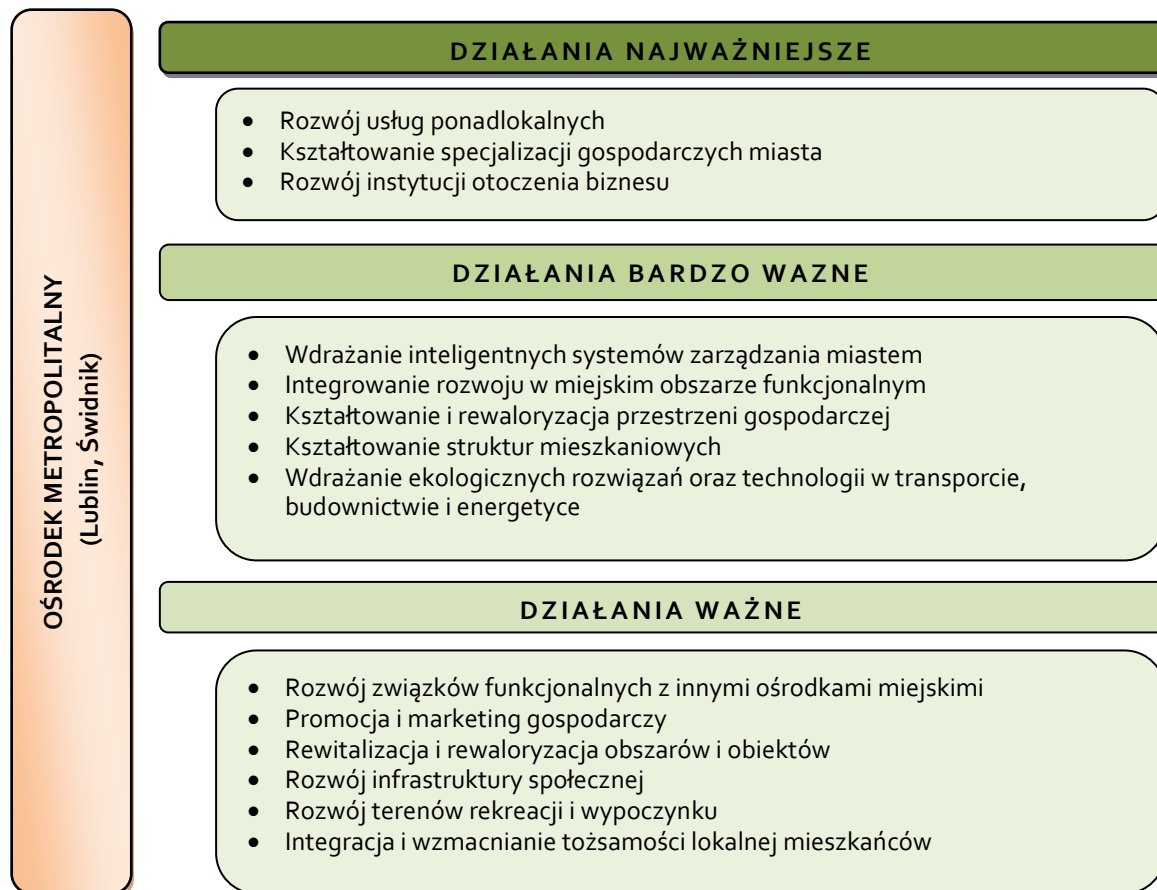
- **w układzie trójstopniowym**, tj.:
 - działania najważniejsze,
 - działania bardzo ważne,
 - działania ważne;
- **w odniesieniu do zdefiniowanych grup (typów) ośrodków**, tj.:
 - ośrodki miejskie tworzące rdzeń obszaru metropolitalnego: Lublin i Świdnik,
 - ośrodki subregionalne: Biała Podlaska, Chełm, Puławy, Zamość,
 - ośrodki miejskie lokalne pełniące ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego rekomendowane do wzmacniania i rozwoju funkcji subregionalnych: Biłgoraj, Janów Lubelski, Kraśnik, Łuków, Włodawa, Hrubieszów,
 - pozostałe ośrodki miejskie lokalne pełniących ważną funkcję sektora publicznego: Krasnystaw, Lubartów, Łęczna, Międzyrzec Podlaski, Opole Lubelskie, Parczew, Radzyń Podlaski, Ryki, Tomaszów Lubelski,
 - miasta wskazane do wzmacniania krajowych i regionalnych funkcji specjalistycznych: Kazimierz Dolny, Zwierzyniec, Nałęczów, Krasnobród, Poniatowa, Dęblin, Terespol, Rejowiec Fabryczny, Szczebrzeszyn,

- miasta koncentracji funkcji podstawowych i rozwoju ponadlokalnych funkcji specjalistycznych: Anopol, Józefów, Kock, Modliborzyce, Ostrów Lubelski, Stoczek Łukowski, Łaszczów, Tyszowce, Tarnogród, Frampol, Urzędów, Lubycza Królewska, Siedliszcze, Rejowiec, a także miasta wspomagające dyfuzję potencjału metropolitalnego: Piaski, Bychawa, Bełżyce.

Jako podstawę priorytetyzacji działań przyjęto:

1. Stopień zainteresowania jednostek samorządu terytorialnego (JST) poszczególnymi działaniami, oceniony na podstawie skali i zakresu problematyki poruszanej w toku konsultacji kart miast.
2. Czynniki świadczące o stopniu zgodności z przyjętymi założeniami i najważniejszymi celami regionalnej polityki miejskiej.
3. Poziom spójności hierarchii działań z aktualną polityką regionalną oraz przestrzenną (Strategią Rozwoju Województwa Lubelskiego i Planem Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego).

Ryc. 19. Priorytetyzacja działań RPMWL.

MIASTA SUBREGIONALNE

DZIAŁANIA NAJWAŻNIEJSZE

- Kształtowanie specjalizacji gospodarczych miasta
- Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej
- Integracja rozwoju w miejskim obszarze funkcjonalnym

DZIAŁANIA BARDZO WAŻNE

- Rozwój infrastruktury społecznej
- Wdrażanie ekologicznych rozwiązań oraz technologii w transporcie, budownictwie i energetyce
- Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów i obiektów
- Wdrażanie inteligentnych systemów zarządzania

DZIAŁANIA WAŻNE

- Rozwój związków funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi
- Rozwój usług ponadlokalnych
- Rozwój instytucji otoczenia biznesu
- Promocja i marketing gospodarczy
- Rozwój terenów rekreacji i wypoczynku
- Kształtowanie struktur mieszkaniowych
- Integracja i wzmacnianie tożsamości lokalnej mieszkańców

**MIASTA LOKALNE
WSKAZANE DO ROZWIJANIA FUNKCJI SUBREGIONALNYCH**

DZIAŁANIA NAJWAŻNIEJSZE

- Rozwój związków funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi
- Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej
- Rozwój usług ponadlokalnych

DZIAŁANIA BARDZO WAŻNE

- Kształtowanie specjalizacji gospodarczych
- Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów i obiektów
- Rozwój infrastruktury społecznej
- Rozwój instytucji otoczenia biznesu
- Wdrażanie ekologicznych rozwiązań oraz technologii w transporcie, budownictwie i energetyce

DZIAŁANIA WAŻNE

- Integrowanie rozwoju w miejskim obszarze funkcjonalnym
- Rozwój funkcji transgranicznych
- Rozwój terenów rekreacji i wypoczynku
- Promocja i marketing gospodarczy
- Wdrażanie inteligentnych systemów zarządzania
- Kształtowanie struktur mieszkaniowych
- Integracja i wzmacnianie tożsamości lokalnej mieszkańców

MIASTA LOKALNE

PEŁNIĄCE WAŻNĄ ROLĘ W ZAKRESIE FUNKCJI SEKTORA PUBLICZNEGO

DZIAŁANIA NAJWAŻNIEJSZE

- Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej
- Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów i obiektów
- Rozwój usług ponadlokalnych

DZIAŁANIA BARDZO WAŻNE

- Integrowanie rozwoju w Lubelskim Obszarze Metropolitalnym (w przypadku Lubartowa i Łęcznej)
- Kształtowanie specjalizacji gospodarczych
- Rozwój instytucji otoczenia biznesu
- Rozwój terenów rekreacji i wypoczynku
- Rozwój infrastruktury społecznej

DZIAŁANIA WAŻNE

- Rozwój związków funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi
- Wdrażanie ekologicznych rozwiązań oraz technologii w transporcie, budownictwie i energetyce
- Wdrażanie inteligentnych systemów zarządzania miastem
- Integrowanie rozwoju z obszarami podmiejskimi
- Promocja i marketing gospodarczy
- Integracja i wzmacnianie tożsamości lokalnej mieszkańców
- Kształtowanie struktur mieszkaniowych

MIASTA LOKALNE

WSKAZANE DO WZMACNIANIA KRAJOWYCH I REGIONALNYCH FUNKCJI SPECJALISTYCZNYCH

DZIAŁANIA NAJWAŻNIEJSZE

- Kształtowanie specjalizacji gospodarczych
- Rozwój usług ponadlokalnych
- Rozwój związków funkcjonalnych z innymi ośrodkami miejskimi

DZIAŁANIA BARDZO WAŻNE

- Integrowanie rozwoju w Lubelskim Obszarze Metropolitalnym (w przypadku Nałęczowa) i miejskim obszarze funkcjonalnym Puław (w przypadku Kazimierza Dolnego)
- Kształtowanie i rewaloryzacja przestrzeni gospodarczej
- Promocja i marketing gospodarczy
- Rewitalizacja i rewaloryzacja obszarów i obiektów
- Rozwój miejskich terenów rekreacji i wypoczynku

DZIAŁANIA WAŻNE

- Rozwój atrybutów miejskości.
- Kształtowanie struktur mieszkaniowych
- Rozwój infrastruktury społecznej
- Wdrażanie ekologicznych rozwiązań oraz technologii w transporcie, budownictwie i energetyce
- Wdrażanie inteligentnych systemów zarządzania miastem
- Rozwój instytucji otoczenia biznesu
- Integracja i wzmacnianie tożsamości lokalnej mieszkańców
- Kształtowanie struktur mieszkaniowych

11. Instrumenty wsparcia RPMWL

Wśród instrumentów wsparcia działań regionalnej polityki miejskiej, przedstawionych w niniejszym rozdziale, można wyróżnić instrumenty o charakterze dotacyjnym i zwrotnym, finansowane ze źródeł krajowych i zagranicznych, w tym zwłaszcza z europejskich funduszy strukturalnych i funkcjonujących w ich ramach programów.

11.1. Podstawowe źródła finansowania służące realizacji celów Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Lubelskiego

Koncentracja potencjału gospodarczego, społecznego i demograficznego w miastach stanowi szczególnie ważny czynnik sprzyjający uzyskaniu efektu synergii w procesach gospodarczych i społecznych na skutek realizacji inwestycji, co wywiera znaczący wpływ na kierunki alokacji środków pomocowych na inwestycje rozwojowe w perspektywie finansowej 2014-2020. Co najmniej 50% środków w ramach EFRR przeznaczanych jest na inwestycje w obszarach miejskich, a na zintegrowany zrównoważony rozwój obszarów miejskich, więcej niż 5% krajowych alokacji EFRR.

Zintegrowane Inwestycje Terytorialne (ZIT) stanowią narzędzie realizacji strategii terytorialnych, służąc w głównej mierze wspieraniu rozwoju miast wojewódzkich i obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie, poprzez działania zintegrowane tematycznie, zawierające różne, ale komplementarne wobec siebie projekty. Przedsięwzięcia objęte instrumentem ZIT łączą działania finansowane z EFRR i EFS w ramach programów operacyjnych. Ich głównym celem jest zwiększenie efektywności podejmowanych interwencji, przyczyniających się do zaspokajania potrzeb i rozwiązywania w sposób kompleksowy problemów miast oraz obszarów powiązanych z nimi funkcjonalnie, w tym dotyczących harmonijnego rozwoju przestrzennego, jak również dążenie do optymalizacji oddziaływania procesów rozwojowych na obszary otaczające. W obszarze województwa lubelskiego narzędziem tym został objęty Lubelski Obszar Funkcjonalny (w tym miasta – Lublin, Świdnik, Lubartów, Łęczna, Bełżyce, Bychawa, Piaski, Nałęczów). Ponadto ośrodki subregionalne - Biała Podlaska, Chełm, Puławy i Zamość objęte zostały narzędziem realizacji zintegrowanych strategii rozwoju miejskich obszarów funkcjonalnych pod nazwą Strategiczne Inwestycje Terytorialne (SIT), finansowane, podobnie jak ZIT, z EFRR i EFS w ramach programów operacyjnych.

Finansowanie realizacji celów Regionalnej Polityki Miejskiej wymaga zaangażowania publicznych środków wspólnotowych oraz z innych źródeł zagranicznych, środków publicznych krajowych oraz środków prywatnych. Istotnym źródłem ich finansowania są środki Europejskich Funduszy Strukturalnych i Inwestycyjnych (EFSI) z budżetu Unii Europejskiej – w tym zwłaszcza EFRR, EFS, FS, EFRROW, alokowane na okres programowania 2014-2020 (w praktyce do wydatkowania do 2023 roku). Do programów finansujących realizację działań z zakresu Regionalnej Polityki Miejskiej w ramach EFSI należą:

- **Na poziomie regionalnym – Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego (RPO WL)**, finansowany z EFRR i EFS, wspierający regionalną politykę miejską zwłaszcza w zakresie: badań i innowacji należących do inteligentnych specjalizacji regionu, tworzenia warunków do rozwoju przedsiębiorczości, m.in. poprzez działania rewitalizacyjne, rozwoju transportu i energetyki niskoemisyjnej, infrastruktury społecznej i usług wsparcia społecznego oraz rozwiązań o charakterze miękkim wspomagających te dziedziny;
- **Na poziomie krajowym i ponadregionalnym:**
 - **Program Operacyjny Polska Wschodnia (PO PW)**, finansowany z EFRR, służący finansowaniu działań prowadzących do wzrostu konkurencyjności regionów Polski Wschodniej, w tym zwiększenia konkurencyjności ośrodków miejskich;
 - **Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko (PO IiŚ)**, finansowany z FS i EFRR, z którego środków finansowane są projekty infrastrukturalne o znaczeniu krajowym lub międzynarodowym;
 - **Program Operacyjny Inteligentny Rozwój (PO IR)**, finansowany z EFRR, wspierający miasta w budowaniu ich potencjału konkurencyjnego, dysponujący największymi wśród programów operacyjnych Unii Europejskiej środkami na rzecz rozwoju badań i tworzenia innowacji, zwłaszcza w zakresie inteligentnych specjalizacji;
 - **Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój (PO WER)**, finansowany z EFS, dedykowany w głównej mierze zmianom systemowym w obszarach: zatrudnienia, włączenia społecznego, edukacji, szkolnictwa wyższego, zdrowia i dobrego rządzenia, a ponadto innowacjom społecznym i współpracy ponadnarodowej w tych obszarach, jak również służący bezpośredniemu wsparciu tych dziedzin;
 - **Program Rozwoju Obszarów Wiejskich** (finansowany z EFRROW) wspierający ochronę zabytków i budownictwa tradycyjnego oraz inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne lub kształtowania przestrzeni publicznych w miastach do 5 tys. mieszkańców;

- **Partnerska Inicjatywa Miast** (finansowany ze środków Funduszu Spójności oraz krajowych z Budżetu Państwa w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020) – program służący realizacji Strategii Odpowiedzialnego Rozwoju, wspierający działania o charakterze miękkim, polegające na wzmacnianiu i promocji współpracy oraz wymianie doświadczeń i wiedzy między podmiotami zaangażowanymi w kształtowanie i realizację polityki miejskiej w obszarach: mobilności miejskiej, rewitalizacji, jakości powietrza, pracy i umiejętności w gospodarce lokalnej oraz zrównoważonego użytkowania przestrzeni;

a także:

- **programy Europejskiej Współpracy Terytorialnej:**
 - **URBACT III Program Operacyjny** (finansowany z EFRR) służący wymianie wiedzy i dobrych praktyk pomiędzy miastami i różnymi szczeblami administracji publicznej z krajów europejskich i spoza Europy;
 - **Program Współpracy INTERREG EUROPA ŚRODKOWA** (finansowany z EFRR) wspierający współpracę o charakterze międzynarodowym pomiędzy regionami, miastami oraz funkcjonującymi w nich podmiotami gospodarczymi, jednostkami naukowymi, organizacjami pozarządowymi, podmiotami zarządzającymi klastrami, instytucjami otoczenia biznesu, itp. w celu stworzenia lepszego środowiska do życia i pracy;
 - **Program Współpracy Międzyregionalnej INTERREG EUROPA** (finansowany z EFRR) dedykowany wymianie doświadczeń i upowszechnianiu dobrych praktyk (poprzez takie formy współpracy jak: warsztaty, seminaria, wymiana personelu, wizyty studyjne) w celu przenoszenia i zastosowaniu zdobytej wiedzy na gruncie polityk regionalnych, w tym regionalnej polityki miejskiej;
- **Inne programy oraz inicjatywy europejskie**, wśród których za najważniejsze można uznać:
 - **Program Współpracy Transgranicznej EIS Polska – Białoruś - Ukraina 2014-2020**, koncentrujący się na wspieraniu transgranicznych procesów rozwojowych na pograniczu Polski, Białorusi i Ukrainy, w tym procesów sprzyjających wzmacnianiu potencjału ośrodków przygranicznych;
 - **Horyzont 2020** – największy w historii program finansowania badań naukowych i innowacji w Unii Europejskiej, służący stworzeniu spójnego systemu finansowania innowacji: od koncepcji naukowej, poprzez etap badań, aż po wdrożenie nowych rozwiązań, produktów czy technologii, w tym innowacji w dziedzinach istotnych dla rozwoju miast, takich jak infrastruktura badawcza, technologie przemysłowe oraz ICT, energia, środowisko i klimat, zdrowie, itp.;
 - **Inicjatywę Urban Innovative Actions**, wspierającą innowacyjne działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich, skoncentrowane na czterech obszarach tematycznych: ubóstwo miejskie, integracja imigrantów oraz uchodźców, transformacja energetyki, praca i umiejętności w gospodarce lokalnej;
 - **Porozumienie Burmistrzów (ang. Covenant of Mayors)** – instrument o charakterze miękkim, obejmujący zakresem działalności opracowanie i zobowiązanie do wdrażania Planów Działań na rzecz Zrównoważonej Energii;
 - **EaSI** – Program na rzecz zatrudnienia i innowacji społecznych na lata 2014-2020 (EU Programme for Employment and Social Innovation – „EaSI”), służący realizacji celów UE w zakresie promowania wysokiego poziomu zatrudnienia, gwarantowania odpowiedniej i godnej ochrony socjalnej, zwalczania wykluczenia społecznego i ubóstwa oraz poprawy warunków pracy.

Istotnym źródłem finansowania Regionalnej Polityki Miejskiej są również **publiczne fundusze krajowe**, w tym:

- budżet państwa;
- środki jednostek samorządu terytorialnego, stanowiące znaczący wkład w realizację największych inwestycji z zakresu infrastruktury transportowej, społecznej, ochrony środowiska i edukacji;
- państwowe fundusze celowe - Środki Funduszu Pracy i PFRON na cele rozwojowe, wpisujące się w realizację Regionalnej Polityki Miejskiej;
- Fundusz Inwestycji Samorządowych – służący współfinansowaniu inwestycji realizowanych przez Jednostki Samorządu Terytorialnego lub podległe im spółki, poprzez: nabywanie/obejmowanie akcji/udziałów istniejących spółek komunalnych; obejmowanie akcji/udziałów nowo zawiązanych spółek celowych z udziałem JST lub spółek komunalnych; obejmowanie akcji/udziałów spółek realizujących inwestycje w modelu PPP; odpłatne nabywanie od JST - za pośrednictwem swoich wehikułów - prawa użytkownika akcji spółek komunalnych; udzielanie podporządkowanego finansowania dłużnego (pożyczki, obligacje) spółkom komunalnym, spółkom celowym oraz spółkom PPP;
- Fundusz Muncypalny - inwestujący w projekty, realizowane w ramach zadań własnych gminy lub służące jej istotnym interesom, polegające na budowie, przebudowie lub modernizacji obiektów kubaturowych, takich jak: wielorodzinne budynki mieszkalne, centra obsługi klientów, siedziby administracji lokalnej, obiekty wielofunkcyjne (minimalne zaangażowanie Funduszu w jeden projekt to 5 mln zł; współpraca gminy z Funduszem Muncypalnym oparta jest na zasadzie partnerstwa; inwestycja realizowana jest za pośrednictwem spółki celowej, w której gmina lub należąca do niej spółka oraz fundusz posiadają udziały proporcjonalnie do wniesionych wkładów);
- Program „Przedsiębiorcza Polska Wschodnia – Turystyka”, wspierający mikro-, małe i średnie przedsiębiorstwa działające w branży turystycznej i okołoturystycznej w Polsce Wschodniej w zakresie inwestycji, takich jak: obiekty noclegowe, infrastruktura rekreacyjno-sportowa i uzdrowiskowa, parki tematyczne, produkcja i sprzedaż ekologicznej żywności, produktów regionalnych i tradycyjnych (budżet utworzony ze spleconych pożyczek i gwarancji oferowanych w ramach Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej 2007-2013, pozwala na ponowne wykorzystanie środków w formie pożyczek do 500 tys. zł);
- środki innych jednostek oraz form organizacyjno-prawnych sektora finansów publicznych np. państwowych i samorządowych instytucji kultury, NFOŚiGW.

11.2. Główne rodzaje instrumentów finansowych na realizację Regionalnej Polityki Miejskiej

W perspektywie finansowej 2014-2020 duże znaczenie przypisuje się zwrotnym instrumentom finansowym, zakładając ich szersze zastosowanie w poszczególnych obszarach wsparcia funduszy europejskich. W porównaniu do okresu programowania 2007 – 2013, w którym główną rolę pełniły dotacje, zaś instrumenty zwrotne miały zastosowanie jedynie w kilku obszarach wsparcia, aktualna perspektywa finansowa nie wprowadza ograniczenia tematycznego. Dzięki temu instrumenty finansowe mogą służyć realizacji wszystkich celów tematycznych i celów osi priorytetowych w programach operacyjnych wszystkich funduszy unijnych. Ponadto możliwe jest łączenie instrumentów finansowych z innymi formami wsparcia, np. jednoczesne korzystanie z unijnych dotacji bezzwrotnych oraz z preferencyjnych pożyczek lub poręczeń z udziałem środków unijnych.

Instrukcje zarządzające programami zyskały możliwość samodzielnego określania wielkości kwot, obszarów wsparcia i działań, preferowanych do objęcia wsparciem finansowym zwrotnym. Ich decyzje w tym zakresie są jednak poprzedzone oceną ex ante, służącą zbadaniu stopnia niepewności rynku w określonych obszarach, a także oszacowaniu zapotrzebowania na inwestycje publiczne.

W aktualnej perspektywie finansowej instrumenty finansowe są wprowadzane w większym zakresie niż w latach 2007-2013, w związku z ograniczaniem wydatków publicznych i dążeniem do znaczącego zwiększenia efektywności wykorzystania środków publicznych z budżetu UE. Odnawialny charakter instrumentów finansowych stwarza możliwość ich wielokrotnego wykorzystywania w ramach poszczególnych programów operacyjnych lub tworzenia na ich bazie nowych programów, inicjatyw i funduszy.

Do instrumentów finansowych zaliczają się⁵:

- **instrumenty finansowe dłużne**, w tym:
 - **pożyczki IF** – środki pożyczone pożyczkobiorcy, do spłacenia pożyczonej kwoty wraz z odsetkami, wyróżniające się preferencyjnym oprocentowaniem oraz mniejszymi wymogami formalnymi niż w bankach,
 - **poręczenia IF** – przeznaczone dla podmiotów gospodarczych, które posiadają zdolność kredytową, nie posiadając jednocześnie wystarczających zabezpieczeń do uzyskania pożyczki/kredytu (poręczenie wynosi maksymalnie 80% zobowiązania podstawowego);
- **instrumenty finansowe kapitałowe**, a w ich obrębie:
 - **seed capital** – kapitał przeznaczony na finansowanie inwestycji w załączkowej fazie działania przedsiębiorstw i obejmuje okres od powstania pomysłu do pojawienia się przedsiębiorstwa na rynku (kapitał załączkowy oznacza finansowanie badań, oceny i stworzenie koncepcji początkowej, poprzedzające rozpoczęcie działalności przedsiębiorstwa),
 - **venture capital** – kapitał przeznaczony na długoterminowe finansowanie potencjalnie dochodowych inwestycji przedsiębiorstwa będącego we wczesnej fazie rozwoju oraz jego ekspansji (inwestor dostarczający kapitał wejściowy obejmuje inwestycję częściową kontrolą, dostarcza know-how, a później odzyskuje zainwestowane środki z wielokrotnym zyskiem, poprzez sprzedaż zakupionych udziałów przedsiębiorstwa).

W programach operacyjnych dostępne są następujące instrumenty finansowe:

- **Regionalny Program Operacyjny** – pożyczki i gwarancje w zakresie realizacji celu „Wzrost konkurencyjności przedsiębiorstw”, na realizację polityk miejskich oraz w zakresie efektywności energetycznej i odnawialnych źródeł energii;
- **Program Operacyjny Inteligentny Rozwój**:
 - wsparcie przedsiębiorstw przez fundusze typu venture capital, sieć aniołów biznesu, fundusze kapitału załączkowego,
 - pożyczki na wsparcie wdrożeń wyników prac B+R,
 - pożyczki/gwarancje dla wspierania innowacyjnych przedsiębiorstw,
 - kredyt na innowacje technologiczne;
- **Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój**:
 - pożyczki na rozpoczęcie działalności gospodarczej udzielane na preferencyjnych warunkach, w szczególności dla osób do 29 roku życia,
 - pożyczki/poręczenia dla podmiotów ekonomii społecznej (możliwe także innowacyjne IF, np. social venture capital);

⁵ Źródło: Prezentacja „Instrumenty inżynierii finansowej (2007-2013)/ Instrumenty finansowe (2014-2020)”, Piotr Dołęga

- **Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko** - IF dłużne i kapitałowe w ramach następujących priorytetów inwestycyjnych:
 - Odnawialne źródła energii – wytwarzanie energii z OZE przyłączonych do sieci,
 - Efektywność energetyczna – modernizacja budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej,
 - Strategie niskoemisyjne – małe lokalne sieci ciepłownicze (pilotaż),
 - Gospodarka odpadami stałymi – budowa i modernizacji dużych komunalnych systemów gospodarki odpadami.

Instrumenty finansowe dłużne i kapitałowe dostępne są również w ramach innych programów UE oraz funduszy i programów krajowych, do których w głównej mierze należą:

- **Program Horyzont 2020** – oferujący instrumenty gwarancyjne i kapitałowe, pożyczki;
- **Program na rzecz zatrudnienia i innowacji społecznych „EaSI”** – oferujący instrumenty gwarancyjne i preferencyjne mikrokredyty, pożyczki, dotacje oraz instrumenty kapitałowe dla przedsiębiorstw społecznych;
- **Fundusz Muncypalny** – oferujący instrumenty kapitałowe;
- **Fundusz Inwestycji Samorządowych** – oferujący instrumenty kapitałowe i podporządkowane finansowanie dłużne (pożyczki, obligacje);
- **Program Przedsiębiorcza Polska Wschodnia** – dysponujący instrumentami dłużnymi w formie pożyczek dla sektora MŚP z branży turystycznej i około turystycznej.

12. Wnioski i rekomendacje RPMWL

Kierunki działań wskazane w Kartach miast dedykowane są przede wszystkim lokalnym politykom miejskim, nie mniej ich realizacja wymaga znacznego zaangażowania innych organów i instytucji na różnych szczeblach zarządzania. Rola tych podmiotów jest szczególnie istotna w aspekcie potrzeb wdrażania narzędzi i instrumentów wspierających rozwój miast, w tym również w zakresie nowych rozwiązań prawnych i finansowych. W wyniku przeprowadzanych konsultacji w trakcie sporządzania niniejszego dokumentu, wpłynęły od lokalnych samorządów liczne rekomendacje, które uporządkowane zostały w 4 grupach uwzględniających ich charakter i potrzebę zaangażowania różnych podmiotów i szczebli zarządzania niezbędnych dla skuteczności polityki rozwoju miast.

Rekomendacje do projektu dokumentu RPMWL dotyczące rozszerzenia / uszczegółowienia obszarów działań polityki miejskiej – obejmują aspekty dotyczące:

- **rozszerzenia problematyki kierunków i działań RPMWL w zakresie:**
 - współpracy transgranicznej z miastami z za wschodniej granicy UE (miasta subregionalne, predysponowane do subregionalnych, miasta powiatowe, miasta wskazane do wzmacniania funkcji specjalistycznych - Terespol),
 - budowy powiązań i rozwijania współpracy miast w szerszych układach niż wskazane w PZPWL zasięgi regionalnych obszarów funkcjonalnych (miasta powiatowe pełniące ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego),
 - integrowania rozwoju z obszarami podmiejskimi miast powiatowych pełniących ważną rolę w zakresie funkcji sektora publicznego i podjęcia działań związanych z rozwojem powiązań komunikacyjnych miasta z obszarem oddziaływania,

- rozwijania usług aktywizacji zawodowej mieszkańców (miasta subregionalne, predysponowane do subregionalnych, miasta powiatowe),
- rozwijania usług z zakresu wychowania i edukacji podstawowej oraz kształcenia zawodowego (Lublin i Świdnik),
- dostosowywania edukacji do potrzeb rynku pracy (Lublin i Świdnik),
- rozwoju obiektów i usług wsparcia społecznego (wszystkie miasta), rozwoju obiektów i usług oświaty (wszystkie miasta) oraz rozwoju infrastruktury informatycznej w komunikacji z mieszkańcami (miasta powiatowe, miasta najmniejsze),
- rozwoju usług podstawowej opieki zdrowotnej i bezpieczeństwa publicznego w gminach podmiejskich;
- **uszczegółowienia problematyki kierunków i działań w zakresie:**
 - tworzenia informatycznych baz danych o zasobach miasta i ich przetwarzanie (miasta predysponowane do rozwoju funkcji subregionalnych), a także rozwoju e-administracji (Lublin, Świdnik) w ramach wdrażania inteligentnych systemów zarządzania miastem,
 - odtwarzania lokalnych tradycji rzemieślniczych i kulturowych (miasta wskazane do wzmacniania funkcji specjalistycznych) w ramach integracji i wzmacniania tożsamości lokalnej w miastach,
 - zachowania i ochrony środowiska kulturowego i krajobrazu, w tym krajobrazu kulturowego (Lublin, Świdnik) w ramach kształtowania struktur mieszkaniowych,
 - aktywnej promocji gospodarczej miasta w ramach promocji i marketingu gospodarczego (wszystkie miasta).

Rekomendacje do różnych organów i szczebli zarządzania dotyczą:

- **zwiększenia wsparcia państwa w realizację lokalnych polityk rozwoju**, w zakresie:
 - popularyzowania, usprawnienia wdrażania i rozwoju krajowych programów rozwoju mieszkalnictwa,
 - opracowania na poziomie krajowym programu ochrony miast uzdrowiskowych,
 - wzrostu krajowych nakładów na kształcenie techniczne oraz badania, rozwój i wdrażanie;
- **zwiększenia roli samorządu województwa w kształtowaniu komplementarności i spójności polityk rozwoju miast**, w zakresie:
 - koordynacji współpracy samorządów lokalnych w wybranych sektorach rozwoju poprzez opracowanie na poziomie regionu strategii i planów rozwoju (promocji gospodarczej miejskich obszarów funkcjonalnych, planów rozwoju transportu w miejskich obszarach funkcjonalnych, planów rozwoju gospodarki niskoemisyjnej, strategii rozwoju turystyki),
 - współpracy z samorządami lokalnymi dla podnoszenia jakości stanu środowiska i rozwoju funkcji uzdrowiskowych regionu (opracowanie wojewódzkiego programu ochrony powietrza, programu rozwoju funkcji uzdrowiskowych miast województwa lubelskiego, programu rozwoju OZE w gminach uzdrowiskowych),
 - koordynacji i moderowania współpracy stowarzyszeń i organizacji na rzecz rozwoju i promocji produktów sieciowych,
 - promocji oferty szkół kształcących w zawodach związanych z innowacyjnymi specjalizacjami gospodarczymi województwa,
 - opracowania programu rozwoju regionalnej sieci ścieżek rowerowych oraz mechanizmu jej finansowania,
 - aktywnej promocji miasta Lublin jako krajowego i międzynarodowego ośrodka nauki i szkolnictwa wyższego, biznesu, medycyny, w tym turystyki biznesowej i medycznej,
 - zacieśniania współpracy Regionalnego Centrum Obsługi Inwestora z lokalnymi ośrodkami obsługi dla ustalania wspólnych celów gospodarczych i planowanych działań mających służyć

ich realizacji, w tym również w sposób sformalizowany na podstawie sporządzanych umów o współpracy;

- **zwiększenia roli samorządu powiatowego w kształtowaniu komplementarności i spójności polityk rozwoju**, w zakresie:
 - wspierania rozwoju miast poprzez współpracę w obszarze rozwoju instytucji otoczenia biznesu (ośrodki szkoleniowo-doradcze, centra informacyjne w miastach powiatowych),
 - prowadzenia analiz gospodarczych służących wzmocnieniu bazy ekonomicznej miast,
 - sporządzania powiatowych planów rozwoju gospodarki niskoemisyjnej,
 - wspierania rozwoju ponadlokalnych usług publicznych w zakresie szkolnictwa średniego, infrastruktury sportowej i infrastruktury bezpieczeństwa publicznego (posterunki /komisariaty policji);
- **poprawy mechanizmów współpracy z instytucjami, organami administracji publicznej i zarządcami infrastruktury technicznej przy realizacji lokalnych polityk rozwoju**, w zakresie:
 - budowy i rozwoju węzłów przesiadkowych o znaczeniu regionalnym integrujących różne rodzaje transportu (zarządcy infrastruktury drogowej i kolejowej),
 - reaktywacji i rozwoju publicznego transportu kolejowego (zarządca infrastruktury kolejowej),
 - zagospodarowywania turystycznego rzek i dolin (Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej),
 - rozwijania współpracy transgranicznej, w tym budowy nowych przejść granicznych (Wojewoda Lubelski, ministerstwa RP, służby graniczne),
 - rozwoju infrastruktury turystycznej na obszarach leśnych, w tym ścieżek rowerowych (zarządcy lasów),
 - procesów rewitalizacji na terenach zabytkowych (Konservator Zabytków),
 - rozwoju energetyki niskoemisyjnej i OZE oraz poprawy efektywności energetycznej (wytwórcy energii - ciepłownie i elektrociepłownie).

Rekomendacje do regulacji prawnych i mechanizmów służących wzmocnieniu zdolności do planowania i prowadzenia działań rozwojowych obejmują zagadnienia:

- utworzenie instytucjonalnej formy wdrażania przedsięwzięć zintegrowanych (w formule stowarzyszenia miast subregionalnych z udziałem Samorządu Województwa Lubelskiego), służącej synchronizowaniu współpracy dla uzyskania efektu synergii, skutecznej realizacji zamierzeń rozwojowych oraz zwiększeniu efektywności wykorzystania środków pomocowych;
- zwiększenia roli instytucji lokalnych we wdrażaniu instrumentów wsparcia rozwoju przedsiębiorczości;
- usprawnienia procedur pozyskiwania gruntów na cele infrastruktury miejskiej;
- umożliwienia przejmowania przez samorządy lokalne terenów przemysłowych i pokolejowych;
- wzrostu stawek podatkowych mających na celu motywowanie do przywrócenia gospodarczego nieużytkowanych i zdegradowanych nieruchomości przemysłowych;
- usprawnienia procedur związanych z naliczaniem i pobieraniem opłat planistycznych i adiacenckich;
- funkcjonowania specjalnych stref i podstref ekonomicznych (wydłużenia okresu preferencyjnego);
- zwiększenia możliwości zagospodarowywania stref uzdrowiskowych C (w kierunku bardziej liberalnym);
- uproszczenia procedur wyłączania gruntów z produkcji rolnej i leśnej;
- uproszczenia procedur realizacji inwestycji w formule partnerstwa publiczno-prywatnego;

- usprawniania procesów reprivatyzacyjnych;
- umożliwienia w ramach rewitalizacji obszarów zdegradowanych budowy nowych budynków;
- zwiększenia możliwości rekonstrukcji obiektów zabytkowych, w myśl idei „Replika lepsza niż ruina” (w kierunku bardziej liberalnym);
- umożliwienia bieżącej modyfikacji oferty kształcenia zawodowego pod kątem potrzeb rynku pracy;
- wprowadzania ulg podatkowych dla przedsiębiorstw działających w regionalnych inteligentnych specjalizacjach gospodarczych;
- umożliwienia współzarządzania przez samorzady infrastrukturą elektroenergetyczną nie stanowiącej ich własności.

Rekomendacje z zakresu wspierania finansowego działań polityki miejskiej (na poziomie krajowym i regionalnym) dotyczą:

- **utrzymania, rozszerzenia lub stworzenia nowych instrumentów finansowania:**
 - działań rewitalizacyjnych,
 - działalności lokalnych organizacji turystycznych,
 - realizacji przedsięwzięć rozwojowych dedykowanych miastom poniżej 30 tys. mieszkańców i ich obszarom funkcjonalnym,
 - procesów urbanizacji i rozwoju dedykowanych miastom małym - poniżej 20 tys. mieszkańców,
 - rozwoju szkolnictwa zawodowego (wzrostu subwencji oświatowych dla szkół zawodowych),
 - rewaloryzacji obiektów zabytkowych stanowiących własność prywatną,
 - działań partnerskich i budowania platform współpracy przedsiębiorców,
 - realizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu regionalnym na terenie miast, w tym wykupu gruntów pod ich lokalizację;
- **wprowadzenia preferencji w finansowaniu:**
 - działań rewitalizacyjnych i rewaloryzacyjnych, w tym dotyczących obiektów zabytkowych w miastach o statusie Pomnika Historii,
 - rozwoju działalności gospodarczej w branży turystycznej dla miast o statusie Pomników Historii,
 - zintegrowanych przedsięwzięć dotyczących rozwoju turystyki oraz działalności LGD,
 - rozwoju OZE w miastach uzdrowiskowych,
 - przedsięwzięć realizowanych w ramach MOF.

13. Założenia monitorowania procesów rozwojowych w miastach i ich obszarach funkcjonalnych

Zgodnie z przyjętymi założeniami opracowania Regionalnej Polityki Miejskiej Województwa Lubelskiego, określone w niej kierunki działań wpisują się bezpośrednio w realizację celów rozwojowych zawartych w Strategii Rozwoju Regionalnego oraz Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego odnoszących się do rozwoju miast i ich obszarów funkcjonalnych. Tym samym zakłada się, że ocena realizacji regionalnej polityki miejskiej

wykonywana będzie w ramach określonych zasad monitoringu i oceny realizacji Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.) oraz Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa, bez konieczności opracowywania odrębnego dokumentu.

Zgodnie z przepisami ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa podlega okresowej ocenie, której podstawą jest sporządzenie raportu o stanie zagospodarowania przestrzennego województwa. Zakresem raportu jest analiza zmian w zagospodarowaniu przestrzennym, obejmująca m.in. badanie stanu rozwoju miejskiej sieci osadniczej województwa oraz stanu zagospodarowania miejskich obszarów funkcjonalnych o znaczeniu regionalnym. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa przyjęty Uchwałą Nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r. w ramach oceny jego realizacji precyzuje i uszczegółowia zakres monitoringu, który obejmuje aspekty istotne w kontekście oceny realizacji regionalnej polityki miejskiej. Monitorowaniu procesów rozwojowych w miastach i ich obszarach funkcjonalnych, dla celów oceny realizacji regionalnej polityki miejskiej służyć będzie:

- 1) monitorowanie i ocena efektów realizacji przedsięwzięć rozwojowych dotyczących: rynku pracy, zdrowia, edukacji, przedsiębiorczości, dostępu do infrastruktury komunalnej i teleinformatycznej, trendów demograficznych, mieszkalnictwa, rekreacji i wypoczynku, bezpieczeństwa i tożsamości regionalnej – w kontekście oceny realizacji wskazanych w dokumencie polityki działań w ramach obszarów: **wzmacnianie bazy ekonomicznej miast służącej poprawie ich konkurencyjności oraz podnoszenie atrakcyjności miast jako obszaru życia ich mieszkańców,**
- 2) monitorowanie i ocena zmian w zagospodarowaniu w kontekście przyjętych kierunków kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej województwa dokonywane w zakresie:
 - elementów węzłowych układu antropogenicznego, w tym rozwoju funkcjonalnego i przestrzennego ośrodków: metropolitalnego, subregionalnego, ponadlokalnych i lokalnych,
 - elementów strefowych obejmujących wyznaczone obszary funkcjonalne miast, w tym obszarów urbanizacji i obszarów kształtowania zielonych pierścieni,– w kontekście oceny realizacji wskazanych w dokumencie polityki działań w ramach obszaru: **rozwój zewnętrznych funkcji miast wynikający z roli poszczególnych ośrodków miejskich województwa w obsłudze regionu.**

Przedstawieniu zachodzących zmian społeczno-gospodarczych i przestrzennych w miastach i obszarach gmin podmiejskich służyć będą również raporty okresowe z przeprowadzanego monitoringu realizacji Strategii Rozwoju Województwa na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.) uchwalony Uchwałą Nr XXXIV/559/2013 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 24 czerwca 2013 roku. Szczególnie istotne w kontekście oceny regionalnej polityki miejskiej będzie analiza wskaźników rejestrujących realizację przyjętych celów strategicznych w odniesieniu do:

- 1) Celu 1: **Wzmacnianie urbanizacji regionu** – w kontekście oceny realizacji wskazanych w dokumencie regionalnej polityki miejskiej działań w ramach obszaru: **rozwój zewnętrznych funkcji miast wynikający z roli poszczególnych ośrodków miejskich województwa w obsłudze regionu,**
- 2) Celu 3: **Selektywne zwiększenie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu,** dotyczące: rozwoju przedsiębiorczości, działalności badawczej i rozwojowej, rozwoju sektorów ekonomicznych

w miastach i ich obszarach funkcjonalnych a także kondycji ekonomicznej miast (dochodów budżetów miast) – w kontekście oceny realizacji wskazanych w dokumencie polityki działań w ramach obszaru: **wzmacnianie bazy ekonomicznej miast służącej poprawie ich konkurencyjności**,

- 3) Celu 4: **Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu, wzmacnianie sieci współpracy wewnątrzregionalnej**, dotyczące: rozwoju podmiotów zaliczanych do III sektora (organizacji pożytku publicznego, fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych) oraz poziomu wzajemnego zaufania (badania socjologiczne) – w kontekście oceny realizacji wskazanych w dokumencie polityki działań w obszarze **podnoszenia atrakcyjności miast jako obszaru życia ich mieszkańców**.

14. Wykaz wykorzystanych dokumentów i opracowań

1. Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (Dz. U. z 2015 r. poz. 1392 z późn. zm.).
2. Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2014 r. poz. 1649 z późn. zm.).
3. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. 2017 poz. 1073).
4. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 2 sierpnia 2012 w sprawie stref, w których dokonuje się oceny jakości powietrza (Dz. U. 2012, poz. 914).
5. Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.), przyjęta Uchwałą Nr XXXIV/559/2013 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 24 czerwca 2013 roku.
6. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego przyjęty Uchwałą Nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r.
7. Studium Urbanizacji Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, 2009 r.
8. Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego w województwie lubelskim, przyjęty Uchwałą Sejmiku Województwa Lubelskiego Nr XLVII/744/2014.
9. Ocena jakości powietrza w województwie lubelskim za 2015 r., WIOŚ 2016.
10. Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020, przyjęty decyzją Komisji Europejskiej z dnia 12 lutego 2015 r.
11. Zielona Księga „W kierunku nowej kultury mobilności w mieście” Komisja Wspólnot Europejskich, Bruksela 2007.
12. Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich, maj 2007 r.
13. Urban Agenda for the EU – Pact of Amsterdam 2016.
14. Opinia Europejskiego Komitetu Regionów – Konkretnie działania na rzecz wdrożenia unijnego programu dla miast, Europejski Komitet Regionów 2016.
15. Miejski wymiar polityki UE – Kluczowe Elementy Agendy Miejskiej UE - Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów, Komisja Europejska 2014.
16. Miejski wymiar polityki UE - Rezolucja Parlamentu Europejskiego z dnia 9 września 2015 r. w sprawie miejskiego wymiaru polityki UE, Parlament Europejski.

17. Miasta przyszłości - Wyzwania, wizje, perspektywy, Komisja Europejska 2011.
18. Program dla Miast i Terenów Miejskich Unii Europejskiej (Urban Agenda for the EU), Rada do Spraw Ogólnych, czerwiec 2016 r.
19. Europejska Konwencja Krajobrazowa, sporządzona we Florencji 20 października 2000 r. (Dz.U. z 2006 r. Nr 14, poz. 98).
20. Zintegrowane działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich, Komisja Europejska 2014.
21. Krajowa Polityka Miejska 2023, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa 2015.
22. Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, Warszawa 2017.
23. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, M.P. z 2012 poz. 252.
24. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa lipiec 2010 r.
25. Plan zrównoważonego rozwoju publicznego transportu zbiorowego w zakresie sieci komunikacyjnej w międzywojewódzkich i międzynarodowych przewozach pasażerskich w transporcie kolejowym, przyjęty uchwałą Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 9 października 2012 r.
26. Plan Transportowy dla Programu Operacyjnego Polska Wschodnia 2014-2020, Ministerstwo Rozwoju 2015.
27. Aktualizacja Krajowego Planu Oczyszczania Ścieków Komunalnych 2015 zatwierdzona przez Radę Ministrów w dniu 21.04.2016 r.
28. Analiza struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz jej wpływ na rozwój przedsiębiorczości w miastach województwa lubelskiego, Ecorys, Warszawa 2015.
29. P. Śleszyński, Dostępność czasowa i jej zastosowanie, Przegląd geograficzny 2014.
30. Planowanie przestrzenne w gminach, Instytut Geografii i przestrzennego zagospodarowania PAN na podstawie opracowania Analiza stanu i uwarunkowań planistycznych w gminach na koniec 2010 roku wykonanego dla Ministerstwa Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej w latach 2011 i 2012.
31. Ewolucja funkcji małych miast w Polsce. Zeszyty naukowe wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. Redaktorzy naukowci Krystian Heffner, Arkadiusz Halama. Katowice 2012.
32. Innowacyjność w zarządzaniu miastami w Polsce, Oficyna Wydawnicza Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2014.
33. Potencjał innowacyjny wybranych miast polski a ich rozwój gospodarczy, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania im. Stanisława Leszczyckiego, Warszawa 2012.
34. Restrukturyzacja terenów przemysłowych w miastach, Domański B. 2000 (w:) Z. Ziobrowski, D. Ptaszycka-Jackowska, A. Rębowska, A. Geissler (red.) Rewitalizacja, rehabilitacja i restrukturyzacja – odnowa miast. Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej Oddział w Krakowie.
35. M. Stangel, Kształtowanie współczesnych obszarów miejskich w kontekście zrównoważonego rozwoju, Politechnika Śląska 2013.
36. P. Śleszyński, T. Komornicki, J. Solon, M. Więckowski, Planowanie przestrzenne w gminach, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa 2012.
37. Grażyna Dąbrowska-Milewska, Standardy urbanistyczne dla terenów mieszkaniowych – wybrane zagadnienia, Politechnika Białostocka, 1/2010.

38. P. Kretowicz z zespołem, Analiza struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz jej wpływ na rozwój przedsiębiorczości w miastach województwa lubelskiego, Warszawa 2015.
39. Potencjał ekonomiczny miast w województwie lubelskim w latach 2000-2010. Analizy statystyczne, Urząd statystyczny w Lublinie, Lublin 2011.
40. Serwis internetowy GUS, Bank danych lokalnych.

Spis rycin

- Ryc. 1. Najważniejsze dokumenty poziomu krajowego i regionalnego dla realizacji RPMWL.
- Ryc. 2. Priorytety europejskiej polityki miejskiej.
- Ryc. 3. Obszary Strategicznych Interwencji (OSI) w SRWL – Lubelski Obszar Metropolitalny i Miasta Subregionalne.
- Ryc. 4. Kierunki rozwoju w PZPWL – Wzmacnianie ośrodków sieci osadniczej i Struktura Funkcjonalno-przestrzenna Lubelskiego Obszaru Metropolitalnego.
- Ryc. 5. Struktura przestrzenna miejskiej sieci osadniczej.
- Ryc. 6. Gęstość zaludnienia miast w 2014 r. (osób/ km²).
- Ryc. 7. Użytkowanie gruntów w miastach w 2014 roku.
- Ryc. 8. Zmiana liczby mieszkańców w miastach – dynamika zmian 2014/2010 (%).
- Ryc. 9. Zmiany ludnościowe w miastach i ich obszarach funkcjonalnych w latach 2010-2014 r.
- Ryc. 10. Drogowa dostępność miast w przestrzeni wiejskiej województwa.
- Ryc. 11. Udział powierzchni pokrytej planami miejscowymi oraz liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu w gminach miejskich i miejsko-wiejskich w 2014 r.
- Ryc. 12. Udział struktur funkcjonalnych w przestrzeni miast na podstawie analizy SUIKZP.
- Ryc. 13. Szacowana chłonność terenów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową w SUIKZP.
- Ryc. 14. Wartość i udział środków przekazanych na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów realizowanych ze środków funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE w dochodach ogółem miast województwa lubelskiego (mln zł).
- Ryc. 15. Wartość środków przekazanych na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów realizowanych ze środków funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE w poszczególnych miastach województwa.
- Ryc. 16. Wartość środków przekazanych na finansowanie i współfinansowanie programów i projektów realizowanych ze środków funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE w poszczególnych miastach województwa w przeliczeniu na 1 mieszkańca.
- Ryc. 17. Obszary realizacji regionalnej polityki miejskiej i kierunki działań.
- Ryc. 18. Trójpoziomowy układ definiowania zadań regionalnej polityki miejskiej.
- Ryc. 19. Priorytetyzacja działań RPMWL.